

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT

Mihkel Rünkla

Labiilsus liivi keeles

Magistritöö

Juhendajad PhD Miina Norvik ja Prof. Petar Kehayov

TARTU 2025

Autorsuse kinnitus

Kinnitan, et olen käesoleva lõputöö ise kirjutanud ning toonud korrekselt välja teiste autorite panuse. Töö on kirjutatud lähtudes Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi lõputöö nõuetest ning on kooskõlas heade akadeemiliste tavadega.

Mihkel Rünkla

Lühikokkuvõte

Magistritöö keskmes on prototüüpne labiilsus kuraliivi keeles ning selle määramine peamiselt liivi-eesti-läti sõnaraamatust kogutud keelematerjali põhjal kokkupandud 120-st verbist koosnevas valimis. Labiilsuse prototüübiks valitud P-labiilsusele on iseloomulik, et transitiivsuse vaheldumisel jääb alles patsiendi semantiline roll, kuid lisaks sellele on prototüüpselt labiilsete verbide määramiseks olulised ka muud tegurid, mis on seotud objekti omaduste, polüseemia ja aspektimarkeritga. Prototüüpselt labiilseks määratud 68 kuraliivi verbi eristuvad 52-st prototüüpse labiilsusega piirnevast verbist mitmel moel. Prototüüpselt labiilsed verbid on sagedamini P-labiilsed, prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid aga A-labiilsed. Prototüüpse labiilsuse peamine funktsioon seostub liivi keeles verbituletusega, prototüüpsest labiilsusest eemaldudes suureneb verbide seas aga ülekantud tähenduste ja polüseemia osakaal. Prototüüpselt labiilsed verbid on sagedamini tuletatud kui prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid. Prototüüpselt labiilsete verbide algne kasutusmall on olnud enamasti transitiivne ning labiilsus kompenseerib liivi keeles intransitiivsete verbide tuletamist. Prototüüpselt labiilsete verbide seas on verbe erinevatest semantilistest rühmadest, kuid keha ja aistingutega või heli tekitamisega seostuvatel verbidel on suurem kalduvus olla prototüüpselt labiilne. Prototüüpse labiilsuse jaoks on olulised ka intransitiivse lause subjektina kasutatava referendi omadused: üksnes elutut referenti võimaldavad verbid on sagedamini prototüüpselt labiilsed.

Võtmesõnad: liivi keel, labiilsus, transitiivsuse vaheldumine.

Sisukord

Sissejuhatus.....	6
1. Transitiivsus ja labiilsus.....	9
1.1. Transitiivsuse mõiste.....	9
1.2. Objekti mõistest.....	12
1.3. Labiilsuse mõiste.....	13
1.4. Labiilsuse tüübid.....	14
1.5. Prototüüpne labiilsus.....	16
1.6. Labiilsus kui nulltuletus.....	17
2. Liivi keel ja läänemeresoome taust.....	20
2.1. Pilk liivi keelele.....	20
2.2. Liivi keele transitiivsusest läänemeresoome taustal.....	21
2.3. Labiilsus eesti keeles.....	23
2.4. Tuletussüsteemi mõju labiilsusele ja liivi keele verbiliited.....	25
3. Materjali kogumine ja analüüsimeetodid.....	28
3.1. Labiilsete verbide kogumine.....	28
3.2. Keelematerjali allikad.....	31
3.3. Labiilsuse määramise metoodika, sageduse ning sünkroonsuse küsimus.....	32
3.4. Labiilsete verbide valimi märgendamine ja analüüs.....	33
4. Liivi keele labiilsed verbid.....	36
4.1. Labiilsus ja labiilsusega piirnev: verbide prototüüpsuse hindamine.....	36
4.1.1. Sekundaar- ja sisaldussihitis – kas prototüüpne labiilsus?.....	36
4.1.2. Daativi kasutuse tõlgendamine.....	41
4.1.3. Mitmetähenduslikkus.....	42
4.1.4. Aspekti mõju partiklite või prefiksite kaudu.....	45
4.1.5. Kõrvalejäänud verbid.....	47

4.2. Labiilsuse tüübid.....	50
4.2.1. Labiilsuse tüüpide eristamine.....	51
4.2.2. Prototüüpselt labiilsed verbid.....	53
4.2.3. Prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid.....	56
4.3. Labiilsuse funktsioonid.....	57
4.3.1. Labiilsuse funktsioonide tüüpide tutvustus.....	57
4.3.2. Labiilsuse funktsioonide jaotus.....	60
4.4. Tuletus ja labiilsuse suund.....	62
4.4.1. Tuletatud ja tuletamata verbid.....	62
4.4.2. Tuletuse suund labiilses paaris.....	66
4.5. Labiilsete verbide semantika.....	68
5. Arutelu.....	73
5.1. Alternatiivsed lähenemised labiilsusele.....	73
5.2. Labiilsus ja keelekontaktid.....	74
5.3. Labiilsus ja referentide semantilised omadused.....	75
5.4. Labiilsus ja leksikaalsed suhted.....	76
5.5. Labiilsus ja morfoloogia.....	77
Kokkuvõte.....	78
Keelematerjali allikad.....	82
Kirjandus.....	83
Lability in Livonian. Summary.....	86
Lisa 1. Kasutatud lühendid morfeemtõlkel.....	88
Lisa 2. Liivi keele labiilsete verbide valimid.....	89
L2.1. Prototüüpselt labiilsed verbid.....	89
L2.2. Prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid.....	91

Sissejuhatus

Labiilsus on nähtus, mille puhul transitiivsus muutub ilma verbi formaalse muutuseta, nagu ilmneb näiteks lausepaaris *uudis jahmatas kõiki – kõik jahmatasid uudise tõttu*. Juba labiilsuse määratluses on aimata tema vastakat loomust: ühest küljest selge muutus, kus transitiivsuse vaheldumine tähendab, et situatsiooni loovate osalejate rollid või nende arv ei jää samaks, teisalt aga vormiline muutumatus – verbi kuju jääb samaks. Labiilsuse kahetine iseloom avaldub ka selles, et labiilsust võib pidada nii grammatiliseks kui ka leksikaalseks nähtuseks. Grammatilisem pool näitab end siis, kui vaadelda labiilsust eelkõige verbi valentsi muutva vahendi või passiivi sarnase nähtusena, leksikaalne pool aga siis, kui tõlgendada muutmata kujul verbi eri kasutusmalle polüseemiana. Labiilsuse mitmepalgelisuse tõttu on seda nähtust ilmselt kergem uurida ühe keele piires, kuid labiilsusele on pühendatud ka üks tüpoloogiline monograafia (Letuchiy 2013).

Erinevad grammatikateooriad käsitlevad verbi argumentstruktuuri erinevalt (Perek 2015: 15–43), mis tähendab seda, et ka labiilsusel on erinevaid tõlgendusi. Üks esimesi küsimusi, mis labiilsusega kokkupuutel tekib, on see, kas labiilse verbi puhul on tegemist ühe ja sama verbiga, millel on muutuv argumentstruktuur, või kahe samakujulise leksikaalse üksusega, millel on erinev argumentstruktuur. Teisiti öeldes võime küsida, kas vaatleme transitiivsust verbi fikseeritud omadusena (transitiivsuse struktuurne määratlus) või millenagi, mis ei sõltu ainult verbist endast (semantiline määratlus). Märgin juba ära, et siinses töös liivi keele labiilsust uurides ei võta ma aluseks ühte kindlat grammatikateooriat, ehkki tuginen liivi keele transitiivsuse traditsioonilisele määratlusele (Viitso 2008: 341), ja seetõttu luban endale vabamat keelekasutust, kui kõnelen nii labiilsest verbist kui ka labiilsest verbipaarist.

Labiilsus ei ole eri keeltes levinud võrdsel määral, ja kui mõnes keeles on labiilsus väga sage nähtus (nt inglise ja saksa keel), siis teistes keeltes jääb labiilsus üsna kõrvaliseks (nt ungari keel) (Letuchiy 2013: 239–240). Et eesti keeles on leitud umbes sadakond labiilset verbi (Kehayov & Vihman 2014), siis pole labiilsus eesti keeles marginaalne. Kuid eri keelte labiilsete verbide arvude võrdlemisel tuleb olla ettevaatlik, sest võrreldavate verbide arv sõltub labiilsuse määratlusest, mis võib eri keeltes ja eri uurimustes erineda. Näiteks Penttilä soome keele grammatika (1963: 540) kirjeldab 32 transitiivselt ja intransitiivselt kasutatavat verbi, kuid paljud neist on semantiliselt transitiivsed, ja seetõttu ei saa neid otseselt võrrelda eesti keele labiilsete verbidega (Kehayov & Vihman 2014: 1067). Inglise keeles on aga labiilsus nii rikkalik, et labiilsuse uurimused võivad A-labiilsust ka täielikult eirata, jättes

suuremalt jaolt kõrvale ka näiteks refleksiivse ja retsiprookse transitiivsuse vaheldumise ning keskendudes peamiselt P-labiilsusele (McMillion 2006: 21–31).

P-labiilsus on ka siinse töö fookuses: liivi keele labiilsust uurides valin labiilsuse prototüübiks just P-labiilsuse. Kui A-labiilsus on seotud objekti väljajätuga, ehkki objekti referent on sageli semantiliselt vaikimisi olemas (lausega *poiss sööb* viidatud sündmuse juurde kuulub semantiliselt ka see, et *poiss sööb midagi*), siis P-labiilsus muudab osaliste semantilisi rolle (nt P-labiilsust illustreerivas lausepaaris *poiss röstib leiba / leib röstib* on referent *leib* esimeses lauses objekt ja teises subjekt, kuid mõlemal juhul patsiendi semantilises rollis). Seetõttu on P-labiilsus tihedalt seotud kausatiivsusega ning kitsama labiilsuse käsitluse puhul (Haspelmath 1993) jääbki labiilsus kausatiivsete-inhoatiivsete verbipaaride piiresse. Kui labiilsust seostada kausatiivse või antikausatiivse verbituletusega, siis võib labiilseid verbe paigutada kausatiivsuse uurimisel kasutatavale verbide spontaansuse skaalale, kuid labiilsete verbide jaotust paistab paremini seletavat verbide semantiline rühmitamine (Letuchiy 2010). Mõned semantilised rühmad on labiilsuse poolest tüpoloogiliselt sagedad, nt faasi-, liikumis- ja helijäljendamisverbid (Letuchiy 2013: 169), kuid eri keelte puhul on märgatavad individuaalsed erinevused. Eesti keele puhul võib täheldada, et mitmed emotsiooni- või tundeverbid on labiilsed – *ehmatada, jahmatada, vihastada, rõõmustada* –, samuti on labiilsus omane onomatopoeetilistele verbidele – *lirtsata* (Kehayov & Vihman 2014: 1078–1080).

Magistritööga plaanin täiendada seniseid labiilsuse uurimusi ühe keele võrra – uurin labiilsust liivi keeles. Liivi keel kuulub läänemeresoome keelte lõunarühma ja on põhja- ja lõunaeesti keele lähedane sugulaskeel. Liivi keel jaguneb kura- ja salatsiliivi keeleks, selles töös keskendun kuraliivi keelele, mille kohta on keelematerjali rohkem. Liivi keelt emakeelena kõnelejate põlvkond on küll lahkunud, kuid see ei ole vähendanud huvi liivi keele vastu – nii uurimise kui ka taaselustamise mõttes. Transitiivsusega seotud uurimused on liivi keeles seni keskendunud peamiselt objektkäändega seotud küsimustele (Tveite 2004), ülevaadet süntaksi uurimise kohta vt nt Norvik 2016. Labiilsus on seni liivi keele uurimustest kõrvale jäänud. Samuti on liivi keel jäänud välja balti areaali puudutavatest transitiivsuse uurimustest (nt Nau & Pakerys 2016). See aga ei tähenda, nagu oleks labiilsus liivi keeles kõrvaline.

Võiks arvata, et liivi keeles on labiilseid verbe enam kui soome keeles, sest liivi keeles on poole vähem verbituletusliiteid (Jantunen 2014: 98), soome keele labiilsete verbide kesisuse põhjuseks on aga peetud just hästi arenenud verbituletussüsteemi (Kehayov & Vihman 2014: 1067). Labiilsuse levikut keeles mõjutavad ka keelekontaktid – kolmandik eesti keele

labiilsetest verbidest on labiilsed ka saksa keeles (Kehayov & Vihman 2014: 1084). Ka liivi keelel on olnud kontakt saksa keelega, kuid pole päris selge, kui suurel määral on (alamsaksa) laenuid jõudnud liivi keelde otse ja kui palju läti keele vahendusel (Winkler 2014: 216–218; Grünthal 2015: 22–34). Läti keele labiilsusest veel eriuurimust ei ole, kuid valitseb arvamus, et läti keeles on tõenäoliselt vähe labiilseid verbe (Nau & Holvoet 2015: 2–4).

Magistritöö uurimisküsimused sõnastan järgmiselt:

- 1) Millised verbid on liivi keeles prototüüpselt labiilsed?
- 2) Millised on liivi keele prototüüpselt labiilsete verbide omadused ning kuidas need kirjeldavad liivi keele labiilsust?

Et leida vastust esimesele küsimusele, tuleb formuleerida prototüüpse labiilsuse mõiste ning määratleda ka labiilsuse prototüüp, milleks valin P-labiilsuse (Letuchiy 2013). Teise küsimuse eesmärk on uurida prototüüpselt labiilsete verbide peamisi omadusi, mille järgi saab eristada näiteks labiilsuse tüüpe, funktsioone, labiilsete verbidega semantilisi rühmi. Labiilsus on seotud ka tuletusega ning lisaks küsimusele, kui palju on labiilsete verbide seas tuletisi ning millised need on, pakub huvi ka see, kas ühte labiilse verbi valentsimalli võib pidada teisest algupärasemaks.

Töö koosneb peale sissejuhatuse veel viiest peatükist ja kokkuvõttest. Esimene peatükk tutvustab transitiivsuse ja labiilsusega seotud mõisteid, teine peatükk loob tausta liivi keele labiilsuse uurimiseks, kolmas peatükk tutvustab uurimistöö materjali ja selle kogumist ning annab ülevaate analüüsist. Neljas peatükk on töö kõige mahukam osa ja see on pühendatud liivi keele labiilsete verbide analüüsile. Neljandale peatükile järgneb viienda peatükina arutelu ja sellele kokkuvõtte, millele omakorda järgnevad kasutatud allikate loetelud. Seejuures olen töös kasutatud keelenäidete allikad eraldanud muudest kirjanduse viidetest. Keelenäidete kirjapanekul olen kasutanud liivi keele tänapäevast kirjaviisi ja teinud mõningaid lihtsustusi foneetilises transkriptsioonis lähteteksti edasi andmisel (nt olen jätnud katketooni märkimata, kui seda pole ka allikas märgitud). Põhjus on eelkõige lihtsuses, sest siinses töös on sõnade täpse kirjapildi või häälduse asemel olulisem näidata lausete süntaktilist ja semantilist struktuuri. Näidete glossimisel kasutatud lühendid on lisas 1. Töös uuritud labiilsete verbide valimid (prototüüpselt labiilsed verbid ja prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid) on ära toodud lisas 2, töös kasutatud märgenduste andmed on plaan teha kättesaadavaks eraldi DataDOI-na (Rünkla, ilmumas).

1. Transitiiivsus ja labiilsus

1.1. Transitiiivsuse mõiste

Transitiivsusel on keeleteaduses erinevaid määratlusi ning transitiiivsus on uurimisvaldkond, millele saab läheneda mitmel erineval moel. Paljusid keeli hõlmava tüpoloogilise uurimuse jaoks võib osutada otstarbekaks transitiiivsuse **semantiline määratlus** (Kittilä 2002: 26–28; Næss 2007: 15), kus on keskne transitiiivse sündmuse mõiste. Transitiiivses sündmuses on kaks osalejat, agent ja patsient, agent on sündmuse algataja ning dünaamika tekitaja, patsient aga mõjutatav, kes sündmuse käigus tekib või muutub. Transitiiivset sündmust kirjeldab näiteks lause *kalamees parandab võrku*, kus agent *kalamees* on aktiivne algataja, kellel on tahe ja kes kontrollib olukorda, ning patsient *võrk* on tahte ja aktiivsusetta osaleja, mis ei kontrolli olukorda ning mille seisund sündmuse käigus muutub – kui parandamine õnnestub, saab võrk terveks. Transitiiivsele sündmusele võib vastandada intransitiivse sündmuse, mille kirjeldamiseks ei ole mainitud kahte osalejat vaja, nii annab intransitiivset sündmust edasi näiteks lause *võrk lagunes*. Transitiiivsuse semantiline määratlus on otstarbekas, sest see ei sõltu konkreetse keele struktuurist ja seetõttu saab seda kasutada samal ajal väga erinevate keelte puhul, näiteks võib transitiiivsuse semantilist määratlust kasutada akusatiivse ja ergatiivse joondusega keelte kõrvutamisel. Mingi kindla keele transitiiivsuse uurimisel tuleb aga arvestada, et transitiiivsuse semantiline määratlus ei lange sageli kokku mõne keele struktuuril põhineva transitiiivsuse määratlusega, näiteks on eesti keeles lause *ta sööb küll* semantiliselt transitiiivne, sest söömise sündmus eeldab kahe osaleja, sööja ning söödava olemasolu – et süüa, peab olema keegi, kes sööb, ja midagi, mida süüa –, aga struktuurilt võib seda lauset pidada intransitiivseks, sest selles puudub sihitis; samas lause *ta kümbleb oma kümblemist* on semantiliselt intransitiivne, sest kümblemine ei ole selgelt transitiiivne sündmus, mida kirjeldada kahe osalejaga, aga struktuurilt võib selle määratleda transitiiivseks, sest lauses on sihitis.

Transitiivsuse **struktuurne määratlus** põhineb keele struktuuril ning on seetõttu semantilise määratlusega võrreldes keelespetsiifilisem. Kõige üldisem struktuurne määratlus lähtub predikaatloogikast ja on olemuselt süntaktiline (Dixon & Aikhenvald 2000: 2; Kittilä 2002: 29): kahe või enama kohustusliku argumendiga predikaat on transitiiivne, ühe kohustusliku argumendiga aga intransitiivne. Sellise määratlusega saab põhimõtteliselt kõik laused jaotada kaheks – transitiiivseteks ja intransitiivseteks. Ühe kohustusliku argumendiga

lause on intransitiivne ning selle ainsat osalejat, mis on süntaktiliselt sageli lause subjekt, tähistatakse tavaliselt tähega S. Seega lause *karu magab talvel* on intransitiivne, sest selles on lisaks verbile vaid üks moodustaja, mida ei saa ära jätta – *karu*. Kahe kohustusliku argumentiga lauset nimetatakse transitiivseks ning nendest agendi semantilise rolliga sarnasemat osalejat tähistatakse tavaliselt A-ga, teist osalejat, mis on sageli patsiendi semantilises rollis ja süntaktiliselt objekt, aga P või O-ga. Lause *laps lõikab kääridega paberit* on transitiivne, sest selles on kaks kohustuslikku argumenti: agendi rollis on *laps* ning patsiendi rollis on *paber*. Lisaks mainitud argumentidele eristatakse vahel ka laiendatud transitiivset (ja intransitiivset) lauset, millel on lisaks argument E, mis on tüüpiliselt saaja rollis (Dixon & Aikhenvald 2000: 3) ning mis näiteks inglise keele ditransitiivses konstruktsioonis tähistab kaudobjekti.

Transitiivsuse struktuurne määratlus on kirjeldatud predikaatloogikal põhinevast lähenemisest aga sageli kitsendavam, sisaldades veel eraldi nõudeid argumentide vormi kohta (Kittilä 2002: 30). Näiteks peab eesti keeles transitiivses lauses olema sihitis, mis on tüüpiliselt iseseisev nimisõnafras – ja mitte näiteks kaassõnafras –, mis peab olema grammatilises käändes – nimetavas, omastavas, osastavas –, aga mitte mõnes muus käändes (Metslang 2017: 258, 261). Nii on *ta kopsis ust* transitiivne, aga kaassõnafrasiga *ta kopsis vastu ust* või lähedase tähendusega *ta koputas ühtejärke uksele* aga intransitiivsed. Tasub tähele panna, et struktuurse määratluse kitsendavad tingimused defineerivad justnimelt transitiivse lause ning kõik muud laused, mis kitsendavaid tingimusi ei rahulda, on intransitiivsed. Ühe keele või sarnase struktuuriga keelte transitiivsuse uurimisel ja kõrvutamisel võib mainitud määratlus osutada küll otstarbekaks, kuid paljusid keeli hõlmava tüpoloogilise käsitluse jaoks võib struktuurne määratlus olla ebasobiv. Näiteks on mõisted subjekt ja objekt indoeuroopa keeltes küllaltki lihtsalt määratletavad ja seega laialt kasutatavad, kuid paljudes teistes keelkondades need süntaktilised mõisted nii selgelt ei avaldu ja pole seetõttu transitiivsuse kirjeldamiseks sobivad. (Kittilä 2002: 33–34) Transitiivsuse struktuurseks määratlemiseks võib kasutada ka passiveerimise tingimust (ergatiivse joondusega keeltes vastavalt antipassiveerimist): transitiivne lause on selline, mida on võimalik muuta passiivseks. Kuid ka see definitsioon ei pruugi mitmete keelte transitiivsuse määratlemiseks sobida, sest keeles võib passiiv puududa või võib olla võimalik passiivseks muuta ka süntaktiliselt intransitiivseid lauseid ning näiteks lokatiivseid argumente. (Kittilä 2002: 32–33)

Lisaks transitiivsuse semantilistele ja struktuursetele määratlustele võib eristada ka **pragmaatilisi määratlusi**, mis rõhutavad, et transitiivsus sõltub eelkõige sündmuse

kontseptualiseerimisest või sellest, kuidas argumente on erineval moel markeerides esiletõstetud või tahaplaanile jäetud (Kittilä 2002: 35–37). Samuti on võimalik erinevaid määratlusi kombineerida, näiteks Hopper ja Thompson (1980: 252) kirjeldavad kümmet transitiivsuse parameetrit:

- A – osalejate arv (kaks või enam – üks),
- B – *kinesis* (aktsioon – mitteaktsioon),
- C – aspekt (teeline – ateeline),
- D – punktuaalsus (punktuaalne – mittepunktuaalne),
- E – tahtelisus (tahtlik – tahtmatu),
- F – afirmatsioon (jaatav – eitav),
- G – modaalsus (*realis* – *irrealis*),
- H – agentsus (A kõrge tegevusvõime – A madal tegevusvõime),
- I – argumenti O mõjutatavus (O täielikult mõjutatav – O mõjutamatu),
- J – argumenti O individuaalsus (kõrge individuaalsusega – madala individuaalsusega).

Parameetri järel sulgudes toodud esimene omadus vastab suurema transitiivsusega olukorrale kui teine. Selline erinevaid tingimusi arvestav määratlus ei jaota transitiivsust pelgalt binaarselt, nagu seda teeb üldine struktuurne definitsioon, vaid vaatleb transitiivsust kontiinumina. Siiski võib küsida, kas kõik loetletud parameetrid on ühtviisi olulised (näiteks O mõjutatavus võib olla suurema transitiivsuse jaoks olulisem kui individuaalsus) ning kas mõned parameetrid ei esine alati koos (näiteks tahtelisus ja agentsus). (Kittilä 2002: 37–39) Eeskujuks võib ka võtta mõned kindlat tüüpi verbid, näiteks hävitamis- ja loomisverbid, mis iseloomustavad ontoloogiliselt transitiivset olukorda ja mis sobivad seega keelest sõltumatult transitiivsuse prototüübiks: uuritavas keeles on transitiivsed just sellised laused, mis on markeeritud sarnasel moel, nagu on markeeritud väljavalitud prototüüpse verbiklassi liikmed (Kittilä 2002: 40; Næss 2007: 14).

Kui transitiivsuse struktuurne määratlus tekitab kaksikjaotuse transitiivne-intransitiivne, siis sageli üldistatakse seda definitsiooni lause tasandilt verbile ning kõneldakse vastavalt **transitiivsetest** ja **intransitiivsetest verbidest**. Et paljusid verbe on võimalik kasutada nii transitiivsetes kui ka intransitiivsetes lausetes, siis on selge, et taoline üldistus ei saa olla päris range. Nii võiks (in)transitiivse verbina mõista ilmselt sellist verbi, mida tüüpiliselt kasutakse (in)transitiivses lauses. Kuid on ka verbe, mille puhul ei saa nii selgelt rääkida ühest kindlast kasutusmallist, sest nad esinevad loomulikult nii transitiivsetes kui ka intransitiivsetes

konstruktsioonides, selliseid verbe nimetatakse ambitransitiivseteks ja mõnikord ka **labiilseteks**. Eelpool nägime, et transitiivsust võib määratleda mitmel moel, ja on oluline rõhutada, et ka labiilsuse mõistele saab läheneda erinevalt. Etteruttavalt mainin, et liivi keele labiilsust uurides toetun eelkõige transitiivsuse struktuursele määratlusele, mis lähtub eeldusest, et transitiivset verbi laiendab kindel lauseliige – objekt.

1.2. Objekti mõistest

Enne labiilsuse juurde asumist peatun lühidalt objekti mõistel. Objekt on tihti oluline transitiivsuse määratlemisel ja määramisel, sest just selle kindlas vormis lauseliikme olemasolu viitab, et lause on **süntaktiliselt transitiivne**. Alati pole küll piir objekti ja mõne lähedase lauseliikme vahel selge, sest ka vorm võib kokku langeda: mitmeid määrusi vormistatakse samalaadselt kui objekte.

Objekti on liigitatud ka semantiliselt 1) suuna- ehk välisobjektiks, 2) tulemusobjektiks ja 3) **sisaldusobjektiks** (Kont 1963: 10). Suunaobjekt viitab objektile, millele on mingi tegevus suunatud, näiteks *pesen kinnast, kütan sauna*. Tulemusobjekt viitab objektile, mis tegevuse tulemusel tekib, näiteks *koon kinnast, ehitan sauna*. Sisaldusobjektiga tähistatu on verbi tähenduses juba eelnevalt olemas, mistõttu mõjub sisaldusobjekti kasutus tautoloogiliselt, näiteks *pesen pesemist, kütan kütmist*, kuid sisaldusobjekti on määratletud ka laiemalt kui üksnes verbi nominalisatsiooni ja siis võib sisaldusobjektiga juhtudeks analüüsida ka näiteks *magab talveund, tantsib polkat*. Sisaldusobjekti puhul tasub tähelepanu pöörata sellele, et see võib laiendada nii transitiivseid kui ka intransitiivseid verbe (Metslang 2017: 263), ja näiteks eesti keele transitiivsuse skaalal saab sisaldussihitise võimalikkuse abil eristada rangelt intransitiivseid ja üldiselt intransitiivseid verbe (Vaiss 2021).

Lisaks mainitutele kasutatakse ka **ebatüüpilise objekti** ehk **sekundaarobjekti** mõistet, kus objekti kasutus on seotud enam konstruktsiooni kui verbiga ja seetõttu võib objekt laiendada ka tavapäraselt intransitiivset verbi, näiteks *kukkusin põlve katki*. Sekundaarobjekt on tihti seotud olukorra resultatiivsusega, millele viitab ka vastava mäarsõna või partikli kasutus (Kont 1963: 33–34). Sarnaselt sisaldussihitisega võib sekundaarobjekt laiendada nii transitiivset kui ka intransitiivset verbi, transitiivset verbi laiendades erineb sekundaarobjekt verbi tavapärasematest objektidest, vrd näiteid *ta õpib end hulluks, ta õpib muusikat* (Erelt 2017: 292).

Paljudes keeltes on võimalik jätta objekt süntaktiliselt väljendamata, ehkki semantiliselt on ta olemas, nagu näiteks lauses *poiss sööb*. Sellisel juhul võib öelda, et lause on süntaktiliselt

intransitiivne, kuid **semantiliselt transitiivne**, ning väljajäetud objekti nimetatakse **nullobjektiks**. Seejuures võib nullobjekt olla definiitne ja kontekstist teada – näiteks võib seda näidata eelnev lause: *Laual on aurav puder ja moos. Poiss muudkui sööb ja sööb.* –, kuid nullobjekt võib olla ka selgelt määratlemata, viidates mistahes võimalikule objektile.

1.3. Labiilsuse mõiste

Nii nagu transitiivsusel on mitmeid määratlusi, on ka labiilsust võimalik defineerida erineval moel. Labiilsuse mõiste kasutus ulatab 1940. aastatesse (Letuchiy 2013: 25) ning esmane labiilsuse definitsioon lähtub transitiivsusest: **labiilset verbi on võimalik kasutada nii transitiivselt kui ka intransitiivselt ilma verbi formaalse muutuseta**. Seega on labiilsuse määratlus tihedalt seotud eelpool käsitletud transitiivsuse määratlusega. Kui uurida näiteks eesti keelt ning määratleda transitiivsust süntaktiliselt – transitiivne on lause või verb, milles on väljendatud objekt –, siis võib labiilsete verbide hulk osutuda küll soovimatult suureks, sest labiilsed oleksid ühelt poolt sekundaarobjektiga intransitiivsed verbid, näiteks verbi *aevastada* on võimalik kasutada transitiivselt nii sisaldussihitise – *ta aevastab oma aevastust* – kui ka sekundaarobjektiga – *ta aevastab taskurätiku põrandale* –, ning teiselt poolt elliptilise objektiga transitiivsed verbid, nagu eelpoolmainitud *süüa*, mida saab kasutada nullobjektiga: *ta sööb*. Seetõttu on labiilsust defineeritud ka kitsamalt ning seostatud üksnes kausatiivsusega: **labiilsel verbil on inhoatiivne ja kausatiivne tähendus** (Haspelmath 1993). Eesti keeles rahuldab seda labiilsuse määratlust emotsiooniverb *ehmatada*, millel on nii inhoatiivne – *poiss ehmatas (ehmus)* – kui ka kausatiivne kasutusvõimalus – *tüdruk ehmatas poissi*.

Kui välja toodud labiilsuse definitsioonidest esimene paistab olevat võib-olla liiga lai, siis teine määratlus võib jääda omakorda liiga kitsaks, seda juhul, kui soovime labiilsuse mõiste alla koondada ka teisi alternatsioone. Seetõttu on Aleksandr Letuchiy pakkunud välja **määratluse, mis arvestab nii transitiivsuse kui ka osalejate semantiliste rollide muutusega** (2009a: 247). Letuchiy jaoks on lisaks süntaktilise transitiivsuse muutusele oluline ka olukorra semantika muutus – kui inhoatiivse-kausatiivse vaheldumise korral situatsiooni semantika muutub, siis objekti väljajätu korral see nii ei ole: objekti ellips on seotud enam kommunikatiivsete kaalutlustega. Seda võib illustreerida näite abil: kui lausuda *poiss sööb*, siis võib olla eesmärk juhtida tähelepanu näiteks asjaolule, et poiss ei saa praegu tulla, kuid söömise olukorra semantika sellest veel ei muutu – poiss ikkagi sööb *midagi*. Kui aga võrrelda lauseid *poiss ehmatas* ja *tüdruk ehmatas poissi*, siis võime täheldada ka olukorra

semantika muutust: esimesel juhul võib poiss ehmatada (ehmuda) ka iseenesest ilma välise agendi – tüdruku – mõjuta.

Vaatleme veel ühte transitiivsuse vaheldumist:

- (1) *Klaasipuhasti pritsib pesuvedelikku.*
- (2) *Pesuvedelikku pritsib klaasipuhastist.*
- (3) *Klaasipuhasti pritsib.*
- (4) *Pesuvedelikku pritsib.*

Ehkki laused (1) ja (2) väljendavad erineval moel sama sündmust, on neist lause (1) transitiivsuse struktuurse määratluse järgi transitiivne – lauses on kaks kohustuslikku argumenti, subjekt *klaasipuhasti* ja objekt *pesuvedelikku* –, lause (2) aga intransitiivne – selles lauses on kohustuslik argument vaid osaalus *pesuvedelikku*, argument *klaasipuhastist* on süntaktiliselt määrus ja seetõttu ära jäetav, nagu näitab lause (4). Kuigi tähenduselt on laused (1) ja (2) sarnased, võib ikkagi öelda, et neis avalduv olukorra semantika on erinev, sest erineb see, kuidas osalejaid on süntaktiliselt ja semantiliselt tähistatud. Kui *klaasipuhasti* on lauses (1) süntaktiliselt subjekt ja semantiliselt tegevust algatav agent, siis lauses (2) on ta vastavalt määrus ja allikas. *Pesuvedelik* on lauses (1) objekt ning patsient, lauses (2) aga subjekt ning patsient. Letuchiy järgi on labiilsuse jaoks oluline just see, et transitiivsuse muutusega kaasneks ka muutus subjekti semantilises rollis ning lausetes (1) ja (2) on see tõesti täheldatav (agent muutub patsiendiks). Lause (3) on saadud lausest (1) objekti ärajätmise teel, kuid semantiliselt on lauses (3) nullobjekt siiski olemas, sest *klaasipuhastit* ei ole selles lauses võimalik tõlgendada patsiendina. Seetõttu ei erine lausetes (1) ja (3) ka subjekti semantiline roll ning neis lausetes avaldub agendi rolli säilitav transitiivsuse vaheldumine (A-labiilsus), mis on Letuchiy järgi (kanoonilise) labiilsusega piirnev nähtus.

1.4. Labiilsuse tüübid

Labiilsel verbil on kaks kasutust – transitiivne ja intransitiivne – ning labiilsust võib jaotada selle järgi, kuidas need kasutused on omavahel seotud. Lähtekohaks võib võtta osalejate semantilised rollid või tuletuse tüübid. Üks tavapärane viis on jaotada labiilsus agendi rolli säilitavaks labiilsuseks (A-labiilsus) ja patsiendi rolli säilitavaks labiilsuseks (P-labiilsus) (Letuchiy 2013: 25–26; Dixon & Aikhenvald 2000: 4–5). A-labiilsuse korral on nii transitiivsel kui ka intransitiivsel kasutusel säilinud agendi semantiline roll, P-labiilsuse korral patsiendi semantiline roll. Sellest lähtuvalt võib verbi *süüa* pidada A-labiilseks, sest

paaris *poiss sööb – poiss sööb suppi* on mõlemal korral alles agendi rollis olev *poiss*, verbi *ehmatada* aga pidada P-labiilseks, sest paaris *poiss ehmatab – tüdruk ehmatab poissi* on vastavalt alles patsiendi rollis olev *poiss*. Kasutades eelnevalt tutvustatud tähistust, kus S on intransitiivse lause subjekt, A transitiivse lause subjekt ning P transitiivse lause objekt, võib A-labiilsuse puhul täheldada S-i ja A samastamist (S=A) ning P-labiilsuse puhul S-i ja P samastamist (S=P). Kolmandat võimalust, mis tekib kõigi kolme rolli samastamisel, nimetatakse refleksiivseks labiilsuseks (S=A=P; see tähendab, et transitiivse verbi argumentide samastamine annab enesekohase tähenduse, mida on võimalik vormistada intransitiivselt, näiteks *poiss peseb end – poiss peseb*). Labiilsuse jaotust rollide järgi illustreerib ka olukordi iseloomustav erinev loogiline järeldussuhe (Letuchiy 2013: 30–31): A-labiilsuse korral kehtib 'transitiivne lause parajasti siis, kui intransitiivne' (kui *poiss sööb*, siis ta sööb midagi; ja kui *poiss midagi sööb*, siis ta sööb), P-labiilsuse korral 'kui transitiivne lause, siis intransitiivne lause' (kui keegi *poissi ehmatab*, siis *poiss ehmatab (ehmub)*; kui aga *poiss ehmatab (ehmub)*, siis ei tähenda see, et keegi teda tingimata ehmataks) ja refleksiivse labiilsuse korral 'kui intransitiivne lause, siis transitiivne lause' (kui *poiss peseb end*, siis ta peseb kedagi; kui aga *poiss kedagi peseb*, siis ei järeldu sellest, et ta peseb end). Tasub märkida, et kõik labiilselt kasutatavad verbid sellesse loogika raamistikku ei asetu, näiteks ei ole vastavat seost inglise keeles labiilse verbi *smell* tähenduste 'lõhnata' ja 'nuusutada' vahel: lille lõhnamisest ei järeldu, et keegi teda nuusutaks; ja nuusutada võib ka asju, mis ei lõhna. Samuti ei avaldu A-labiilsuse puhul alati ekvivalents, seda juhul, kui verb saab valentsi muutudes natuke teise tähenduse, näiteks ei kehti ekvivalentsiseos saksa keeles labiilse verbi *rufen* tähenduste 'karjuda' ja 'hüüda, kutsuda' puhul: kui keegi karjub, siis ei järeldu sellest, et ta kedagi kutsuks (Letuchiy 2013: 35).

A- ja P-labiilsuse eristamiseks on kaks kriteeriumit (Letuchiy 2013: 25–26): 1) A-labiilsuse puhul on nii transitiivsel kui ka intransitiivsel kasutusel mõlemas olemas agendi roll, P-labiilsuse puhul aga patsiendi roll, 2) A-labiilsuse puhul vastab intransitiivse kasutuse subjekt transitiivse kasutuse subjektile, P-labiilsuse puhul aga objektile. Võib kontrollida, et need tingimused eristavad labiilsust eelnevalt näiteks toodud lausetes ootuspäraselt ning vastuoludeta: *poiss (A) sööb – poiss (A) sööb suppi (P)* puhul on mõlemas lauses agent ning esimese lause subjekt vastab teise lause subjektile; *poiss (P) ehmatas (ehmus) – tüdruk (A) ehmatas poissi (P)* puhul on mõlemas lauses patsient ning esimese lause subjekt vastab teise lause objektile. Siiski on olukordi, kus mainitud tingimused annavad vastakaid tulemusi, näiteks verbi *kiirustada* tähenduste 'kuhugi kiirustada' ja 'kedagi kiirustama panna' puhul saaksime lauseid *poiss kiirustab koju – tüdruk kiirustab poissi koju minema* analüüsides

esimest kriteeriumit rakendades järeldada, et tegu on A-labiilsusega – seda juhul, kui eeldame, et *poiss* on intransitiivses lauses agendi rollis –, teise kriteeriumi järgi on tegu aga P-labiilsusega. Letuchiy (2013: 26) peab A- ja P-labiilsuse eristamisel olulisemaks just teist kriteeriumit, selle järgi on *kiirustada* P-labiilne.

Labiilsus meenutab valentsi muutvat verbituletust ja seetõttu on labiilsust võimalik jaotada ka vastavalt tuletuse tüübile näiteks antikausatiivseks, refleksiivseks, retsiprookseks, passiivseks ja konversiivseks (Letuchiy 2009a: 248–249). Antikausatiivse labiilsuse puhul on algne verb eelduse kohaselt transitiivne ning intransitiivsel kasutusel on tegu sama, kuid ilma agendita situatsiooniga, näiteks *tüdruk pritsib vett – vesi pritsib*. Refleksiivse labiilsuse puhul on intransitiivne kasutus transitiivse kasutuse enesekohane paariline, näiteks *ema peseb – ema peseb nõusid*. Retsiprookse labiilsuse puhul kannab intransitiivne kasutus vastava transitiivse konstruktsiooni tähendust, kus osalejad on sümmeetriliselt vahetatavad: *poiss ja tüdruk suudlevad* 'poiss suudleb tüdrukut ja tüdruk suudleb poissi'. Kui eelloetletud tüübid on olemas ka eesti keeles, siis passiivne labiilsus on maailma keeltes levikult harv, välja arvatud Aafrikas; tähenduslikult moodustab passiivse labiilsuse näiteks paar 'matma; maetud olema' (Letuchiy 2009a: 249). Konversiivne labiilsus ei sarnane valentsi muutva verbituletusega, sest selle käigus valents ei muutu – situatsioon ja argumentide arv jääb samaks, muutub ainult osalejate süntaktiline ja semantiline staatus. Konversiivse labiilsuse näiteks on bulgaaria keele verb *xaresvam* 'meeldida; armastada', millega on võimalik edasi anda tähendusi 'A meeldib B-le' ja 'B armastab A-d'. (Letuchiy 2009a: 248–249) Loetletud tüüpidele võib lisada ka kausatiivse tuletustüübi, kus lähtekohaks on intransitiivne verb, ning sellesse tüüpi kuuluvad kausatiivse tähendusega labiilsed liikumisverbid, nagu eelmainitud *kiirustada* 'kiiresti liikuda; kiirustama panna'.

1.5. Prototüüpne labiilsus

Labiilsust on nagu transitiivsust vaadeldud skalaarse suurusena, mida iseloomustab teatav prototüüp. Labiilsuse prototüübi formuleerimisel võtab Letuchiy eeskujuks P-labiilsuse ja paneb kirja viis kanoonilise labiilsuse tingimust (2013: 28):

- 1) Labiilsel verbil on nii transitiivne kui ka intransitiivne kasutus.
- 2) Transitiivsel ja intransitiivsel kasutusel erineb olukorra semantika, mis avaldub subjekti semantilise rolli muutuses.
- 3) Eelnevad omadused on verbi kõigil vormidel.

- 4) Labiilse verbi transitiivne kasutus ei erine intransitiivsest kasutusest üksnes referendi ärajätmise poolest.
- 5) Homonüümsed lekseemid ei moodusta labiilseid paare.

Letuchiy rõhutab just kahe esimese tingimuse olulisust. Kui esimest tingimust rahuldavad nii A- kui ka P-labiilsus mõlemad, siis teist tingimust A-labiilsus rikub: paaris *ta sööb – ta sööb suppi* ei erine subjekti semantiline roll ja olukorra semantika, sest ka intransitiivne kasutus iseloomustab situatsiooni, kus söömise objekt on olemas, ehkki väljendamata. Kui A-labiilsus ei rahulda prototüüpse labiilsuse teist tingimust, siis rikub ta ilmselt ka neljandat tingimust, sest kui transitiivsel ja intransitiivsel kasutustel subjekti semantiline roll ja olukorra semantika ei muutu, siis ongi ainus erinevus üksnes referendi ärajätmises. P-labiilsuse puhul on aga labiilsuse teine tingimus rahuldatud, paaris *poiss ehmatas (ehmus) – tüdruk ehmatas poissi* muutub subjekti semantiline roll ning kahte olukorda iseloomustab erinev semantika: intransitiivset kasutust võib tõlgendada inhoatiivselt, transitiivset aga kausatiivselt.

Loetletud prototüüpse labiilsuse tingimused on olnud aluseks ka eesti keele labiilsuse uurimisel (Kehayov & Vihman 2014: 1063–1064), seega on loomulik, et eesti keele labiilsetest verbidest on suurem osa P-labiilsed. Teisalt ei kattu Kehayovi ja Vihmani A-labiilsuse määratlus Letuchiy määratlusega. Näiteks toovad Kehayov ja Vihman A-labiilsuse näitena verbi *jalutada* (2014: 1065), mis eelmainitud Letuchiy A- ja P-labiilsuse eristamiskriteeriumi järgi oleks tõlgendatav P-labiilsena, sest on võimalik konstrueerida paar, milles transitiivse lause objekt on samastatud intransitiivse lause subjektiga: *peremees jalutab koera – koer jalutab*. Kuigi määratlused ei ühti, on ühine see, et kui Letuchiy jätab A-labiilsuse kanoonilise labiilsuse formulatsioonist välja, siis võib öelda, et ka Kehayov ja Vihman jätab kanooniliselt labiilsete verbide seast välja Letuchiy järgi A-labiilsed verbid, erinevus on üksnes selles, et nad ei nimeta vastavaid verbe – näiteks *süüa* ja *juua* – A-labiilseteks. Tasub märkida, et alati ei määratletagi labiilsuse tüüpe välistavalt, näiteks mainib Aleksandra Aikhenvald, et tariaana keeles on kõik transitiivsed verbid A-labiilsed, kuid seejuures on väheste verbide puhul võimalik ka P-labiilsus (2000: 146–147). Näite sellest, et ka eesti keeles võib verbi labiilsust erinevalt tõlgendada, toob Natalia Vaiss, kui täheldab verbi *pöörata* kasutusel nii refleksiivset labiilsust kui ka P-labiilsust (2021: 365).

1.6. Labiilsus kui nulltuletus

Labiilsust on tõlgendatud nulltuletusena, see tähendab, et tuletuse markeerija on vormiliselt nähtamatu – uus lekseem moodustatakse ilma liidet lisamata (Kasik 2015: 104). Vaatame

järgnevalt lähemalt, mida see tähendab. Tavaliselt muudab verb transitiivsuse muutudes oma kuju, refleksiivne verb *viskuda* on näiteks tuletatud transitiivsest verbist *visata* nii, et tüvele *viska-* on liidetud enesekohane sufiks *-u*. Skemaatiliselt võib seda kujutada järgmiselt:

(5) *visata* (transitiivne) > *viska-* + *-u* > *viskuda* (intransitiivne)

Labiilse verbi kuju jääb transitiivsuse muutudes samaks ja seetõttu võib tõlgendada, et verbiga liitub nullmorfeem. Seega võttes verbi *visata* labiilse sünonüümi *heita*, võiksime kujutleda selle tuletust analoogiliselt (5)-ga: transitiivse verbi *heita* tüvele liitub nullmorfeem ning tekib refleksiivne verb, mille kuju on algsest verbist eristamatu. Seda olukorda saab eelneva skeemiga sarnaselt kokku võtta:

(6) *heita* (transitiivne) > *heit-* + nullmorfeem > *heita* (intransitiivne)

Üks labiilse verbi nulltuletusest kõnelemise mõte ongi see, et selle abil saab viidata tuletuse suunale: skeem (6) näitab, et verbi *heita* algsem kasutus on olnud transitiivne. Teisalt võib küsida, mida nullmorfeem täpsemalt tähendab ja kas nullmorfeemi esinemist on võimalik kuidagi kindlaks teha. Vastasel juhul võib nullmorfeemist kõnelemine paista ülearusena, sest näiteks verbi *heita* valentsimalli muutust võib kirjeldada ka järgmiselt:

(7) *heita* (transitiivne) > *heit-* + *end* > *heit-* + *end* ellips > *heita* (intransitiivne)

Selle skeemi järgi tekib *heita* intransitiivne kasutus enesekohase pronoomeni *end* ellipsi teel ning on küsitav, kas nullmorfeemi lisandumine on sobilik seda skeemi täiendama. Kui kaks erinevat valentsimalli on (grammatiseerumisprotsessis) paralleelselt kasutusel, siis võib tekkida küsimus, millal ja kuidas toimub nullmorfeemi lisandumine. Kas nulltuletusest kõnelemine on asjakohane? Sellele küsimusele ma siinkohal ammandavat vastust ei anna, kuid märgin, et ehkki labiilsust võib tõlgendada nähtusena, mis konkureerib teiste tuletamise vahenditega, pole Letuchiy arvates labiilsus sama, mis tuletus. Näiteks rõhutab ta (vt Letuchiy 2009a: 261), et labiilse paari moodustavad verbid on lähemalt seotud kui verbid, mida seob omavahel tuletus: labiilse paari verbide tähenduserinevus on tavaliselt väiksem kui tuletamise teel seotud verbidel. Selline olukord ei kehti küll alati ja mõnikord võib tähenduserinevuse puudumine viia küsimuseni, kas tegu on ikka labiilsuse (transitiivsuse muutuse) või ellipsiga (Letuchiy 2013: 213–214). Märgin, et teistsuguse tähendusvahekorra olemasolust labiilse paari liikmete vahel viitab ka eesti keele labiilsete verbide uurimus:

mitmete labiilsete verbide intransitiivne tähendus erineb tuletatud sünonüümide tähendusest ja erinevus puudutab enamasti aspekti (Kehayov & Vihman 2014: 1095).

Kui ka leiame, et labiilsuse tõlgendamine nulltuletusena pole asjakohane, võib siiski olla otstarbekas rääkida labiilsusest tuletuse funktsioonis. Kuigi skeemid (6) ja (7) on erinevad, näitavad nad mõlemad, et transitiivne kasutus on eelnenud intransitiivsele. See muidugi ei tähenda, et kõigi labiilsete verbide erinevad tähendused ja kasutused peaksid olema analüüsitavad selliste skeemidega. On ka võimalik, et mõnedel verbidel (näiteks onomatopoeetilised verbid) avaldub labiilsus kohe alguses kahe paralleelse eri valentsiga kasutusvõimalusena ning tuletussuunast kõnelda ei olegi mõtet.

2. Liivi keel ja läänemeresoome taust

2.1 Pilk liivi keelele

Liivi keel kuulub läänemeresoome keelte lõunarühma ja jaguneb omakorda kaheks, kura- ja salatsiliivi keeleks. Kui viimane emakeelne salatsiliivi keele kõneleja suri 19. sajandil, siis selle töö uurimismaterjali moodustavat kuraliivi keelt on kõneldud veel 21. sajandil. Väitega viimase emakeelse kuraliivi kõneleja surmast peab olema küll ettevaatlik, kuid liivikeelses keskkonnas kasvanud Grizelda Kristiņi (1910–2013) lahkumine on märgiline seetõttu, et tähistab liivi keele uurimises perioodi, mil enam ei ole võimalik küsitleda keelejuhte põlvkonnas, mille liikmed olid liivi keelega üles kasvanud ja seda igapäevaselt kasutanud. See siiski ei tähenda küll, nagu liivi keele oskajaid ja viljelejaid ei oleks – keeleoskajate arvu on olenevalt tasemest hinnatud paarikümnest paarisajani –, kuid toob kaasa olukorra, et uurimisel tuleb keskenduda eelkõige juba talletatud materjalile.

Liivi keele esimesed kirjapanekud ulatavad varasemassegi aega, kuid keele süstemaatilisem uurimine algas 19. sajandil ning oluline verstapost oli Andreas Sjögreni alustatud ja Ferdinand Wiedemanni lõpetatud saksakeelse grammatika (1861a) ja sõnaraamatu (1861b) ilmumine. Kui 20. sajandist pärineb liivi keele mahukaim sõnaraamat Lauri Kettuselt (1938), siis 21. sajandil ilmus Viitso ja Ernštreitsi liivi-eesti-läti sõnaraamat (2012). Kõik need kolm sõnaraamatut, millest kahte viimast kasutan ka selle töö keelematerjalina, on liivi keele uurimise ja talletamise seisukohalt olulised, ehkki nende ilmumisaegsete liivlaste põlvkondade keelele ei ole nad ilmselt otsest mõju avaldanud. Näiteks salatsiliivi keele kõnelejaskond oli Wiedemanni sõnaraamatu ilmudes juba hääbunud või hääbumas, Kettuneni sõnaraamatu ilmudes oli kuraliivi keel veel rannakülades kasutusel, kuid foneetilise kirjaviisiga teose sihtrühm ei saanudki olla keeleteadlaste hulka mitte kuuluvad kalurid. Viitso ja Ernštreitsi sõnaraamat on juba liivi kirjakeeles ja sobilikum liivi keelt eesti või läti keele alusel õppijatele, kuid seegi pole enam mõeldud emakeelsetele liivlastele. Kuigi liivi keelt enam igapäevaelus ei kasutata, on ta Läti Vabariigis põliskeelena tunnustatud ning liivi keelega tegelemiseks on asutatud Liivi Instituut (kuulub Läti Ülikooli alla).

Liivi keele sõnavarast ja grammatikast on mitmeid uurimusi ja ülevaateid. Labiilsusele või transitiivsuse vaheldumisele keskenduvaid uurimusi liivi keelest minu teada pole. Järgnevas üritan luua liivi keele labiilsuse uurimiseks tausta, kirjeldades tulemusi või näiteid töödest,

mis on seotud transitiivsuse ja verbituletusega liivi ning eesti keeles või laiemalt läänemeresoome keeltes.

2.2. Liivi keele transitiivsusest läänemeresoome taustal

Läänemeresoome keeltes on tava defineerida objekt transitiivse verbi laiendina (Kont 1963: 7), mis eeldab, et verbi transitiivsus on eelnevalt teada ja määratletav objektist sõltumatult. Praktikas aga tihti verbi transitiivsusest eraldi ei kõneldagi ja nii jääb mulje, et toimitakse vastupidiselt: kui anda kõigepealt objekti mõiste, siis võib transitiivseks nimetada kõiki selliseid verbe, millel on objekti mõistele vastav laiend. Ka liivi keele ülevaatlikus käsitluses ei maini Tiit-Rein Viitso otsesõnu sihilisi ja sihituid verbe, kuid defineerib sihitise liivi keeles järgmiselt: sihitis on verbi laiend, mis on tavaliselt genitiivis või partitiivis, harva nominatiivis nimi- või kesksõna, infinitiivne verb või kõrvallause (2008: 341). See definitsioon on sarnane eesti keele sihitise määratlusega (Metslang 2017: 258) ja prototüüpseks objektiks võib mõlemas keeles pidada objektikäandes nimisõnafraasi. Ilmselt on just objektikäände valik ning täis- ja osasihitise kasutus see liivi keele transitiivsust puudutav valdkond, mida on kõige enam uuritud (vt nt Tveite 2004; Kont 1963; Lees 2015).

Läänemeresoome keeltes on partitiiv arenenud kohakäandest ablatiivist ja seetõttu on loomulik, et ka objektikäandega markeeritud lauseliikmes avalduvad adverbiaali omadused. Ka liivi keelest on selle kohta näiteid (Kont 1963: 14):

- (8) *kuo'ig, kis mierda lou'põb*
laev kes meri:PRT röövi:3SG
'laev, mis merel röövib' (Setälä 1953: 231)
- (9) *vejīzt silkvõrgidi*
kalasta:PST.3PL silguvõrk:PL.PRT
'kalastati silguvõrkudega' (Kettunen 1925: 38)

Lause (8) näitab, et objektil võib olla kohatähendus, lause (9), et vahenditähendus. Objekti on mõnel juhul võimalik kasutada ka intransitiivsele olukorrale, refleksiivsele tegevusele või liikumisele viitavate verbidega (Kont 1963: 23). Näiteks põhitähenduselt intransitiivset verbi *ma'ggõ* 'magada' saab kasutada järgmiselt:

- (10) *ma magīz bokīdi*
1SG maga:PST.3SG rõuged:PL.PRT
'ma põdesin rõugeid' (Kettunen 1938: 214)

- (11) *ikš perīmīez u'm ma'ggõn pãvasidãmt*
 üks peremees ole.3SG maga:APP.SG päevasüda:PRT
 'üks peremees on maganud lõunauinakut' (Setälä 1953: 370)

Lauses (10) ilmnev tähendusülekanne on laenatud läti keelest, lause (11) näitab, et verbi on võimalik laiendada sisaldusobjektiga. Objektikäandes argumendi seos verbiga võib seejuures paista adverbilaadne, nagu viitab järgmistele näidetele vastavate tõlgete rektsioon eesti keeles:

- (12) *pãppõn um jēngidi ūõlikšõmõst*
 papp:DAT ole.3SG hing:PL.PRT hoolitse:SUP.DEB
 'pastor peab hingede eest hoolitsema' (Kettunen 1938: 455)
- (13) *izãnd liepũb pãlkalizĩ*
 isand leppi:3SG palgaline:PL.PRT
 'peremees lepib palgalistega' (Kettunen 1938: 200)

Läänemeresoome keeltes ei ole tundmatu ka teiste käänete kasutamine objekti ja adverbiaali piirimaile kuuluva markeerimiseks: näiteks võib elatiivi kasutus mõnikord meenutada partsiaalobjekti – *mis sa tast kiusad?* (Pajusalu 2006)–, et aga elatiivil kindlat kohta totaal- ja partsiaalobjekti vastandavas süsteemis pole, siis teda tavaliselt objektikäandeks ei peeta (Kont 1963: 20–21). Ka liivi keeles võib elatiiv asendada mõnel juhul partitiivi, näiteks ilmneb see refleksiivse-inhoatiivse iseloomuga tundeverbidega: *kohkuda*-tüüpi verbiga on liivi keeles elatiiv ainuvalitsev nagu eesti kirjakeeleski (Kont 1963: 41). Tasub veel märkida, et liivi keele käänete hulgas on ka daativ, mille puhul võib samuti püstitada küsimuse, kas ja millistel tingimustel võib see markeerida objekti.

Liivi keeles on võimalik laiendada intransitiivset verbi sekundaarobjektiga:

- (14) *ni se i'bbi u'm pi'epaskãndõn sie ta|| tãdõks*
 nüüd see hobune ole.3SG PX:pasanda:APP.SG see.GEN tall.GEN täis
 'nüüd see hobune on pasandanud selle talli täis' (Setälä 1953: 68)

Sekundaarobjekti kasutust võib soodustada prefiksilise adverbi (partikli), adverbiaali või laenatud verbiprefiksi olemasolu, millega kaasneb resultatiivne tähendus ja mis toob omakorda kaasa objekti vajalikkuse (Kont 1963: 33–34). Kont (1963: 35) mainib, et see objektitüüp ei ole eriti vana ja selle kohta on näiteid liivi, eesti ja soome keelest, küll aga mitte vadja, isuri, karjala ja vepsa keelest. Seejuures tuleb märkida, et sekundaarobjekti tarvis ei sõltu otseselt transitiivsusest – teda saab kasutada nii transitiivsete kui ka

intransitiivsete verbidega. Piir transitiivse ja intransitiivse kasutuse vahel pole päris selge ka verbi *sadada* – samuti sellega samasse tähendusrühma kuuluvate verbidega, nagu *tuisata*, *puhuda* jt – puhul (Kont 1963: 36–38). Nende kasutuse juures pole kindel, kas ainus argument on subjekt või objekt, näites *sadas vihma* võib vormi *vihma* tõlgendada nii osaaluse kui ka sihitisena.

2.3. Labiilsus eesti keeles

Eesti keele labiilsust on uurinud Petar Kehayov ja Virve Vihman (2014): nad koostasid 93 labiilsest verbist koosneva valimi ja näitasid sellega, et labiilsus pole eesti keeles nii marginaalne kui soome keeles. Kehayovi ja Vihmani eesti keele labiilsete verbide valim kajastab labiilseid verbe sünkroonselt, kuid autorid tegid tähelepanekuid ka labiilsuse diakroonse arengu üle, näiteks illustreerivad korpusnäited, et keeleuendus on *-u*-liite populariseerimisega mõjutanud mitmete verbide kasutusmalle. Järgnevas teen lühiülevaate Kehayovi ja Vihmani peamistest tulemustest.

Diakrooniliselt on eesti keele labiilsust raske uurida, sest 16. sajandist kuni 20. sajandi alguseni pole süstemaatiliseks uurimistööks piisavalt mahukaid allikaid. Et soome keeles täidab labiilsuse funktsiooni rikkalik muutemorfoloogia, võib arvata, et eesti keele labiilsus on arenenud soome keelest sõltumatult. Eesti keele labiilsust on aga mõjutanud kontakt saksa keelega ja Kehayov ja Vihman leidsidki, et eesti keele valimis on 32-l (34%) verbil saksa keeles labiilne vaste ja nii suur kattumine ei saa olla kokkusattumus. Kui labiilsust pidada polüseemiasarnaseks leksikaalseks nähtuseks, siis on loomulik, et eri keelte labiilsed verbid on jaotunud erineval moel ja ühe keele labiilsete verbide jaotuse põhjal ei ole lihtne ennustada teise keele labiilsete verbide jaotust. Eesti keeles võis labiilne tõlgendusvõimalus tekkida ka selliste verbide puhul, mis ei olnud saksa keeles labiilsed, kui seda võisid põhjustada aktiivse ja passiivse partitsiibi tõlkevead (kui saksa keeles on verbil üks partitsiibivorm, aga muutub abitegusõna, siis eesti keeles on verbil kaks partitsiibivormi). Hilisemad labiilsuse mõjutused võivad olla inglise tõlkelaenuid (ühendverb *välja logida*: *Ma login sind välja*. *Sa logid välja*; ja ka *printida* ja *skännida*). (Kehayov & Vihman 2014: 1083–1090)

Kehayov ja Vihman lähtusid labiilsuse määratlemisel Letuchiy kanoonilise labiilsuse tingimustest (2013: 28), kuid nagu eespool mainitud (vt alapeatükke 1.4 ja 1.5), tõlgendasid nad P- ja A-labiilsuse vahelist piiri erinevalt kui Letuchiy ja seetõttu on nende valimis ka A-labiilseid verbe. Eesti keeles on labiilseid verbe neljast labiilsuse tüübist (Kehayov & Vihman

2014: 1064–1065): kõige rohkem on valimis P-labiilseid verbe (54), millele järgnevad A-labiilsed (19), refleksiivselt labiilsed (12) ja retsprookselt labiilsed (8) verbid.

Üle poole valimi verbidest (52 verbi 93-st ehk 56%) on tuletatud. Kõige enam esineb liidet *-ta*, millega on kolme tüüpi tuletisi:

- 1) denominaalsed kausatiivid (lähtesõna on nimi- või omadussõna; neid nimetatakse faktitiivideks ja nad põhjustavad ühte osalejat olema käändsõnaga märgitu, näiteks *lollitada* tähendused on 'loll olla; lolliks teha');
- 2) deverbaalsed kausatiivid (neid nimetatakse faktitiividega kõrvutades lihtsalt kausatiivideks ja need põhjustavad osalejat verbiga märgitute tegema, näiteks *liigutada* tähendab 'liikuma panna');
- 3) punktuaalsed (momentaansed) verbid (märgivad hetkelisust, näiteks *prantsatada*).

Liide *-ta* sisaldub komplekssetes liidetes, millest *-sta*, *-nda* ja *-tle* tuletavad enamasti faktitiivseid ja *-rda* duratiivseid verbe. Liidete polüseemia tõttu ei analüüsinud Kehayov ja Vihman labiilseid verbe liidete kaupa, vaid jaotasid tuletatud verbid kolme rühma: kausatiivid, faktitiivid ja muud. Viimases rühmas olevatel verbidel võib olla aspektuaalne (punktuaalsus, kestus) või instrumentaalne (näiteks *jalutada* on tuletaud sõnast *jalg*) tähendus. Kõige enam verbe on faktitiivide hulgas ja kausatiividega kokku pannes hõlmavad nad ligi poole (44,1%) kõigist verbidest ja üle kolmveerandi (78,8%) tuletatud verbidest. Üle kolmandiku labiilsetest verbidest on tuletatud nimi- või omadussõnadest. (Kehayov & Vihman 2014: 1075–1078)

Liite *-(a)ta* polüseemia tõttu ei analüüsinud Kehayov ja Vihman labiilsuse tekke suunda ehk seda, kas labiilse verbipaari ühte valentsimalli võib pidada esmaseks. Näiteks verbist *seista* tuletatud verbil *seisatada* on transitiivne tähendus 'midagi seisma panna' ning intransitiivne tähendus '(äkitselt või korraks) seisma jääda' ning ilma kasutust täpsemalt uurimata on raske kindlalt väita, kumba malli pidada algseks. Võib muidugi olla ka nii, et liite mitmetähenduslikkuse tõttu tekkisid mõlemad valentsimallid samal ajal. Et tuletatud verbidest on muu rühma verbide osakaal võrreldes kausatiivide ja faktitiividega selgelt väiksem, siis võiks eeldada, et intransitiivne tähendus on olnud tuletatud labiilse paari esmane tähendus harvemini kui transitiivne. Kui see on nii, siis võib omakorda järeldada, et labiilse paari esmane tähendus on olnud vähemalt tuletatud verbide puhul sagedamini transitiivne ning labiilsuse peamine funktsioon on olnud tuletada intransitiivseid verbe. Sellist oletust toetab ka antikausatiivse liite *-u* vähene produktiivsus 19. sajandi teises pooles – võib arvata,

et seda korvas labiilsus. Samas järgneva sajandi keeleuendus ning sellega kaasnenud *-u*-liite laiem kasutuselevõtt omakorda vähendasid labiilsuse rolli. Neid oletusi toetab ka ajalooline materjal: liidetega *-ta* ja *-u* verbide võrdlus kahel perioodil, 1800–1899 ja 1950–1979, näitab transitiivsete ja intransitiivsete kasutusageduste erinevust (nt verbi *ulatada* kasutati perioodil 1800–1899 enamasti intransitiivselt, samas kui perioodil 1950–1979 oli valitsev transitiivne kasutus ja sel perioodil asendas intransitiivset kasutust juba verb *ulatuda*). (Kehayov & Vihman 2014: 1090–1094)

Kas *-u*-liite elustamine tõi kaasa labiilsuse kao? Huvitaval kombel mitte. Valimi 93 verbi puhul on 48-l verbil olemas ka vastav *-u*-liitega intransitiivne tuletis, aga Kehayov ja Vihman leiadsid, et 27-l juhul on labiilse verbi intransitiivse kasutuse tähenduses ja *-u*-liitega verbi tähenduses erinevus. Enamikul juhtudel (21-l 27-st) on erinevus aspektuaalne: labiilsed verbid on duratiivsed või aspektilt mitmetähenduslikud, märkides ateelisi kestusega sündmusi (ingl *activity*) / olekuid või teelisi saavutusi / sooritusi, *-u*-liitega verbid aga märgivad alati teelisi saavutusi / sooritusi. Labiilsus illustreerib ka analoogiamuutust, nimelt on valimis seitse verbipaari, mille puhul on täheldatav topeltlabiilsus (klasterdunud labiilsus): verbipaar on labiilne nii tuletatud kui tuletamata kujul, kusjuures tähenduserinevus on minimaalne (vrd *Pori lirtsas jala all / Jüri lirtsas kannust vett maha, Pori lirtsatas jala all / Jüri lirtsatas kannust vett*). Võib arvata, et *lirtsata* oli algselt intransitiivne, *-ta*-liide tõi transitiivse tuletise, mis muutus labiilseks analoogia tõttu teiste *-ta*-liitega labiilsete verbidega, *-ta*-liite tähendustühjus aga kopeeris labiilsuse ka tuletamata verbile tagasi. Klasterdunud labiilsus esineb eesti keeles enamasti (6 juhul 7-st) häälikusümboolika- ja viisi-imitatsiooniverbidega. (Kehayov & Vihman 2014: 1095–1097)

2.4. Tuletussüsteemi mõju labiilsusele ja liivi keele verbiliited

Labiilsus on soome keeles võrreldes eesti keelega marginaalne. Selle erinevuse põhjenduseks toovad Kehayov ja Vihman mitu asjaolu (2014: 1097–1098):

- 1) Eesti keeles ei saa deverbaalsete kausatiivide transitiivsust tuletamise abil kaotada, soome keeles aga saab (*hukkua* 'uppuda', *huku-tta-a* 'uputada', *huku-tta-utu-a* 'end uputada').
- 2) Eesti keeles pole tuletus rekursiivne, tuletatud kausatiividest sekundaarseid kausatiive ei moodustata. Samas soome keeles on rekursiivsus võimalik: *sijoi-tta-a* 'asetada', *sijoi-tu-tta-a* 'kedagi asetama panna'.

- 3) Eesti keele *-u*-liide tuletab anti- ja autokausatiive, aga harva refleksiive. Soome keeles on kaks liidet: *-u* tuletab enamasti anti- ja autokausatiive, *-utu* aga refleksiive (*pain-u-a* 'vajuda', *paina-utu-a* 'ennast vajutada').
- 4) Eesti keele tuletusliide *-(a)ta* on sünkretistlik ning labiilses verbis *seisatada* on transitiivsel juhul sellel liitel kausatiivne tõlgendus (*Lumi seisatas liikluse*), intransitiivsel juhul aga momentaanne (*Liiklus seisatas*). Soome keeles on vastavad liited aga eri kujul: *seisau-tta-a* 'seisma panna, peatada', *seis-ahta-a* 'äkitselt seisma jääda'.
- 5) Soome keeles on (anti)kausatiivsete liidete produktiivsus, regulaarsus ja kasutussagedus suurem kui eesti keeles.

See, et grammatiliselt produktiivne verbituletussüsteem labiilsust ei soosi, samas kui labiilsuse suurem osakaal osutab mõne vähem produktiivse tuletusmarkeri kompenseerimisele, on üldisem ilming (Letuchiy 2009b: 69; vt ka saksa ja prantsuse keele labiilsuse võrdlevat näidet: Letuchiy 2013: 226). Kui sellele ilmingule toetuda, võib omakorda järeldada, et kui uurida liivi keele verbituletust, võib samal ajal teha oletusi liivi keele labiilsuse kohta. Liivi keele vormilt frekventatiivse *-l*-liitega verbide semantikat uurinud Santra Jantunen näiteks mainib, et liivi keele verbituletussüsteem on soome keelega võrreldes märksa vähem arenenud, mida ilmestab see, et liivi keeles on verbituletusliiteid poole vähem (2014: 98) – selle põhjal võiks arvata, et labiilsus on liivi keeles nõrga tuletussüsteemi korvajana oluline tegur. Järgnevalt annan Eduard Vääri väitekirja (1974) põhjal lühiülevaate liivi keele verbiliidetest.

Vääri (1974: 102–144) loetleb 7 algupärast verbiliidet, mis on esitatud kokkuvõtlikult tabelis 1, kuhu on kantud ka liite funktsioon ning näitesõna. Kõige produktiivsem liide *-t* järgneb vokaalile või konsonantidele *n, s (š), r, l, m, p, k, v*, moodustades mitmesuguseid liitsufikseid. Kui eesti keeles on sufiks *-(a)ta* mitmetähenduslik, siis analoogne sünkretism esineb liivi keeles vokaaliga liitunud *-t*-sufiksi puhul (Vääri 1974: 118).

Vääri on eri liidetega registreerinud kokku 625 verbi, millest üle kahe kolmandiku on *-t*-liitega (433). Neile järgnevad *-l* (74) ja *-ikš* (62), ülejäänud liiteid on märksa vähem. Kõige sagedasemad on kausatiivse liitega verbid, refleksiivid on aga kõige harvemad. Vääri peab eraldi arvet ka tundmatuks jäänud verbide üle ja kogu materjalist on jäänud tundmatuks veidi alla kolmandiku verbe (191). Seejuures üle poole sufiksitiga *-b* ja *-nd* verbidest on jäänud tundmatuks ning kasutusest välja langenud verbide osakaal on noomenitega võrreldes suurem. (Vääri 1974: 141–144)

Tabel 1. Liivi keele algupärased verbiliited Vääri (1974) järgi.

Liide	Funktsioon ja näide
<i>-b</i>	refleksiivne; <i>arābō</i> 'praguneda'
<i>-g</i>	refleksiivne; <i>gobāgō</i> 'paisuda'
<i>-ikš</i>	onomatopoeetilistes verbides, frekventatiivne, kontinuatiivne; <i>bomikšō</i> 'pomiseda'
<i>-l</i>	frekventatiivne, retsiprookne; <i>kīerlō</i> 'keerelda'
<i>-nd</i>	translatiivne; <i>apāndō</i> 'hapneda'
<i>-ž</i>	onomatopoeetiliste verbides esinev; <i>gle'bžō</i> 'klõbiseda'
<i>-t</i>	ühendeid moodustav ning enamasti kausatiivne; <i>ūlatō</i> 'hullata'

3. Materjali kogumine ja analüüsimetodid

Selles peatükis annan ülevaate keelematerjali kogumisest – sealhulgas materjali iseloomust ja kogumise viisist – ning meetoditest, millega materjali hiljem analüüsisin.

3.1. Labiilsete verbide kogumine

Töö keelematerjali moodustavad liivi keele labiilsed verbid. Tööprotsess algas keelematerjali kogumisega liivi-eesti-läti sõnaraamatust (LELS 2012), millele järgnes esmane analüüs ning lisamaterjali otsimine. Üldiselt võib tööprotsessi kirjeldada koosnevana järgmistest etappidest:

- 1) samakujuliste transitiivselt ja intransitiivselt kasutavate verbide üles märkimine liivi-eesti-läti sõnaraamatust (LELS 2012);
- 2) homonüümide eraldamine kogutud materjalist;
- 3) valimi täiendamine semantiliselt sobivate verbidega;
- 4) üles märgitud verbidega transitiivsete ja intransitiivsete kasutusnäidete otsimine;
- 5) valimi jaotamine kaheks, prototüüpselt labiilseteks ja prototüüpse labiilsusega piirnevateks verbideks;
- 6) prototüüpse labiilsusega piirnevate verbidega valimi täiendamine.

Tööprotsessi selline kirjeldus ei ole päris täpne, sest loetletud etapid ei kulgenud alati sellises järjekorras, nagu siin kirjas, näiteks kasutusnäidete otsimisel (4. etapp) võis mõne näite varal tekkida soov täiendada valimit mõne semantiliselt sobiva verbiga (3. etapp), samuti võis valimi kaheks jaotamise etapil (5. etapp) selguda, et valimisse on jäänud homonüümseid paare, mis tuleb sealt eemaldada (2. etapp).

Andmete kogumise 1. etapis otsisin Viitso ja Ernštreitsi koostatud liivi-eesti-läti sõnaraamatust (2012) verbe, mida on võimalik kasutada nii transitiivselt kui ka intransitiivselt. Tööd hõlbustas asjaolu, et sõnaraamatus on verbide juures märged, kas verb on transitiivne, intransitiivne või on tegemist abiverbiga. See tähendab, et kui samal kujul verbil on nii transitiivne kui ka intransitiivne kasutus, siis on see sõnaraamatus märgitud kahe teineteisele järgneva sõnaraamatu kirjena. Lisaks sellisel viisil leitud verbidele märkisin (üldtoodud tööprotsessi 3. etapina) üles ka verbid, mille kohta oli küll ainult üks märged (st transitiivne või intransitiivne), kuid mille puhul võis tähenduse, teise keele võimaliku mõju (näiteks verb on labiilne eesti keeles) või keelenäidete alusel eeldada, et verbil on mõlemad

kasutused. Paraku pole sõnaraamatus täpsustust, mille alusel on verbid transitiivsuse märke saanud, kuid võib arvata, et sõnaraamatu koostajad on lähtunud eeldusest, et transitiivne on verb, millel on kindlas vormis laiend (Viitso 2008: 341). Seetõttu on näiteks verb *palkõ* saanud tähenduses 'teenida, pälvida' transitiivse, tähenduses 'teenida, ümmardada' aga intransitiivse märke, sest kui 'teenida, pälvida' tähenduse puhul markeeritakse liivi keeles subjekti kõrval verbi teist argumenti objektikäändega, siis 'teenida, ümmardada' tähenduse puhul kasutatakse daativi:

(15) *eņtšõn i'łzpidāmizt palkõ*
 oma:DAT ülalpidamine:PRT teeni:INF
 'endale ülalpidamist teenida' (LELS 2012)

(16) *engõld pālkizt tā'mmõn*
 ingel:PL teeni:PST.3PL 3SG:DAT
 'inglid ümmardasid teda' (LELS 2012)

Samas on eesti keeles mõlema verbi (*teenida* ja *ümmardada*) laiendid vormilt objektikäändes ja seega on need verbid eesti keeles transitiivsed. Sõnaraamatut uurides leidsin ka juhte, kus transitiivsuse või intransitiivsuse märke võis olla vigane. Näiteks verbil *ilāntõ* on küll kaks vastet, transitiivne 'ülendada' ja intransitiivne 'üleneda' (LELS 2012: 71), kuid sõnaraamatu veebiversioonis märgitud viited vastavate verbide kasutusnäidete kohta Uues Testamendis on vormiliselt mõlemad transitiivsed – 'üleneda' esineb kujul *kis ižēņtšta ilāntõb* 'kes iseennast ülendab' (UT 1942: 2Kr10.18) ja seega ei saa selle näite põhjal väita, et *ilāntõ* oleks refleksiivselt labiilne verb. See näide illustreerib ka tekstinäidete otsimise vajalikkust verbi labiilsuse kindlaks tegemisel.

2. etapis uurisin täpsemalt kogutud verbide tähendusi ja eraldas materjalist homonüümid või homonüümiat meenutavad juhud, teisisõnu verbid, mille puhul transitiivne ning intransitiivne kasutus paistavad viitavat selgelt erinevatele ja omavahel mitte seotud tähendustele. Üheks selliseks näiteks on verb *ūoļikšõ* 'voolida; hoolitseda', millel on transitiivne (17) ja intransitiivne (18) kasutus, kuid eri tähendustel pole omavahel semantiliselt motiveeritud seost ning seetõttu on tegu homonüümiaga, mida saab põhjenda häälikumuutustega.

(17) *Duņtšõks ūoļikšõb seļlizt a'žžõ.*
 puss:INS vooli:3SG selline:PRT asi:PRT
 'Pussiga voolitakse sellist asja.' (LELS 2012)

- (18) *Ta ūoļikšõb i'ļ jōrad.*
3SG hoolitse:3SG üle järv:PL.GEN
'Ta hoolitseb järvede eest.' (LELS 2012)

Tööprotsessi 3. etappi, materjali täiendamist semantiliselt sobivate verbidega, mainisin eespool põgusalt – selles etapis lisasin valimisse ka verbe, mille kohta liivi-eesti-läti sõnaraamatus kahele eri valentsimallile viitavat kirjet polnud, kuid verbi mõne semantilise omaduse tõttu võis kahtlustada labiilsust. Näiteks on eesti keeles labiilsed mitmed onomatopoeetilised viisi- või jäljendusverbid ning seetõttu on loomulik eeldada, et sarnaste omadustega verbid võivad olla labiilsed ka liivi keeles. Et leida liivi-eesti-läti sõnaraamatu verbidele lisa, vaatasin läbi ka Väari kandidaaditöös (1974) uuritud tuletussufiksiga verbid (kokku 625). Leidsingi Väari materjalis olevate verbide ja nendega toodud näidete loetelust mõne labiilse verbi, mille kohta liivi-eesti-läti sõnaraamatus puudus kirje.

Materjali kogumise 4. faasis otsisin juba üles märgitud verbidele transitiivsete ja intransitiivsete kasutuste kohta näiteid kõigepealt liivi-eesti-läti sõnaraamatu veebiversioonist. Kui sealt näiteid ei leidnud, otsisin neid Lauri Kettunen liivi-saksa sõnaraamatust (Kettunen 1938), Uue Testamendi tõlkest (UT 1942) ning Väari kandidaaditööst (1974). Kui ka neist allikaist sobivaid näiteid ei leidnud, tegin lisaotsingu Tartu Ülikooli liivi keele korpusest, kus on umbes 45 000 märgendatud liivikeelset tekstisõna (Norvik & Tuisk 2024). Otsing liivi keele korpusest andis küll mõnede juba olemasolevate näidetega verbide kasutustele lisanäiteid, kuid mitmete verbide kohta ma sobivaid näiteid siiski ei leidnud. Otsustasin ilma näideteta verbid, kui nad semantiliste kriteeriumite järgi ilmselt sobinuks prototüüpselt labiilseks, lõpuks analüüsivast valimist välja jätta.

Verbide kogumise ja kasutusnäidete otsimise ajal ei olnud materjali edasine analüüsimetoodika veel paika pandud, kuid otsimise käigus tekkis mõte uurida labiilsust kahes valimis, jagades labiilsed verbid kahte rühma, prototüüpselt labiilseteks ja prototüüpse labiilsusega piirnevateks verbideks (5. etapp). Valimi kaheks jagamise peamine mõte on see, et sellisel viisil saab vaadelda prototüüpset labiilsust teiste transitiivsuse muutuste taustal. Labiilsuse prototüübiks valisin P-labiilsuse. Otsustasin veel, et kui prototüüpselt labiilsete verbide valimisse lisan üksnes verbid, millel on labiilsusele viitavad näited, siis prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valimisse võivad sattuda ka sellised verbid, mille kohta kasutusnäited puuduvad.

Et ka prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valim oleks esinduslik, täiendasin 6. etapis seda valimit. Seega lisasin üldvalimisse (prototüüpselt labiilsed ja prototüüpse

labiilsusega piirnevad verbid koos) ka verbe, mis juba pealtnäha rikuvad mõnda prototüüpse labiilsuse tingimust, kuid mille puhul on siiski täheldatav transitiivsuse vaheldumine ja mis seega sobivad prototüüpse labiilsusega piirnevasse valimisse. Tasub tähele panna, et kui prototüüpse labiilsuse puhul oli eesmärk koguda võimalikult palju verbe (kõik sellised liivi keele verbid, mida võiks pidada prototüüpsest labiilseks), siis prototüüpse labiilsusega piirneva valimi koostamisel ei pidanud ma silmas selle täielikkust. Seega saaks seda valimit veelgi täiendada (näiteks jäid sealt välja A-labiilse kasutusvõimalusega verbid *jūdō* 'juua' ja *sīdō* 'süüa').

3.2. Keelematerjali allikad

Põhiline keelematerjali allikas on selles töös liivi-eesti-läti sõnaraamat (LELS 2012). Suurema osa labiilsete verbide valimisse jõudnud verbide kohta on selles sõnaraamatus olemas kirje, kuid mõni verb on vaid Väari (1974) materjal, nt *ārgastō* 'hirmutada; hirmu tunda', ja mõni vaid Kettuneni sõnaraamatus (1938), nt *globātō* 'klõbistada; klõbiseda'. Kui liivi-eesti-läti sõnaraamat sisaldab vaid kuraliivi ainekku, siis on Väari ja Kettuneni materjali hulgas ka salatsiliivi verbe (ülevaadet neist allikaist vt Ernštreits 2002: 23–30, 36–37). Töös uurin labiilsust kuraliivi keeles. Järgnevas teen lühikokkuvõtte liivi-eesti-läti sõnaraamatu materjalidest.

Et liivi-eesti-läti sõnaraamatu koostamisel on kasutatud erinevaid allikaid, siis pole sõnaraamatust võetud näidete ja verbide üles märkimisel enamasti selge, millisest allikast materjal täpsemalt pärineb. Sõnaraamatu eessõnas on koostaja Tiit-Rein Viitso lühidalt kirjeldanud sõnaraamatu valmimise protsessi ja sõnaraamatus sisalduvat materjali (LELS 2012: 9–13). Materjali allikateks on olnud Pētõr Dambergi sedelkartoteek ja Viitso enda poolt keelejuhtidelt kirja pandud ainek. Lisaks neile on koostaja(d) kasutanud ka liivi keelde tõlgitud Uut Testamenti (1937; 1942) ja Väikest katekismust (1936), ajakirja Līvli esimesi aastakäike, Kettuneni sõnaraamatut (1938), samuti liivi sõnavara kartoteeki Tartus kirjandusmuuseumis ning liivlaste kirjavahetust (nt Didrõk Volganski kirju pojale Edgar Vaalgamaale).

Mainin lisaks kolmele eelpool mainitud põhilisele allikale (LELS 2012, Väari 1974 ja Kettunen 1938) veel eraldi ära need allikad, millest näiteid otsides leidsin üksikute verbide jaoks labiilsusele viitavaid kasutusmalle. Need on Uus Testament (UT 1942), Väike katekismus (Katkismus 1936), tekstikogumik „Līvõd tekstõd“ (LT 1991), Oskar Looritsa

„Volkslieder der Liven“ (Loorits 1936). Sõna *va'idõ* 'vahetada; vahetuda' intransitiivse näite aga leidsin liivikeelseid anekdoote sisaldavast blogist (Kujavez).

3.3. Labiilsuse määramise metoodika, sageduse ning sünkroonsuse küsimus

Eelkirjeldatud viisil labiilsete verbide kogumisele andis eeskuju eesti keele labiilsust uuriva töö (Kehayov & Vihman 2014) metoodika, mis põhines labiilsete verbide määramiseks eesti keele õigekeelsussõnaraamatu läbivaatamisel ning sobivuse kinnituseks eri valentsimallidega kasutusnäidetede otsimisel. Kehayov ja Vihman (2014: 1068–1069) kirjeldavad ka labiilsete verbide määramise raskust: verbide otsingut ei ole lihtne automatiseerida, sest otsitavad juhud – transitiivne ja intransitiivne kasutus – vormilt ei erine. Tööd lihtsustab aga tõik, et labiilsus avaldub juba lause tasandil ning seetõttu ei ole põhimõtteliselt vaja läbi vaadata suuremaid tekstiüksuseid. Teisalt muidugi võib vahel lausest ikkagi väheks jääda, seda näiteks juhul, kui pole selge, kas verbil ei olegi objektist laiendit või tuleks laiendit pidada elliptiliseks – ja see raskus puudutab ka labiilsuse määramist liivi keeles.

Kuigi labiilsust saab kindlaks teha pealtnäha lihtsa meetodi abil, mille jaoks piisab vaid kahe lause olemasolust (üks intransitiivne, teine transitiivne), võib seda meetodit ka kritiseerida, sest see ei ütle midagi eri valentsiga kasutuste sageduse kohta. Näiteks liikumisverbi *jalutada* sagedasem kasutus eesti keeles on intransitiivne tähenduses 'jalgsi kuhugi minna, kusagil käia', kuid verbi saab kasutada ka transitiivselt tähenduses 'kedagi jalutama panna', mis on põhitähendusest märksa harvem (vrd Vaiss 2021: 363). Seetõttu sobiks kasutussagedust arvestades verb *jalutada* eesti keele verbide transitiivsuse skaalal paremini kokku hoopis üldiselt intransitiivsete verbidega kui labiilsete verbidega. Liivi keelt uurides pole aga kasutussagedusega arvestamine lihtne seetõttu, et kasutatav korpus võib osutada liiga väikeseks – paljude verbide puhul ei oleks ilmselt piisavalt näiteid, et sagedust labiilsuses hindamiseks arvesse võtta.

Kehayov ja Vihman (2014) koostasid 93 verbiga kaasaja (sajandivahetuse ümbrus) keelt iseloomustava valimi ja seega uurisid nad eesti keele labiilsust sünkroonselt. Lisaks sellele tegid nad mõned diakroonsed tähelepanekud, kui jälgisid valitud verbide transitiivsuse ajalist muutust korpusandmete põhjal. Kas liivi keele labiilsete verbide valimi puhul on samuti tegemist sünkroonse keelematerjaliga? Ühelt poolt võib arutleda nii: et valimi kokku panemisel kasutasin erinevaid allikaid eri ajaperioodidest, siis pole materjal rangelt võttes sünkroonne – keelematerjal ei pärine samast ajast isegi ühe allika lõikes, näiteks Kettunen sõnaraamatu (1938) materjali ei saa pidada sünkroonseks, sest see sisaldab 1930. aastatel

Kuramaa rannaküladest kogutud keele kõrval ka 19. sajandi salatsiliivi keelt. Teisalt võiks siiski kõnelda teatavast sünkroonsusest liivi-eesti-läti sõnaraamatu (LELS 2012) materjali puhul: sõnaraamatus on märgendatud verbide transitiivsust ja sellest tulenevalt võiks väita, et märgendusega määravad koostajad 21. sajandi kuraliivi verbide valentsimallid. Et siin töös kokkupandud valim tugineb suuremalt jaolt liivi-eesti-läti sõnaraamatule, siis on sellise tõlgenduse kohaselt võimalik ka siinset materjali sünkroonseks pidada. Siiski ei saa välistada, et verbide valentsimallides on toimunud muutusi, sest näiteks tuletussufikseid uurinud Vääri on täheldanud paljude verbide tundmatuks jäämist (vt alapeatükki 2.4). Arutluse võib kokku võtta ka nii: selles töös ei keskendu ma liivi keele labiilsuse ajalisele muutusele ja seega pole siinne uurimus ei sünkroonne ega diakroonne. Teiste sõnadega sisaldab valim verbe, mille kohta võib öelda, et need on vähemalt kunagi liivi keeles labiilsed olnud.

3.4. Labiilsete verbide valimi märgendamine ja analüüs

Selles alapeatükis tutvustan, kuidas kogutud materjali analüüsisin. Märgin, et siinkohal ei too ma välja analüüsimeetodite kõiki detaile ja mitmed üksikasjad on seletatud analüüsipeatükis. Probleem on ka selles, et meetod ja analüüs on omavahel põimunud, näiteks prototüüpse labiilsuse määramise meetodi väljatöötamiseks oli vaja valimi verbe juba eelnevalt analüüsida, et teada, milliseid tegureid prototüüpse labiilsuse määramisel arvesse võtta. Eespool mainisin, et labiilseid verbe kogudes tekkis plaan jagada valim kaheks, millest ühe osa moodustavad prototüüpselt labiilsed verbid ja teise nendega piirnevad verbid. Jaotades verbid kahte rühma, saab neid võrdlevalt analüüsida käsitledes labiilsuse tüüpe, funktsioone ning verbide semantikat. Nende teemade uurimiseks märgendasin valimi verbide juures mitmeid tunnuseid, millest tuleb juttu allpool. Alustan aga sellest, et selgitan, kuidas verbid kahte rühma jaotasin.

Selles töös valisin labiilsuse prototüübiks P-labiilsuse. Seega määrasin prototüüpselt labiilseks verbid, mis rahuldavad Letuchiy formuleeritud kanoonilise labiilsuse tingimusi (2013: 28; vt ka eespoolt alapeatükki 1.5). Labiilsuse tingimuste juures pöörasin tähelepanu eelkõige kahele esimesele – transitiivsuse ning subjekti semantilise rolli muutustele –, sest kolmandat tingimust (esimese kahe tingimuse paikapidavust igas vormis) ei olnud võimalik praktiliselt kontrollida, neljandat tingimust (labiilsus ei ole seotud üksnes referendi ärajätmisega) ma enamasti eraldi ei kontrollinud, sest teine tingimus võtab seda arvesse (kui teine tingimus kehtib, siis kehtib ka neljas) ning viiendat tingimust olin juba varem arvesse võtnud, kui eraldas materjalist homonüümid. Esimese tingimuse puhul tuleb täpsustada,

millisest transitiivsuse määratlusest lähtuda. Liivi keele puhul võtsin aluseks Viitso transitiivsuse määratluse (2008: 341; vt ka alapeatükki 2.2), mida võib pidada struktuurseks. Kuid selle kõrval arvestasin ka semantikaga. Nii näiteks määrasin prototüüpselt labiilseks need verbid, mille transitiivsel kasutusel on objekt ka transitiivse sündmuse seisukohalt prototüüpne – see tähendab, et objekt on patsiendi rolli sobiv objektikäändes nimisõnafras –, aga ei määranud prototüüpselt labiilseks verbe, mille vastav argument saab olla üksnes infiniitne verbivorm või daativis käändsõna. Ja kui intransitiivsel kasutusel pole selge, kas situatsiooni juurde ei kuulu semantiliselt siiski ka nullobjekt, määrasin verbi prototüüpse labiilsusega piirnevaks. Prototüüpse labiilsuse seisukohalt on olulised ka objekti omadused ning küsimus, kas selliseid verbe, mida võib laiendada vaid sisaldussihitis või sekundaarobjekt, võib pidada prototüüpselt labiilseteks või mitte. Üldiselt jätsin sellised verbid prototüüpselt labiilsete verbide seast välja, kuigi mõnede semantiliste rühmade puhul (näiteks onomatopoeetilised verbid) on võimalikud ka erandid. Samuti on oluline küsida, kuidas mõjutavad prototüüpset labiilsust tähendusülekanded ja verbi mitmetähenduslikkus. Kuigi see küsimus võib olla seotud labiilse kasutuse tekkega, sest verbi uus kasutusmall võib sündida just tähendusülekande teel, muudab mitmetähenduslikkuse ja tähendusülekannetega arvestamine analüüsi keerukamaks – seetõttu ma selle töö raames mitmetähenduslikkuse ja tähendusülekannete tõttu labiilseid verbe prototüüpse labiilsusega ei seostanud. Sarnane on olukord ka siis, kui transitiivsuse muutusega liituvad aspekti muutust tähistavad markerid (partiklid, verbi prefiks) – tekib küsimus, kas nende kasutamisel tekivad uued leksikaalsed üksused, mistõttu pole enam tegu labiilsuse kui markeerimata transitiivsuse muutusega.

Pärast verbide kahte rühma jaotamist asusin märgendama verbide erinevaid tunnuseid. Üks märgendatav tunnus oli labiilsuse tüüp, millel on neli võimalikku väärtust (P-, A-, refleksiivne, retsiprookne). Nagu eespool arutlesin, pole mainitud tüüpidesse jaotamine tingimata ühene protseduur, kuid pakub siiski vahendit kontrollimaks, kas verbide jaotus kahte valimisse on olnud kooskõlaline. Tulenevalt sellest, et prototüüp on P-labiilsus, on loomulik eeldada, et see tüüp on prototüüpselt labiilsete verbide valimis kõige arvukam. Samuti pakub huvi küsimus, kas liivi keeles on ka refleksiivset ja retsiprookset labiilsust. P- ja A-labiilsuse eristamisel lähtusin Letuchiy pakutud kriteeriumist (Letuchiy 2013: 25–26; vt ka eestpoolt alapeatükki 1.4), refleksiivse ja A-labiilsuse eristamisel aga kasutasin Kehayovi ja Vihmani pakutud kriteeriumile (2014: 1071–1072) lähedast tingimust: kui intransitiivsel kasutusel on toimunud tähenduse avardumine, siis on tegemist A-labiilsusega (vt täpsemalt alaosa 4.2.1).

Järgmisena uurisin labiilsuse funktsiooni. Vaadates valimi verbe mitu korda läbi (näidete otsimisel, prototüüpse labiilsuse üle otsustamisel), panin kirja mõned tunnused, mis iga verbi transitiivsuse vaheldumise juures kõige enam esile tulevad. Nimetasin neid tunnuseid labiilsuse funktsioonideks ning jaotasin need kolme rühma: 1) tuletus (alarühmad 1A, 1B, 1C, 1D), 2) polüseemia (2A), 3) muu (alarühmad 3A, 3B, 3C, 3D). Tuletuse funktsioon tähendab seda, et üks verbipaari liige on tõlgendatav (anti)kausatiivse (1A), refleksiivse (1B), retsiprookse (1C) tuletuse või mediaalse konstruktsioonina (1D; inglise keele *middle voice construction*). Polüseemia (2A) nimega tunnus tähendab seda, et verbi argumentstruktuur on muutunud tähendusülekande teel, mis võib olla ka hägustunud. Sellisel juhul võib labiilsuse funktsiooni seostada enam verbi leksikaalse tähenduse muutusega. Kolmanda tunnuse puhul labiilsusel selgelt esile tulevat funktsiooni polegi, kuid transitiivsuse muutusega kaasnevad sisaldussihitise ja sekundaarobjektiga verbilaiendid (3A), objekti ärajätt (3B), rektsiooni varieerumine (3C) ning mõne muu argumendi teisendamine objektiks (3D).

Lisaks labiilsuse tüübile märgendasin seda, kas verb on tuletatud või mitte. Lähtusin Vääri (1974) verbiliidete loetelust ning kontrollisin, kas valimi verbides on vastavaid liiteid. Liidete määramisel pöörasin tähelepanu ka sellele, et poleks tegu terviklaenudega, sest need võivad mõnikord meenutada tuletisi. Tuletatud verbide edasine analüüsimeetod sarnanes Kehayovi ja Vihmani eesti keele labiilsete verbide analüüsile (2014: 1075–1078), kus tuletatud verbid olid jaotatud kolme rühma (vt ka alapeatükki 2.3): kausatiivid, faktitiivid ja muud (nt instrumentaalse tähendusega) tuletised. Mina sellist jaotust ei kasutanud, vaid märgendasin kahte tunnust: 1) tuletusalus (milleks on verb, käändsõna või tüvi), 2) kas tuletis on modifitseeriv või muutev. Tuletuse analüüsi kõrval hindasin mõnede semantiliste kriteeriumite järgi prototüüpset labiilsete verbide valimis ka seda, kumba verbipaari liikme valentsimalli võib pidada algupärasemaks.

Uurisin verbide jaotumist semantika järgi, mille jaoks jaotasin verbid semantilistesse rühmadesse. Verbide semantiliseks jaotamiseks on mitmeid võimalusi: kui üks võimalus on lähtuda juba mõnest olemasolevast jaotusest, siis teine võimalus on üritada verbe näiteks intuitsiooni järgi grupeerida (Tragel & Taremaa 2019: 211). Uurisin küll ka Beth Levini (1993) inglise keele verbide klasse, kuid otsustasin semantilised rühmad materjali põhjal ise luua. Lisaks verbide jaotamisele semantika järgi märgendasin valimi verbidel ka subjekti elusust intransitiivsel kasutusel. Peamine eesmärk oli leida verbid, mille subjekt on intransitiivsel kasutusel alati elutu. Semantiliselt võiks elutu subjekt olla patsiendi rollis prototüüpsem kui elus subjekt, mistõttu võib arvata, et intransitiivsel kasutusel üksnes elutut subjekti lubavatel verbidel on ka suurem kalduvus olla prototüüpset labiilne.

4. Liivi keele labiilsed verbid

4.1. Labiilsus ja labiilsusega piirnev: verbide prototüüpsuse hindamine

Labiilsete verbide valimis on kokku 120 verbi, millest 68 määrasin prototüüpselt labiilseks ning 52 prototüüpse labiilsusega piirnevaks. Prototüüpse labiilsuse hindamisel lähtusin Letuchiy kanoonilise labiilsuse tingimustest (vt eespool alapeatükki 1.5), kuid hindamisel ei arvestanud ma kõiki kriteeriume võrdsel määral, samuti rakendasin valiku tegemisel veel mõningaid lisatingimusi. Selles alapeatükis kirjeldangi valiku põhimõtteid ning toon ka näiteid neist verbidest, mis määrasin prototüüpselt labiilsete verbide hulka, ja neist, mis mingil põhjusel prototüüpi ei järgi. Mõnikord lähtun piiripealsel juhul valiku tegemisel sarnasest verbist või konstruktsioonist eesti keeles ja seetõttu toon ka näiteid eesti keelest.

4.1.1. Sekundaar- ja sisaldussihitis – kas prototüüpne labiilsus?

Labiilsuse esimese tingimuse järgi on labiilsel verbil kahesuguse valentsiga kasutus: transitiivne ja intransitiivne. Prototüüpse labiilsuse jaoks kitsendan seda aga järgmisel viisil: transitiivsel kasutusel peab objekt olema objektikäändes nimisõna fraas, mis ei ole üldjuhul üksnes sisaldussihitis või sekundaarobjekt. See lisatingimus võtab arvesse, et prototüüpselt labiilsed oleksid eelkõige taolised verbid, mida laiendab selline objekt, mida võib pidada keeles tüüpiliseks. Teataval määral on selle tingimusega arvestanud ka Kehayov ja Vihman (2014) eesti keele labiilsete verbide valimi kokku panemisel, jättes välja faasiverbid, mida laiendab infiniitne verbivorm – näiteks *hakkab mängima*, *kukub jutustama* –, ehkki faasiverbid on paljudes keeltes labiilsed. Liivi keele verbide valimi kokku panemisel võtsin valimisse ka faasiverbi *irgõ* 'alustada; alata', mida ei laienda prototüüpne objekt ning mis pole seetõttu prototüüpselt labiilne, kuid mida sõnaraamatunäidete põhjal võib siiski pidada P-labiilseks:

(19) *Ta irgiz [kuorʃõ mustā vīla vāldast ulzõ]_P.*
3SG hakka:PST.3SG korja:INF must.GEN vill.GEN valge:ELA välja

'Ta hakkas musta villa valgest välja korjama.' (LELS 2012)¹

(20) *Tā'mnāigast [ve'jmi]_P irgiz o'bbõ.*
tänavu kalapüük hakka:PST.3SG hilja

'Tänavu kalapüük algas hilja.' (LELS 2012)

1 Selles lauses oleks ootuspärasem partitiivivorm: *ta irgiz kuorʃõ mustõ villõ vāldast ulzõ*.

Eesti keele verbide transitiivsuse skaalal piirnevad labiilsed verbid rühmaga, mis koosneb intransitiivsetest verbidest, mida võib laiendada sisaldussihitis- või sekundaarobjekt (Vaiss 2021: 358–363). Vaiss määras väljendites *suu jookseb vett, silmad jooksevad vett, nina jookseb verd* verbi *jooma* objektid sekundaarsihitisteks (2021: 360). On lihtne veenduda, et need transitiivsed laused saab muuta kergesti intransitiivseks, kui markeerida subjekti nimetava käände asemel seestütlevaga, mis muudab esialgse lause subjekti määruseks ning objekti subjektiks:

(21) *Nina*_{SUBJEKT} *jookseb verd*_{OBJEKT}.

(22) *Ninast*_{MÄÄRUS} *jookseb verd*_{SUBJEKT}.

See lausepaar näitab, et verbi *joosta* võib pidada P-labiilseks: intransitiivse lause subjekt ühtib transitiivse lause objektiga. Teisalt aga ei erine transitiivse ja intransitiivse lause tähendused omavahel kuigivõrd ning see tekitab küsimuse, kas selle näite puhul on ikkagi tegu prototüüpse labiilsusega, sest situatsiooni semantika ei muutu. Tõepoolest, kuigi lause (21) on vormiliselt transitiivne, ei kirjelda see semantiliselt suure transitiivsusega sündmust: situatsioonis ei eristu selgelt kaht osalejat, sest *ninal* ei ole sündmust algatava agendi omadusi. Niisiis võib väita, et lause (21) on küll vormiliselt transitiivne, kuid erineb semantiliselt väga vähe intransitiivsest lausest (22), millest võib omakorda järeldada, et prototüüpse labiilsuse esimesed kaks tingimust ei ole täielikult täidetud ning verb *joosta* pole prototüüpselt labiilne. Tuleb märkida, et mainitud konstruktsioon ei ole võõras ka teistes läänemeresoome keeltes ning *joosta* asemel saab kasutada ka muid vedeliku liikumist kirjeldavaid verbe, nagu *tilkuda, voolata* (Kont 1963: 36). Selle eesti keele näitest lähtuva arutuluse põhjal tegin otsuse ka liivi keele kohta: et sarnane konstruktsioon on võimalik ka liivi keele verbiga *jūokšõ* 'joosta', siis määrasin selle prototüüpse labiilsusega piirnevaks. Verbi *va'llõ* 'valada, kallata' puhul on aga erinevalt eelmisest näitest transitiivsel kasutusel (23) selge agent:

(23) *Ma valāb ī'dstõ rīstõst tuoiz rīst si'zzõl*
 1SG vala:3SG üks:ELA nõu:ELA teine.GEN nõu.GEN sisse

ja krūzõst vietā pālõ.
 ja kruus:ELA vesi:PRT peale

'Ma valan ühest nõust teise nõu sisse ja kruusist vett peale.' (LELS 2012)

(24) *I'ggõ valāb.*
 higi:PRT vala:3SG

'Higi voolab.' (LELS 2012)

(25) *Õrad* *valābōd.*
leetseljak.PL vala:3PL

'Leetseljakutel murduvad lained.' (LELS 2012)

Intransitiivsed näited (24) ja (25) on selgelt erineva semantikaga kui (23) – neis puudub agent või põhjustaja. Seetõttu määrasin verbi *va'llõ* prototüüpselt labiilseks.

Eelneva arutluse põhjal võiks küsida, kas verb, mida laiendab üksnes sekundaarsihitis, saab olla prototüüpselt labiilne? Kui otsida jällegi eeskju eesti keelest ja vaadelda Kehayovi ja Vihmani kogutud eesti keele P-labiilseid verbe prototüüpsetena, siis võib vastata, et ka üksnes sekundaarsihitisega verbi võib pidada prototüüpselt labiilseks, nagu ilmneb mõne onomatopoeetilise verbiga, näiteks *lirtsata*:

(26) *Jüri lirtsas kannust vett maha.* (Kehayov & Vihman 2014: 1096)

(27) *Pori lirtsas jala all.* (Kehayov & Vihman 2014: 1096)

(28) *?Jüri lirtsas vett.*

Muidugi võib küsida, kas onomatopoeetiliste verbide puhul ka sekundaarsihitise lubamine ei viita ebajärjekindlusele labiilsuse määramisel, kuid lõdvemate tingimuste seadmist onomatopoeetilistele verbidele põhjendab see, et erinevalt tüüpiliselt intransitiivsetest verbidest nagu *joosta* pole onomatopoeetilistel verbidel tavaliselt välja kujunenud selget valentsimalli, ja seetõttu on isegi emakeelsel kõnelejal raske otsustada, kas näiteks lause (28) on üldse grammatiline. Kui võrrelda näitelauseste paare verbidega *joosta* ja *lirtsata*, siis ilmneb, et verbiga *lirtsata* on lause (26) ka semantiliselt transitiivne – selles on prototüüpne agent *Jüri* – ning erineb seetõttu selgelt lausest (27), verbiga *joosta* on aga vastavate näitelauseste (21) ja (22) semantiline erinevus väike. Võib siiski küsida, kas mõne teise tüüpiliselt intransitiivse verbi puhul on võimalik konstrueerida selline paar, kus transitiivsuse semantiline erinevus ikkagi ilmneb. Näiteks võib proovida verbiga *aevastada*:

(29) *Jüri aevastas taskuräti laualt põrandale.*

(30) *Jüri aevastas.*

Selle lausepaari puhul on tõesti täheldatav olukordade semantiline erinevus: lauses (29) lisaks agent *Jürile* ka patsient *taskurätt*, mis lausest (30) puudub. Teisalt pole *taskurätt* lauses (29) verbiga *aevastada* nii tugevasti seotud kui eelnevas näitelausepaaris argument *vett* verbiga *lirtsata*, mida näitab ümbersõnastamise võimalus: kui verbi *aevastada* puhul saab sama situatsiooni rinnastavalt ümber sõnastada – *Jüri aevastas ja taskurätt kukkus laualt*

maha –, siis verbi *lirtsata* puhul mitte, sest lause **Jüri lirtsas ja vett voolas kannust maha* poleks ilmselt vastuvõetav. Kui tüüpiliselt intransitiivse verbi *aevastada* puhul muudab intransitiivse kasutuse transitiivseks sekundaarobjekti (*taskurätt*) lisamine, siis onomatopoeetilise verbi *lirtsata* puhul muudab intransitiivse kasutuse transitiivseks uue subjekti (*Jüri*) lisamine ning algse subjekti (*vesi*) teisendamine sekundaarobjektiks. Arutluse kokkuvõtteks võib tõdeda, et prototüüpse labiilsuse hindamisel pole oluline mitte lihtsalt sekundaar- või sisaldusobjekti olemasolu, vaid see, 1) kas laused erinevad semantilise transitiivsuse poolest, ning 2) kas sekundaar- või sisaldusobjekt on seotud intransitiivse lause subjektiga.

Liivi keele valimisse sattus verbe, mille objektile on nii sisaldussihitise kui ka sekundaarobjekti omadusi. See tähendab ühelt poolt, et verbi tähendus juba viitab objektile, teiselt poolt aga seda, et objekti kasutus on motiveeritud eelkõige konstruktsioonist. Ühe sellise rühma moodustavad ilmastikunähtusi kirjeldavad verbid, mille puhul on verbi argumentstruktuuri võimalik tõlgendada mitmel moel, tüüpilised näited on *sajab vihma* ja *tuiskab lund*, kus partitiiv võib markeerida nii osaalust kui ka -sihitist. Viitso ja Ernštreitsi sõnaraamatus (LELS 2012) on kolm verbi tähendusega 'tuisata' – *pū'ontō*, *putīñtō*, *vq'dstō* –, mis on kõik saanud transitiivse märgenduse, valimisse valisin neist *vq'dstō*, millega on järgmine P-labiilne näide:

(31) *Tōvaz u'm vq'dstōn lu'mvq'didi.*
 torm ole.3SG tuiska:APP.SG lumehang:PL.PRT

'Torm on tuisanud lumehangi.' (LELS 2012)

(32) *Lu'm vq'dstōb touvō kā'dsō.*
 lumi tuiska:3SG torm.GEN käes

'Lumi tuiskabtormi käes.' (LELS 2012)

Ehkki *tormil* ei ole tüüpilise agendi omadusi, siis lauses (31) on ta subjekt ja seetõttu esiplaanil: ta on situatsioonis aktiivne osaleja, kelle tegevuse tagajärjel midagi tekib. Lauses (32) on *torm* aga tagaplaanil. See omakorda tähendab, et laused (31) ja (32) on erineva transitiivsusega, samuti on võimalik samastada lause (31) objekt lause (32) subjektiga. Nende omaduste tõttu määrasin verbi *vq'dstō* prototüüpsest labiilseks. Valimis on sarnase semantikaga verb veel ka *pū'gō* 'puhuda', mille määrasin samuti prototüüpsest labiilseks.

Keeruline on otsustada, kas verb *kla'nnō* 'kummardada; kummarduda' on prototüüpsest labiilne või mitte. Ühelt poolt viitab labiilsusele seos tähenduste vahel: intransitiivset 'kummarduda' võib tõlgendada transitiivse 'kummardada' refleksiivse tuletisena. Samas kui

pidada enesekohast tähendust 'kummarduda' algseks, võib hoopis eeldada, et transitiivse tähenduseni 'kummardada' jõutakse intransitiivsele verbile sisaldussihitise lisamisega. Sisaldussihitise lisamine ilma situatsiooni semantika muutuseta on aga vastuolus kanoonilise labiilsuse neljanda tingimusega – ja selle tõlgenduse järgi poleks *kla'nnõ* prototüüpselt labiilne. Selle verbiga on sõnaraamatus järgmised näitelauseid:

- (33) *pāddõ* *kla'nnõ*
 pea:PRT kummarda:INF
 'pead kummardada' (LELS 2012)
- (34) *Klanūb* *amā* *rumpõks* *või pākõks.*
 kummarda:3SG kogu keha:INS või pea:INS
 'Kummardutatakse kogu keha või peaga.' (LELS 2012)

Nende näidete peamine erinevus on argumendi käändes, aga reksiooni varieerumisega ei kaasne tähenduserinevust – mõlemad näited annavad edasi sama situatsiooni. Seetõttu võib verbi *kla'nnõ* pidada prototüüpse labiilsusega piirnevaks. Teisalt aga on näide (34) selgelt refleksiivse tähendusega ning transitiivset näidet (33) on võimalik tõlgendada kausatiivselt tähenduses 'panna pea kummarduma' – see omakorda lubab kõnelda prototüüpselt labiilsusest. Viimast toetab ka asjaolu, et vähemalt eesti keeles on võimalik konstrueerida järgmised näited:

- (35) *Lumi on kummardanud kuuselatvu.*
- (36) *Kuuseladvad kummardavad (kummarduvad) lumeraskuse all.*

Need näited sarnanevad eelpoolmainitud verbi *võ'dstõ* lausepaariga (näited (31) ja (32)) ja selle sarnasuse tõttu määrasin ka verbi *kla'nnõ* prototüüpselt labiilseks.

Reksiooni varieerumist esineb verbiga *ratstõ* 'ratsutada', mis on sõnaraamatus transitiivse märkega, kuid näited illustreerivad, et verbi argumenti võib markeerida partitiivi kõrval ka instrumentaaliga:

- (37) *Ratstāb* *ibīztõ,* *lā'b* *ibīzõks* *ratsõl.*
 ratsuta:3SG hobune:PRT mine:3SG hobune:INS ratsa
 'Ratsutatakse hobust, minnakse hobusega ratsa.' (LELS 2012)
- (38) *Ratstāb* *ibīzõks,* *si'z aššõ* *võib* *lā'dõ.*
 ratsuta:3SG hobune:INS siis kiiresti või:3SG mine:INF
 'Ratsutatakse hobusega, siis võib kiiresti minna.' (LELS 2012)

Tekib küsimus, kas sellise rektsooni varieerumisega kaasneb ka erinevus transitiivsuses või on erineval moel markeeritud *hobune* mõlemal juhul tähendust vähe mõjutav lauseliige, mis on juba verbi *ratstõ* leksikaalses üksuses vaikimisi olemas. Vormilt ei erine see *ratstõ* lausepaar verbiga *kla'nnõ* toodud näitelausestest (33) ja (34). Et verbi *kla'nnõ* määrasin prototüüpselt labiilseks, siis võiks arvata, et ka verb *ratstõ* on prototüüpselt labiilne. Siiski määrasin *ratstõ* prototüüpse labiilsusega piirnevaks. Kuigi lauset (37) on küll võimalik tõlgendada kausatiivses tähenduses 'panna hobune ratsutama', pole selge, kas liivi keeles on kasutatud vastavat intransitiivset lauset *?i'bbi ratstāb* 'hobune ratsutab' ning kas sellist intransitiivset kasutust saab üldistada ka teistele patsiendi rollis noomenitele. Verbi *ratstõ* transitiivsusele viitab sõnaraamatus toodud teine tähendus 'sugutada'. Seega erineb verb *ratstõ* verbist *kla'nnõ* ka selle poolest, et verbi *kla'nnõ* prototüüpselt labiilseks määrares eeldasin, et intransitiivne kasutus on esmane.

4.1.2. Daativi kasutuse tõlgendamine

Kui prototüüpse labiilsuse tingimuseks seada objekti markeerimise kanoonilisus, mis tähendab, et transitiivses lauses kasutatakse markeerimisel objektikäänet, siis järeldub sellest, et kui argument on mõnes muus käändes, ei tõlgendata seda transitiivselt. See tähendab, et intransitiivse tõlgenduse saavad ka juhud, kus objektikäände asemel markeeritakse argumenti näiteks daativiga, ehkki semantiliselt võiks olukorda pidada transitiivseks. Sellist juhtu illustreerib verb *palkõ*, mille tähenduse 'teenida, pälvida' puhul on argument objektikäändes, tähenduse 'teenida, ümmardada' puhul aga daativis. Selle erineva markeerimisega on kooskõlas ka Viitso ja Ernštreitsi sõnaraamatu märgendus: objektikäänet nõudev verb on märgendatud transitiivseks ja daativiga kasutatav verb aga intransitiivseks. Eesti keeles on aga mõlema verbi vasted (nii *teenida* kui ka *ümmardada*) vormiliselt transitiivsed, nagu võib veenduda näitelauseste eesti keele tõlgetest:

(39) = (15) *eņtšõn i'lpidāmizt palkõ*
 oma:DAT ülalpidamine:PRT teeni:INF
 'endale ülalpidamist teenida' (LELS 2012)

(40) = (16) *Engõld pālkizt tā'mmõn.*
 ingel:PL teeni:PST.3PL 3SG:DAT
 'Inglid ümmardasid teda.' (LELS 2012)

Lisasin verbi *palkõ* valimisse just selle erinevuse illustreerimiseks – selle verbi kaks lähedast tähendust erinevad liivi keeles vormiliselt transitiivsuse poolest, eesti keeles aga mitte. Seega

poleks üksnes eesti keelest lähtuva tõlgenduse kohaselt *palkõ* eri tähenduste puhul üldsegi tegu transitiivsuse vaheldumisega ja eesti keele seisukohast poleks *palkõ* ka labiilne. Tuleb muidugi tähele panna, et prototüüpsest labiilne verb *palkõ* siiski ei ole, sest näitelauseste paar viitab A-labiilsusele, seega lisasin *palkõ* prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valimisse.

Kui labiilsuse juures arvestada, et transitiivseks võib pidada vaid kanooniliselt markeeritud objekti, siis näitab verb *palkõ*, et valimisse võib sattuda verb, mille üks kasutus on intransitiivne küll vormilt, aga mitte semantiliselt. Võib arvata, et võimalik on ka vastupidine juht: valimist jääb välja verb, mis on küll semantiliselt transitiivne, kuid vormilt intransitiivne. Tõepoolest, sellist olukorda illustreerib verb *kieldõ* 'keelata; keelduda', millel on keerukam argumentstruktuur: keelamise situatsioon tähendab, et *keegi* ei teeks *midagi*. Labiilsuse seisukohast on küsimus selles, kas tähendust 'keelduda' võib pidada 'keelata' refleksiivseks tuletiseks ja kas sellel tuletisel muutub transitiivsus – kas transitiivses lauses markeeritakse keelatavat isikut objektikäandes. Et 'keelduda' võib ümber sõnastada kui 'keelata end, endal mitte lubada', on refleksiivse tuletuse tõlgendus tõesti põhjendatud, kuid kuna 'keelata' vastavat argumenti markeeritakse daativiga, nagu järgmises näites (41), siis vormilist transitiivsuse muutust siin ei ole:

(41) *jemā kieldõb minnõn nāizta võttõ*
 ema keela:3SG 1SG:DAT naine:PRT võt.INF

'ema keelab mul naist võtta' (Kettunen 1938: 124)

(42) *Ne kieldizt võttõ uskõ vastõ.*
 3PL keeldu:PST.3PL võt.INF usk.PRT vastu

'Nad keeldusid usku vastu võtmast.' (LELS 2012)

Seetõttu määrasin verbi *kieldõ* prototüüpse labiilsusega piirnevaks.

4.1.3. Mitmetähenduslikkus

Mitmetähenduslikkusega on seotud kanoonilise labiilsuse viies tingimus, mis jätab homonüümia labiilsuse nähtusest välja: labiilse paari liikmete tähenduste vahel peab olema seos, labiilsus ei hõlma vormi juhuslikku kokkulangemist. Tekib küsimus, kas homonüümia välistamise tingimust võiks tõlgendada astmeliselt, kus lähedased ja selgelt seotud kasutused on prototüüpsest labiilsed, omavahel kaugemad ja suurema tähendusülekanedega juhud, mis meenutavad mõnikord homonüumiat, aga prototüüpse labiilsusega piirnevad.

Mitmetähenduslikkuse küsimust riivab ka Vaiss (2021), kui ta kasutab eesti keele labiilseid verbe transitiivsuse skaalale paigutades mõisteid *prototüüpselt labiilne* ja *polüseemselt labiilne* – näiteks nimetab ta mitmetähenduslikku verbi *mängima* polüseemselt labiilseks verbiks, mis võimaldab P-labiilsust. Milline on prototüüpse ja polüseemse labiilsuse omavaheline suhe? Üks võimalus on polüseemse labiilsuse mõistet piiritleda nii: verb on polüseemselt labiilne, kui verbil on mitmeid tähendusi, millest mõned rahuldavad prototüüpse labiilsuse tingimusi, teised aga mitte.

Selles töös lähtun prototüüpselt labiilsete verbide määramisel eeldusest, et eri valentsiga kasutuste puhul ei ole toimunud tähenduse olulist laienemist. Seega jätan prototüüpselt labiilsete verbide seast välja need, mille tähendusi seovad selgelt metafoorsed ülekanded. Metafoorsuse üle pole siiski alati lihtne otsustada, samuti võib mõnel juhul valents olla muutunud varem, kuid metafoorsus lisandunud hiljem. Näiteks liikumisverbil *kihutada* on EKSS-s (2009) teine, kausatiivne tähendus 'ägedalt, energiliselt, hooga kuhugi ajada, liikuma või tegema sundida, kupaatada', mida võib kasutada nii otseses – *kutsar kihutas hobuseid* 'kutsar pani hobused kihutama' – kui ka ülekantud tähenduses – *uudishimu kihutas inimesed kohale*. Et sellel verbil on otseses tähenduses võimalik nii transitiivne kui ka intransitiivne kasutus, võiks *kihutada* pidada eesti keeles prototüüpselt labiilseks. Teisalt võib küsida eri kasutuste sageduse kohta ja kui ülekantud tähendus on paljus suurema kasutussagedusega, tekib kahtlus, kas sellist verbi saab ikkagi prototüüpselt labiilseks pidada.

Tähenduste ja funktsioonide paljusus muudavad analüüsi ja otsustamise keerulisemaks, seetõttu määratlen selles töös prototüüpselt labiilseks eelkõige sellised verbid, mille puhul labiilsus ilmneb verbi põhitähenduses. Enamasti pole prototüüpselt labiilsed seetõttu tuumverbid, sest neil on lai tähendusväli ja palju eri funktsioone. Järgnevas arutlen mõnede uurimismaterjali sattunud liivikeelsete verbide üle, mille puhul peab prototüüpse labiilsuse hindamisel arvestama ka mitmetähenduslikkuse või tähendusülekandega.

Verbi *pānda* 'panna' võib pidada tuumverbiks nii eesti kui ka liivi keeles ja seetõttu pole ta prototüüpselt labiilne, ehkki tal on labiilseid kasutusi, näiteks konstruktsioonil *ma'ggõm pānda* on nii intransitiivne 'magama heita' kui ka transitiivne 'magama panna' tähendus (LELS 2012).

Verbi *a'jjõ* 'ajada; püüelda' tähenduste omavahelise seose analüüsil võib lähtuda eesti keelest. Näiteks on verbil *püüelda* eesti keeles nii konkreetse füüsilise liikumise (*jooksja püüdleb finiši poole*) kui ka abstraktsema eesmärgi saavutamise tähendus (*ta püüdleb tõe poole*), millest teine on ilmselt kasutuse poolest sagedasem. Kasutusnäidete põhjal võib väita,

et ka liivi keeles on verbil *a'jjõ* 'püüelda' võimalik nii konkreetse füüsilise liikumise tähendus (43) kui ka selle metafoorne ülekanne (44):

(43) *kalād ajābōd vastō õu'vvō*
 kala:PL püüdle:3PL vastu vool:PRT
 'kalad ujuvad vastu voolu' (Kettunen 1938: 4)

(44) *a'jjõs sūřimiz pe'łmiz tagān*
 püüdle:CVB suur:CMF.GEN teenistus.GEN järele
 'püüeldes suurema teenistuse järele' (LELS 2012)

Seega on verbil *a'jjõ* olemas labiilsuse paari jaoks sobivad tähendused – transitiivne 'kedagi kuhugi liigutama' ja intransitiivne 'end kuhugi liigutama'. Et nende kõrval on intransitiivsel juhul ka metafoorseid tähendusi, siis ma verbi *a'jjõ* siiski prototüüpselt labiilseks ei määranud. Tuleb küll mainida, et ka transitiivsel verbil *a'jjõ* võib olla ülekantud tähendusi (vrd eesti keele konstruktsioonidega *kärbseid pähe ajada, asjad joonde ajada*), mis võib valentsimalli muutuse analüüsi keerulisemaks muuta.

Kui eelpoolmainitud verbid *ma'ggõm pānda* ja *a'jjõ* sobiksid labiilsuse tüübi poolest – esimene on tõlgendatav refleksiivselt labiilsena, teine aga P-labiilsena – ka prototüüpselt labiilsete verbide hulka, siis valimis on mitmeid tähendusülekandega verbe, mille puhul on tegu A-labiilsusega ja mis juba seetõttu ei sobiks prototüüpselt labiilseks. Näiteks ilmneb transitiivsuse muutus koos tähendusülekandega verbi *ārmikšõ* 'hellitada; mehkeldada' kasutusnäidetes:

(45) *Põis ārmikšõb neitstõ, ta tānda sūdlõb, ta tānda*
 poiss hellita:3SG tüdruk:PRT 3SG 3SG:PRT suudle:3SG 3SG 3SG:PRT
 silāstõb.
 silita:3SG
 'Poiss hellitab tüdrukut, ta teda suudleb, ta teda paitab.' (LELS 2012)

(46) *Pūošõd ārmikšõbõd neitsõd immar.*
 poiss:PL mehkelda:3PL tüdruk:PL.GEN ümber
 'Poisid mehkeldavad tüdrukute ümber.' (LELS 2012)

Verbi *knī'ebõ* 'näpistada; närida' leksikaalset tähendust võib pidada transitiivseks, kuid seda saab liivi keeles kasutada P-labiilselt:

(47) *Ta knī'ebõb kīndõdõks, suormõdõks mīnda.*
 3SG näpista:3SG küüs:PL.INS sõrm:PL.INS 1SG:PRT
 'Ta näpistab mind küüntega, sõrmedega.' (LELS 2012)

- (48) *Ma'g sizāldōst knī'ebōb ja pōdūb.*
 magu seest näpista:3SG ja valuta:3SG
 'Magu seest närib ja valutab.' (LELS 2012)

Teine näitelause on küll vormilt intransitiivne, kuid kui pidada transitiivset kasutust (47) algseks, paistab (48) selle taustal paratamatult ülekantud tähendusena – *magu näpistab, närib* võib kirjeldada mõistemetafooriga PATSIENT ON AGENT. Sellest tõlgendusest hoolimata määrasin verbi *knī'ebō* siiski prototüüpsele labiilseks. Selle verbi puhul tasub märkida, et mõneti sarnast juhtu eesti keeles Kehayov ja Vihman (2014: 1072) labiilseks ei pea.

- (49) *Kūlm näpistab.*

- (50) *Kūlm näpistab pōske.*

Lauses (49) on nende jaoks olemas nullobjekt, see tähendab, et lause (49) üks võimalik tõlgendus (kui nullobjekt samastada *pōsega*) on lause (50), kus objekt on olemas. Eesti ja liivi keele näidete vahel on siiski selge erinevus: kui Kehayovi ja Vihmani näide viitab A-labiilsusele (*kūlm* pole küll prototüüpne agent, kuid tema roll on põhjustajana siiski lähemal agendi, kui patsiendi rollile), näide (48) aga P-labiilsusele. Tasub küll märkida, et vormi *knī'ebōb* võib tõlgendada näites (48) ka nullvalentsena, kui *ma'g sizāldōst* analüüsida kaassõnafaasiks: *magu.GEN seest 'mao seest'*. Valimisse sattus mitu verbi, millega on võimalikud sarnase semantikaga näited nagu eesti verbiga *näpistada*. Näiteks verb *kittō 'kütta; kõrvetada'*:

- (51) *q̄'jō kittō*
 ahi:PRT küt:INF

'ahju kütta' (LELS 2012)

- (52) *Pāva kitāb, u'm lā'mōst vōrō!*
 päike küt:3SG ole.3SG mine.SUP.DEB vari:ILL

'Päike kõrvetab, peab minema varju!' (LELS 2012)

Et erinevalt verbist *knī'ebō* viitab see näitelausepaar A-labiilsusele, siis määrasin verbi *kittō* prototüüpse labiilsusega piirnevaks.

4.1.4. Aspekti mõju partiklite või prefiksite kaudu

Aspekt võib mõjutada transitiivsust, seda nägime eespool sekundaarobjekti näitel (vt ka alapeatükke 1.2 ja 2.2), kus tarvidus objekti positsioonis argumendi järele tekkis näiteks olukorra resultatiivse iseloomu tõttu. Aspektitähendus on eesti ja liivi keeles mitmesugustel

määrsõnadel või partiklitel, näiteks *jarā* 'ära', liivi keeles mõnikord ka verbiprefiksitel. Labiilsusega seoses on küsimus eelkõige selles, kuidas arvestada aspektimarkerit labiilsuse määramisel: kas verbi esinemisel määrsõna või partikliga on see juba uus leksikaalne üksus – eesti keeles näiteks ühendverb –, mida tuleks käsitleda algsest verbist eraldi? Et verbi ja mõne muu sõna ühendite uurimine on eraldi ajamahukas ettevõtmine, siis jätsin selle siinse töö raames tegemata ning lähtusin aspektimarkeriga arvestamisel intuitsioonist ja eesti keele analoogiast: kui transitiivsuse muutus paistab liivikeelses näitelauseis olevat tingitud aspektimarkerist ning kui sellele vastab eesti keeles transitiivsust muudev verbiühend, siis määrasin algse verbi prototüüpse labiilsusega piirnevaks. Verbi *strem্পõ* 'trampida; tallata' sõnaraamatunäiteid uurides võib arvata, et transitiivne kasutus (53) on tingitud partiklist *vi'zzõ* 'kinni':

(53) *Āina, võlgõd võtāb vastõ un strēmpõb vi'zzõ.*
 hein õlg:PL võt:3SG vastu ja trampi:3SG kinni

'Hein, õled võetakse vastu ja tambitakse kinni.' (LELS 2012)

(54) *Ta strēmpõb liegā sizālõs, pi'ds lie'ggõ.*
 3SG talla:3SG pori.GEN sees piki pori.GEN

'Ta tallab pori sees, mööda pori.' (LELS 2012)

Lausesse (54) ei saa ilmselt vastavat partiklit lisada: **Ta strēmpõb liegā sizālõs vi'zzõ*. Seetõttu määrasin verbi *strem্পõ* prototüüpse labiilsusega piirnevaks. Lisaks pole *strem্পõ* prototüüpselt labiilne ka seetõttu, et tegu on A-labiilsusega.

Verbi *nī'gõrtõ* 'vastikuks teha; jälestust tekitada' aga määrasin prototüüpselt labiilseks. Kuigi lauses (55) on partikkel *jarā* 'ära', on eesti keeles transitiivne kasutus võimalik ka ilma partiklita:

(55) *Ta nī'gõrtõb vōzā jarā.*
 3SG vastikuks_tege:3SG liha.GEN ära

'Ta teeb liha vastikuks.' (LELS 2012)

(56) *Ta nī'gõrtõb set.*
 3SG vastikuks_tege:3SG vaid

'Ta tekitab vaid jälestust.' (LELS 2012)

Ehkki määrasin *nī'gõrtõ* prototüüpselt labiilseks, vajaks see verb täpsemat analüüsi, sest võib olla, et liivi keeles nõuab transitiivne lause (55) alati partiklit. Kui partikkel on kohustuslik, võiks arutluskäik olla järgmine: just partikkel *jarā* tekitab transitiivsuse muutuse ning

seetõttu on tegemist kahe leksikaalse üksusega, millest üks on transitiivne ühendverb *jarā nī'gōrtō* ja teine intransitiivne *nī'gōrtō*.

Mõni verb esineb koos partikliga nii transitiivsel kui ka intransitiivsel juhul, näiteks *pu'rrō* 'purustada; puruneda':

(57) *Mārgōn pūdō purūd jarā.*
pehkinud puu:PL.PRT pure:2SG ära
'Mädanenud puud teed puruks.' (LELS 2012)

(58) *Sumarīṅ ī'd purūb jarā.*
raasukaupa üha purune:3SG ära
'Raashaaval muutub puruks.' (LELS 2012)

See näitab, et *pu'rrō* puhul pole partiklil transitiivsust muutvat rolli ja seetõttu analüüsisin verbi prototüüpselt labiilseks.

Mõnede verbide puhul on näiteid ka prefiksitate kasutusest. Verb *glō'ibō* on sõnaraamatus ainult transitiivses tähenduses 'päästa' (59), kuid leidsin samast verbist ka intransitiivse näite tähenduses 'pääseda', kus verb on prefiksiga (60):

(59) *Rištīngt ka vōib glō'ibō, ā'bṭō.*
inimene:PRT ka vōi:3SG pääst:INF aita:INF
'Inimest ka võib päästa, aidata.' (LELS 2012)

(60) *kaptein ikšiggin um izglō'ibōn*
kapten üks ole.3SG PX:pääse:APP.SG
'kapten üks on ära pääsenud' (LT 1991: 13)

See näide illustreerib, et alati ei ole aspektimarker (partikkel, prefiks) seotud transitiivsuse suurenemisega – näide (60) on intransitiivne. Siiski võib küsida, kas *glō'ibō* ja *izglō'ibō* tuleks analüüsida kaheks eraldi verbiks. Et leidsin ka prefiksita kasutusnäite tähenduses 'pääseda', siis määrasin verbi *glō'ibō* prototüüpselt labiilseks.

4.1.5. Kõrvalejäänud verbid

Mõned esialgsesse valimisse sattunud verbid – neid on kokku 25 – võivad olla prototüüpselt labiilsed, kuid nendega ei õnnestunud leida erineva valentsiga kasutusnäiteid, mis labiilsust kinnitaksid, ning seetõttu jätsin need verbid lõppvalimist kõrvale. Ma ei analüüsinud neid ka prototüüpse labiilsusega piirnevaks, sest need verbid võivad siiski olla prototüüpselt labiilsed – lihtsalt nende sobivust ei saanud näidete puudumise tõttu hinnata. Järgnevas annan tabelis 2 neist verbidest põgusa ülevaate. Põhjenduse veerus mainin, milline näide on puudu ning

kirjeldan mõne verbi puhul täpsemalt, miks võiks verb olla prototüüpselt labiilne. Kui täpsustust ei ole, siis tähendab see enamasti seda, et vastav verb sobiks semantilisel prototüüpselt labiilseks ning labiilsuse kahtlusega verbide sekka on ta sattunud sellepärast, et ta on sõnaraamatus (LELS 2012) esitatud kahe eri kirjena, millest üks on transitiivse ja teine intransitiivse märkega.

Tabel 2. Prototüüpse labiilsuse kahtlusega verbid.

Verb	Põhjendus
<i>butšĩṅṅõ</i> 'musitada'	Puudub verbiprefiksita intransitiivne näide. Ilmselt võiks <i>butšĩṅṅõ</i> siiski olla retsiprookselt labiilne nagu verb <i>sũdlõ</i> 'suudelda'.
<i>emĩṅṅõ</i> 'paljundada; paljunedada'	Puudub intransitiivne näide. Kui <i>emĩṅṅõ</i> seostada salatsiliivi verbi <i>jenimt</i> tähendusega 'paljunedada' (Kettunen 1938: 88), siis sobiks see verb prototüüpselt labiilsete verbide hulka.
<i>ilāntõ</i> 'ülendada; üleneda'	Puudub intransitiivne näide. Veebisõnastikus märgitud viide Uuele Testamendile küll juhib refleksiivse näiteni, kuid seda on kasutatud koos refleksiivse asesõnaga, mistõttu on see vormilt transitiivne. Selle põhjal võiks arvata, et <i>ilāntõ</i> pole labiilne, kuid ei saa välistada, et seda on mujal siiski intransitiivselt kasutatud.
<i>klāmbartõ</i> 'klammerdada; klammerdada'	Sõnaraamatu ainuke näide on vaid transitiivne ühend <i>vi'zzõ klāmbartõ</i> 'kinni klammerdada' (LELS 2012). Semantilisel oleks <i>klāmbartõ</i> refleksiivselt labiilne.
<i>ku'bbõ</i> 'koguda; kogunedada'	Pole selge intransitiivsete näidete tähenduslik sobivus: Kettuneni sõnaraamatus (1938: 143, 159) on verbidega <i>ku'bbõ</i> ja <i>ko'bbõ</i> intransitiivsed näited tähenduses 'kobrutada', millel võib näha seost tähendusega 'kogunedada', kuid mis ei ole siiski ilmne.
<i>kũordantõ</i> 'kõrgendada; kõrgenedada'	Puudub nii transitiivne kui ka intransitiivne näide.
<i>kõzāstõ</i> 'pahandada;	Puudub transitiivne näide. Kettunen (1938: 120) märgib, et sellel

nuriseda'	verbil on sama tähendus, kui verbil <i>kōzātō</i> , millel on LELS-is transitiivne mäрге: <i>Se kōzātiz tānda</i> . 'See pahandas teda.' (LELS 2012)
<i>li'bžtō</i> 'libistada; libastada, libiseda'	Puudub transitiivne näide. Sõnaraamatus on <i>li'bžtō</i> intransitiivse märke ja näidetega, intransitiivsed näited on ka Väiril (1974: 753–754), kuid Väari on märkinud üheks vasteks ka 'libistada', mistõttu tekkis kahtlus, kas verbi on kasutatud ka transitiivselt. Transitiivsele kasutusvõimalusele viitab ka liide <i>-t</i> , mis puudub algupärase sõnas <i>li'bžō</i> 'libiseda'.
<i>līmtō</i> , <i>lipīṅtō</i> 'liimida, kleepida; kleepuda'	Puudub intransitiivne näide. Sõnaraamatus on transitiivsed vasted 'liimida, kleepida', kuid eesti keeles on need verbid labiilsed, sest neid saab kasutada ka intransitiivselt tähenduses 'kleepuda', näiteks <i>kāed on meega koos ja kleebivad</i> .
<i>lq'gō</i> 'rebestada; praguneda'	Puudub transitiivne näide.
<i>mōitastō</i> 'muuta; muutuda'	Puudub nii transitiivne kui ka intransitiivne näide.
<i>mudžīṅtō</i> 'sassi ajada; sehkendada'	Puudub transitiivne näide. Sarnase tähendusega <i>mu'džō</i> 'sassi ajada; kubiseda' on A-labiilne.
<i>novātō</i> 'puhata lasta; puhata'	Puudub intransitiivne näide.
<i>painō</i> 'rõhuda; kõverduda'	Puudub intransitiivne näide. Sarnase tähendusega <i>nōtkō</i> 'painutada; painduda' on prototüüpselt labiilne.
<i>parāndō</i> 'parandada; paraneda'	Puudub nii transitiivne kui ka intransitiivne näide. Sarnase tähendusega <i>kuostāntō</i> 'ravida; paraneda' on prototüüpselt labiilne.
<i>popšīṅtō</i> 'popsutada'	Puudub intransitiivne näide. Verb on eesti keeles labiilne, liivi keele sõnaraamatus on vaid transitiivne näide <i>Ta popšīṅtōb pīpō</i> . 'Ta popsutab piipu.' (LELS 2012)

<i>punāstõ</i> 'punaseks teha; punaseks minna'	Puudub transitiivne näide. Semantiliselt sarnane <i>mustāntõ</i> 'määrida; mustendada' on prototüüpselt labiilne.
<i>silāstõ</i> 'kallistada'	Puudub nii transitiivne kui ka intransitiivne näide. Eesti keeles on verb retsiprookselt labiilne.
<i>sie'ggõ</i> 'segada; seguneda'	Puudub intransitiivne näide.
<i>sprintsõ</i> 'süstida; pritsida'	Puudub intransitiivne näide. Eesti keeles on see verb pritsimise tähenduses labiilne.
<i>šmūorõ</i> 'moorida'	Puudub nii transitiivne kui ka intransitiivne näide. Saksa laenuna on labiilne ka eesti keeles, sõnaraamatus on see saanud transitiivse märke.
<i>tīrõ</i> 'tüürida'	Puudub nii transitiivne kui ka intransitiivne näide. Saksa laenuna on labiilne ka eesti keeles, sõnaraamatus on verb saanud transitiivse märke.
<i>umštõ</i> 'ummistada; ummistuda'	Puudub transitiivne näide.
<i>va'itõ</i> 'kaaluda'	Puudub intransitiivne näide. Verb on eesti keeles labiilne.
<i>vaimtõ</i> 'vaimustada; vaimustuda'	Puudub nii transitiivne kui ka intransitiivne näide.
<i>veitõmtõ</i> 'vähendada; väheneda'	Puudub nii transitiivne kui ka intransitiivne näide. Kuid verbi on mainitud <i>-mtõ</i> -liitelise uudissõnana (Ernštreits 2016: 212).
<i>vie'ntõ</i> 'sirutada'	Puudub intransitiivne näide. Eesti keeles on verb refleksiivselt labiilne.

4.2. Labiilsuse tüübid

Järgnevas analüüsin labiilsete verbide jaotust tüüpideks eraldi prototüüpselt labiilsete verbide ja labiilsusega piirnevate verbide seas. Siin käsitletavat labiilsuse tüübid on P- ja A-labiilsus, refleksiivne ja retsiprookne labiilsus. Neid tüüpe on tutvustatud eespool alapeatükis 1.4, järgnevas annan ülevaate, kuidas neid tüüpe eristan.

4.2.1. Labiilsuse tüüpide eristamine

Verbide jaotamiseks labiilsuse tüüpidesse on mitmeid võimalusi, eespool alapeatükis 1.4. nägime kahte võimalust P- ja A-labiilsuse eristamiseks. Järgnevas lähtun P- ja A-labiilsuse eristamisel Letuchiy välja pakutud kriteeriumist (2013: 26): kui on võimalik konstrueerida selline lausepaar, kus intransitiivse lause subjekt on samastatav transitiivse lause objektiga, siis on tegu P-labiilsusega. Järgmine näide verbiga *urgtõ* 'urisema panna; uriseda' illustreerib seda olukorda:

(61) *Mis sa urgtõd pi'ņņõ!*
mis 2SG urisema_õrrita:2SG koer:PRT
'Mis sa koera urisema õrritad!' (LELS 2012)

(62) *Pi'ņ urgtõb.*
koer urise:3SG
'Koer uriseb.' (LELS 2012)

Et mõlemas lauses on agendi rolli sobiv osaleja, lauses (61) on selleks referent, kellele viidatakse asesõnaga *sa*, lauses (62) aga *koer*, siis transitiivsuse muutudes agendi roll säilib ja lausepaar näitab, et verb *urgtõ* võib saada A-labiilse tõlgenduse. Teisalt rahuldab see lausepaar ka äsjamainitud P-labiilsuse kriteeriumi (Letuchiy 2013: 26), sest transitiivse lause (61) objekt on sama kui intransitiivse lause (62) subjekt: lauses (62) on *koer* tõlgendatav patsiendina, kes on urisema õrritatud. Seega tuginedes P- ja A-labiilsuse eristamisel Letuchiy kriteeriumile, on verb *urgtõ* P-labiilne. Taolist valikut õigustab ka see, et verbi *urgtõ* puhul ei ilmne tüüpilisi A-labiilsusele viitavad omadusi: toodud näitelauseid ei ole ekvivalentsed, mida võiks eeldada, kui tegu oleks üksnes objekti ellipsiga, ja neis ei esine ka verbi põhitähenduse muutust objekti ärajätmise või lisandumise tõttu.

Labiilsete verbide valimis on ka verbe, mis mainitud P-labiilsuse kriteeriumi ei rahulda – transitiivse lause objekti ei ole võimalik siduda intransitiivse lause subjektiga –, kuid need verbid pole ka rangelt A-labiilsed, sest intransitiivse lause subjektil pole tüüpilisi agendi omadusi. Üks selline verb on *kittõ* 'kütta, kõrvetada', mille eespool toodud intransitiivses näites (52) on subjekt *pāva* 'päike'. Lisaks on võimalik ka juht, kus intransitiivne kasutus on ilma subjektita, nagu ilmneb verbi *outõ* 'hautada' puhul:

(63) *nq̄idi outõ*
kapsa:PL.PRT hauta:INF
'kapsaid hautada' (LELS 2012)

(64) *tämpõ õtab*
täna hauta:3SG

'täna on lämmatavalt soe' (LELS 2012)

Kuna fraasile (64) on juurdemõeldav kuumuse põhjustaja, mis lausesse lisamisel on süntaktiliselt subjekt (*?tämpõ pãva õtab* 'täna päike on lämmatavalt soe'), sarnaneb see näide verbi *kittõ* intransitiivse näitega. Selles töös määrasin verbid *kittõ* ja *outõ* A-labiilseteks, sest nende intransitiivne kasutus seostub objekti ärajätmisega. Siiski võiks neid verbe käsitleda ka omaette tüübina A- ja P-labiilsuse vahel. Mõneti sarnase semantikaga verbid *klõrõ* 'klaarida' ja *selõtõ* 'selgitada; selgida' määrasin aga P-labiilseks, sest intransitiivse lause subjekt on tõlgendatav kui mõjutatav:

(65) *Äiga sēļtab.*
ilm selgi:3SG

'Ilm selgib.' (LELS 2012)

Kehayov ja Vihman (2014: 1071–1072) arutlevad ka A-labiilsuse ja refleksiivse labiilsuse piiri üle, sest A-labiilsete ja refleksiivselt labiilsete verbide subjektid on mõlemad kõrge agentiiivsusega ja A-labiilseid verbe võib kasutada ka refleksiivses tähenduses. Eristamiskriteeriumiks on tähendusülekanne: refleksiivselt labiilse verbi põhitähendus transitiivsel ja refleksiivsel kasutusel ei erine, A-labiilse verbi refleksiivsel kasutusel on aga täheldatav tähenduse muutus. Seda illustreerib verb *pingutada*:

(66) *Jüri pingutab pesunööri.* (Kehayov & Vihman 2014: 1071)

(67) *Jüri pingutab (ennast).* (Kehayov & Vihman 2014: 1071)

Kui näites (66) tähistab verb otsest füüsilist tegevust, siis näites (67) on tähendus avardunud ja verb võib viidata ka näiteks vaimsele pingutusele. Seetõttu on *pingutada* A-labiilne, mitte refleksiivselt labiilne. Liivi keele labiilsete verbide valimisse sattus vähe selliseid verbe, mille puhul oli vaja otsustada A-labiilsuse ja refleksiivse labiilsuse piiri üle – peamine põhjus on ilmselt selles, et sõnaraamatus ei ole refleksiivelt kasutatavaid A-labiilseid verbe kahe erineva kirjena kantud. Küll aga oli valimis mitme verbi puhul täheldatav olukord, kus verbi võib analüüsida nii P-labiilseks kui ka refleksiivselt labiilseks. Sellist olukorda illustreerib eesti keeles verb *pesta*:

(68) *Emä peseb pesu.*

(69) *Emä peseb (end).*

(70) *Pesu peseb masinas.*

Kui laused (68) ja (69) viitavad, et *pesta* on refleksiivselt labiilne, siis (68) ja (70) näitavad hoopis, et *pesta* on P-labiilne. Samale nähtusele on verbi *pöörata* polüseemiale viidates tähelepanu pööranud ka Vaiss (2021: 365). Sellel olukorral on sama põhjus, mis tekitab eespool A- ja P-labiilsuse eristamisel mitmetitõlgendatavuse: intransitiivse lause subjekt võib olla ühe referendi puhul agendi (lauses (69) *ema*) ja teise referendi puhul patsiendi (lauses (70) *pesu*) rollis. Selles töös lähtusin mitmetitõlgendatava juhu korral olemasolevatest tekstinäidetest ning intuitsioonist selle kohta, kumb tähendus on esildavam. Seetõttu määrasin verbi *kīerõ* 'keerata, pöörata' refleksiivselt labiilseks, ehkki selle verbiga on P-labiilne näide:

(71) *Ta ko'gtiz, kui tā'giž bro'utšiji ja kui kīeriji.*
3SG proovi:PST.3SG kuidas tagasi sõit:QUOT.SG ja kuidas keera:QUOT.SG

'Ta proovis, kuidas [auto] tagasi sõidab ja kuidas pöörab.' (LELS 2012)

Selles näites sõltub antikausatiivne või refleksiivne tõlgendus sellest, kas nullobjekiga viidatud autot pidada patsiendiks või agendiks. Et autot juhivad inimesed, määrasin auto semantiliselt rolliks patsiendi ning tõlgendasin näidet P-labiilsuse intransitiivse juhuna.

Võib tekkida küsimus, kas verb saab olla samal ajal retsiprookselt labiilne ning P-labiilne. Näiteks verbi *jōigõ* 'karata; innelda' transitiivne tähendus on eesti keeles kõnekeelse väljendina retsiprookselt labiilne: *nad kargavad* 'nad on sugulises vahekorras'. Liivi sõnaraamatus on aga järgmised näited:

(72) *Siedā nāizta jōigõb.*
see:PRT naine:PRT karga:3SG

'Seda naist karatakse.' (LELS 2012)

(73) *Nī'emõ jōigõb.*
lehm indle:3SG

'Lehm kargab, indleb.' (LELS 2012)

Et näites (73) on *nī'emõ* 'lehm' tõlgendatav agendina, siis võib seda paari analüüsida A-labiilseks, kuid eelmainitud Letuchiy kriteeriumi järgi määrasin *jōigõ* siiski P-labiilseks, sest retsiprookselt labiilset näidet ei õnnestunud leida.

4.2.2. Prototüüpselt labiilsed verbid

Prototüüpselt labiilsete verbide valimis on 68 verbi. Kõige enam on selles valimis ootuspäraselt P-labiilseid verbe (53, mis moodustab üle kolme neljandikku valimist), millele

järgnevad refleksiivselt labiilsed (11, mis moodustab umbes kuuendiku valimist) ja ka mõned retsiprookselt labiilsed verbid (4). A-labiilsust prototüüpselt labiilsete verbide seas ei esine, mis on kooskõlas sellega, et labiilsuse prototüüp on P-labiilsus. Tulemused on kantud tabelisse 3, kus esimeses veerus on labiilsuse tüüp, teises veerus on esimeses veerus näidatud labiilsuse tüübiga prototüüpselt labiilsete verbide arv ning sulgudes osakaal kõigist prototüüpselt labiilsetest verbidest. Tabeli kolmas veerg võtab arvesse neid juhte, kui verbi on võimalik määrata erinevatesse labiilsuse tüüpidesse: kolmandas veerus on verbide arv, mis lubavad vastavat tüüpi labiilsust teise valikuna (nende esmane tüüp on arvesse võetud tabeli teises veerus).

Need tulemused näitavad, et prototüüpne labiilsus on liivi keeles seotud eelkõige P-labiilsusega. Et suurem osa P-labiilseid verbe saab määrata kausatiivse ja inhoatiivse tähendusega verbide paarideks, siis võib omakorda väita, et kõige suurem osa prototüüpselt labiilsusest on liivi keeles seotud kausatiivse ja antikausatiivse tuletusega. Tuletuse suuna kohta need tulemused küll midagi kindlat ei väida.

Tabel 3. Labiilsuse tüübid prototüüpselt labiilsete verbide valimis.

Labiilsuse tüüp	Arv (osakaal)	Sama tüüp teise valikuna
P-labiilne	53 (77,9%)	1
Refleksiivselt labiilne	11 (16,2%)	1
Retsiprookselt labiilne	4 (5,9%)	1
A-labiilne	0 (0%)	–
KOKKU	68 (100%)	3

Refleksiivse labiilsuse olemasolu prototüüpselt labiilsete verbide seas on ootuspärane, sest refleksiivne labiilsus on lähedane P-labiilsusele. Seda illustreerib ka tõik, et üks refleksiivselt labiilseks määratud verb on teise valikuna ka P-labiilne (*kīerō* 'keerata, pöörata') ning üks P-labiilne verb on refleksiivselt labiilne (*lajāstō* 'lahjendada; lahjeneda'; need kajastuvad tabeli kolmandas veerus). Refleksiivsel labiilsusel on seos ka A-labiilsusega, sest refleksiivse tegevuse sooritaja on tavaliselt agent. Kuigi võtsin äsjamainitud juhtudel arvesse võimalust, et üks ja sama verb võib olla nii P-labiilne kui ka refleksiivselt labiilne, siis A-labiilsuse ja refleksiivse labiilsuse vahele tõmbasin siiski piiri – ma ei määranud verbe samal ajal A- ja

refleksiivselt labiilseks. Põhjendus on see, et kui P-labiilsuse ja refleksiivse labiilsuse koosinemisel verbi põhitähendus ei muutu ning muutuvad vaid sooritaja omadused (vrd *poiss keerab vasakule – auto keerab vasakule*), siis A-labiilsuse puhul esineb ka tähendusülekanne. A-labiilsele lähedane refleksiivselt labiilseks määratud verb on *repīkšō* 'raputada', mille intransitiivset tähendust võib analüüsida kui 'end raputada', aga ka 'sipelda', nagu illustreerivad näited:

(74) *Pi'ŋ eŋtš pādō repīkšiz.*
 koer oma.GEN pea:PRT raputa:PST.3SG

'Koer raputas oma pead.' (LELS 2012)

(75) *Kalā repīkšōb.*
 kala siple:3SG

'Kala sipleb.' (LELS 2012)

Prototüüpselt labiilsete verbide seas on ka neli retsiprookselt labiilset verbi (*bokšō* 'puksida', *letsīntō* 'paaritada; paarituda', *sūdlō* 'suudelda', *surdō* 'kannustada, tallata'). Retsiprookse labiilsuse määramist hõlbustab see, et verbi tähendus tavaliselt juba viitab retsiprookse tõlgenduse võimalusele – olukorrale, kus tegutsevad kaks omavahel äravahetatavat osalejat. Küll aga pole piiratud näitematerjali puhul kindel, kas osalejad on alati äravahetatavad. Näiteks verbiga *surdō* 'kannustada, tallata' on järgmised näited:

(76) *Kik sūrdab ka'ŋdi.*
 kukk kannusta:3SG kana:PL.PRT

'Kukk kannustab kanu.' (LELS 2012)

(77) *Amād līndōd sūrdabōd, bre'ḍḍōbōd.*
 kõik:PL lind:PL kannusta:3PL talla:3PL

'Kõik linnud kannustavad, tallavad.' (LELS 2012)

Kuigi (77) viitab retsiprooksele olukorrale, pole kindel, kas näites (76) on semantiliselt võimalik osalised ära vahetada ja öelda näiteks *?kanā sūrdab kikkō* 'kana kannustab kukke'. Sarnane küsimus võib tekkida ka verbi *letsīntō* 'paaritada; paarituda' puhul. Et mõlema verbiga on intransitiivne näide mitmuses, siis määrasin need verbid siiski retsiprookselt labiilseks. Lisan veel, et kui seada retsiprooksele labiilsusele rangemad tingimused (osaliste täielik sümmeetria) ja väita, et mainitud verbid neid kriteeriume ei rahulda, siis oleksid need verbid ikkagi P-labiilsed, sest intransitiivse lause subjekti saab tõlgendada patsiendina.

4.2.3. Prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid

Prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valimis on 52 verbi ja nende verbide jaotust labiilsuse tüüpideks kirjeldab tabel 4. Kõige enam on selles valimis A-labiilseid verbe (42, mis moodustab üle nelja viiendiku valimist), neile järgnevad P-labiilsed (6) ja refleksiivselt labiilsed verbid (4). Retsiprookselt labiilseid verbe valimis ei ole, ehkki märkisin ühe A-labiilse verbi (*bre'ddō* 'tallata; kahlata') teise valikuna ka retsiprookse labiilsuse (tabeli kolmas veerg). Kahe A-labiilse verbiga (*pieksō* 'peksta', *ra'bbō* 'lüüa') võis täheldada piiratud P-labiilsust, kus P-labiilsus on võimalik üksikute referentidega, mida illustreerib järgmine näide:

(78) *Ta rabīz kaks kātā ku'bbō.*
3SG löö:PST.3SG kaks käsi:PRT kokku

'Ta löi kaks kätt kokku.' (LELS 2012)

(79) *Piṭki rabūb mō'zō.*
pikne löö:3SG maa:ILL

'Äike lööb maasse.' (LELS 2012)

(80) *Kīela rabūb.*
kell löö:3SG

'Kell lööb.' (LELS 2012)

Lause (78) on transitiivne, laused (79) ja (80) on intransitiivsed. Kui lause (79) subjekti *piṭki* võib pidada agendiks, siis lause (80) subjekt *kīela* on patsient, sest kella lüüakse. Et lausele (80) omane kasutus on erandlik, siis ei määranud ma verbi esmast tüüpi P-labiilseks.

Tasub tähele panna, et kuigi A-labiilsus on prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valimis selges ülekaalus, ei esinda see valim nii-öelda prototüüpselt A-labiilseid verbe, kui prototüüpset A-labiilsust määratleda kitsalt olukorraga, kus transitiivsuse muutus on seotud objekti ellipsiga, milles situatsiooni semantika ei muutu (vt alapeatükke 1.4 ja 1.5). A-labiilsusele on prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valimis mõnikord omane mitmetähenduslikkus, milles võib näha teatavat sarnasust P-labiilsuse prototüübiga: kui P-labiilsus muudab kanoonilise labiilsuse teise tingimuse kohaselt olukorra semantikat subjekti semantilist rolli teisendades, siis A-labiilsus seda teha ei saa, kuid A-labiilsuse puhul saab olukorra semantikat muuta verbi enda tähendusülekande teel.

Tabel 4. Labiilsuse tüübid prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valimis.

Labiilsuse tüüp	Arv (osakaal)	Sama tüüp teise valikuna
A-labiilne	42 (80,8%)	–
P-labiilne	6 (11,5%)	2
Refleksiivselt labiilne	4 (7,7%)	0
Retsiprookselt labiilne	0 (0%)	1
KOKKU	52 (100%)	3

4.3. Labiilsuse funktsioonid

Eelmises alapeatükis nägime, kuidas labiilsust on võimalik jaotada erinevateks tüüpideks, nüüd võtan vaatluse alla labiilsuse funktsiooni. See, et labiilsuse puhul võib kõnelda funktsioonist, ei ole ilmne. Kui labiilsust pidada olemuselt juhuslikuks nähtuseks, mis kaasneb transitiivsuse vaheldumisega ning hõlmab väga erinevaid, kuid sageli sõnavara perifeersesse ossa kuuluvaid verbe, siis võib olla raske näha, et labiilsusel oleks mingi kindel funktsioon. Järgnevas analüüsis võtan funktsiooni üle otsustamisel lähtekohaks küsimuse, et kui verbi labiilse kasutusega seostada mingi funktsioon, siis mis see võiks olla. Lähtun sellest, et labiilsusele on võimalik anda kaks põhifunktsiooni ning jaotan verbid kolme rühma selle järgi, kas labiilsuse põhifunktsioon on 1) verbituletus (alarühmadega 1A, 1B, 1C, 1D), 2) polüseemia (2A) või 3) midagi muud (selget põhifunktsiooni ei ole; alarühmadega 3A, 3B, 3C, 3D). Need kolm rühma jaotan sulgudes märgitud alarühmadeks, mida järgnevas tutvustan.

4.3.1. Labiilsuse funktsioonide tüüpide tutvustus

1A, 1B, 1C. Tuletus: (anti)kausatiivne, refleksiivne, retsiprookne

Kui vaadelda labiilsust nullmorfeemiga tuletusena (vt alapeatükki 1.6), kus ühte labiilsusepaari liiget võib tõlgendada lähtesõna ja teist tuletisena, siis võib väita, et labiilsusel on tuletuse funktsioon. Liivi keele prototüüpselt labiilsete verbide valimis moodustavad paljud verbid paare, mille transitiivne kasutus on tõlgendatav intransitiivse kasutuse

põhjustajana – selliste näidete puhul määrان labiilsuse funktsiooniks (anti)kausatiivse tuletuse (alarühm 1A). Lisaks võib tuletusfunktsiooni täheldada ka refleksiivselt ja retsiiprookselt labiilsete verbide puhul (vastavalt 1B ja 1C) – labiilsus asendab formaalselt muutumatu verbiga refleksiivset või retsiiprookset markerit. Tuletuse teel muutuvad transitiivsus ning osalejate rollid, kuid verbi põhitähendus jääb üldjuhul samaks – seetõttu rahuldavad mainitud rühmade verbid enamasti ka prototüüpse labiilsuse tingimusi.

1D. Tuletus: mediaalne konstruktsioon (middle voice construction)

Nägime, et (null)tuletus on üks selge prototüüpselt labiilsete verbide funktsioone, kuid P-labiilsete verbide seas on täheldatavad ka juhud, mis ei moodusta kausatiivse ja inhoatiivse verbi paare. Näiteks ei moodusta sellist paari verb *smekkõ* 'maitsta':

(81) *Rokkõ smekūb, või u'm jōvā.*
 supp:PRT maits:3SG kas ole.3SG hea
 'Suppi maitstakse, kas on hea.' (LELS 2012)

(82) *Sīemnāiga smekīz amādōn jōvīst.*
 söök maits:3SG kõik:PL.DAT hästi
 'Söök maitstes kõigile hästi.' (LELS 2012)

Kui lauses (81) on patsiendi rollis argument objekt ning lauset võib pidada impersonaalseks, siis lauses (82) on patsiendi rollis argument subjekt ning võib öelda, et see lause on näide mediaalsest konstruktsioonist. Mõistan mediaalse konstruktsioonina sellist transitiivsuse vaheldumist, mis sarnaneb omadustelt Levini (1993) kirjeldatud inglise keele *middle voice construction*'iga. Selle konstruktsiooni intransitiivsele kasutusele on iseloomulik, et sageli ei viita see kindlale ajalisele sündmusele ega väljenda agenti (ehkki vaikimisi võtab agent sündmusest osa). Samuti võib konstruktsioonil olla adverbialne või modaalne varjund. (Levin 1993: 26)

2A. Polüseemia: mitmetähenduslikkus tähendusülekanne teel

Kui kanoonilise labiilsuse 2. tingimus nõuab, et transitiivsel ja intransitiivsel kasutusel muutuks osaliste süntaktiliste argumentide ja semantiliste rollide vahetumise tulemusel olukorra semantika, siis A-labiilsuse puhul seda nõuet täita ei saa, sest agendi argument jääb samaks. Küll aga võib A-labiilsus muuta olukorra semantikat tähendusülekanne abil ja kui verbi põhitähendus teiseneb, sarnaneb see mõneti olukorra semantika muutusega, mis esineb prototüüpse labiilsuse juures. Seega kui P-labiilsuse puhul tekib verbile uus kasutus osalejate

rolle ümber mängiva tuletuse teel, siis A-labiilsus saab luua uue kasutuse verbi põhitähenduse avardamise või kitsendamise kaudu. Nii võib A-labiilsusel näha polüseemia tekitamise funktsiooni (vt ka näiteid alaosast 4.1.3).

3A. Muu: sisaldussihitise või ebatüüpilise objekti lisamine

Sisaldussihitise või ebatüüpilise objekti lisamine intransitiivsele konstruktsioonile ei muuda sageli situatsiooni semantikat, kuid võib olla seotud aspektiga, näiteks kui peale objekti lisandub konstruktsiooni ka adverb või partikkel, võib see viidata resultatiivsele situatsioonile. Analüüsi muudab keerukamaks küsimus, kas partikkel ja verb moodustavad omaette ühendi või mitte, sest kui transitiivsuse muutusega peaks kaasnema alati partikkel, siis on transitiivsus markeeritud ning tegu pole labiilsusega. Tüüpiliselt on siia rühma kuuluvad verbid A-labiilsed, prototüüpne labiilsus on võimalik aga mõnede onomatopoeetiliste verbidega (vt ka näiteid alajaotuses 4.1.1).

3B. Muu: objekti väljajätt

Objekti väljajätt võib tuua esiplaanile verbiga viidatava situatsiooni ning kanda ka modaalsel tähendust – näiteks nullobjektiga verb *süüa* väljendab dünaamilist võimalikkust: *tal hammas valutab, aga nüüd sööb ta tavapäraselt* –, mille puhul objekti lisamine võib olla pragmaatiliselt ebasobiv, kuigi semantiliselt võimalik. Objekti väljajätt on tüüpiline A-labiilsusele. Objekti väljajätuga võib kaasneda ka tähenduse avardumine ja seetõttu piirnevad selle rühma verbid ka rühma 2A verbidega. Mõnikord pole rühmade 2A ja 3B vaheline piir päris selge. Näiteks määrasin verbi *kittõ* 'kütta; kõrvetada' (vt näiteid (51) ja (52)) rühma 2A, kuid sarnase tähendusega *kūorbastõ* 'kõrvetada' rühma 3B, ehkki võimalik oleks ka paigutada mõlemad verbid rühma 2A või 3B.

3C. Muu: rektsiooni varieerumine

Rektsiooni varieerumisel on transitiivselt kasutatava verbi objektile vastav argument markeeritud intransitiivsel juhul mõne objektikäändest erineva käände või kaassõnafraaasiga. Rektsiooni varieerumisel võib transitiivsuse muutusega kaasneda objekti mõjutatuse suurenemine või vähenemine – objektikäändes argument on mõjutatavam kui muul moel markeeritu. Alati pole küll selge, kas rektsiooni erinevus üldse väljendab tähenduserinevust, ja kui ta seda teeb, siis millist. Verbi *kloppõ* 'kloppida' näidetes on mõjutatav argument

markeeritud objektikäände (83) ja kaassõnafaasiga (84), kuid sellise markeerimisega kaasnev tähenduserinevus ei pruugi olla ilmne:

(83) *põrandla'gtõbt kloppõ*
põrandavaip:PRT kloppi:INF
'vaipa kloppida' (LELS 2012)

(84) *Ta kloppiz jalgaks vastõ põrandtõ.*
3SG kloppi:PST.3SG jalg:INS vastu põrand:PRT
'Ta kloppis jalga vastu põrandat.' (LELS 2012)

Fraasis (83) kasutatud markeering viitab sellele, et *vaip* on selgelt mõjutatav ning see võib tegevuse käigus muuta oma olekut: vaip saab kloppitud. Kui kasutada (83) puhul kaassõnafaasi *vastõ põrandla'gtõb kloppõ* 'vastu vaipa kloppida', siis väljendaks see ilmselt vaiba mõjutatuse (tegevuse tulemuslikkuse) vähenemist: vaip ei pruugi saada kloppitud. Kui lauses (84) kasutada samasugust markeeringut nagu lauses (83), siis põhitähendus ei muutuks, kuid ilmselt on kahel markeerimisviisil võimalikud tähendusnüansid, näiteks kaassõnafaas võib viidata sellele, et tegevus on mõnevõrra juhusliku või lokaalse iseloomuga.

3D. Muu: muu argumendi teisendamine subjektiks

Tuletusfunktsiooniga labiilsuse puhul lisandub kausatiivsel tuletusel situatsiooni põhjustaja, siinset rühma aga iseloomustab olukord, kus transitiivsuse muutusega ei kaasne semantilist muutust: määruse *räästast* (85) teisendamine subjektiks *räästas* (86) järgnevas eesti keele näites ei lisa ühemõtteliselt põhjustajat – *räästas* lauses (86) on ikka tõlgendatav allikana:

(85) *Räästast tilgub vett.*

(86) *Räästas tilgub vett.*

Keerukam on otsustada verbi *võ'dstõ* 'tuisata' puhul: kas *torm*, mille tegevuse tulemusel lumehanged tekivad (vt näidet (31) eespool) on *räästa* sarnaselt määruslik allikas või on juba tegu põhjustajaga? Määrasin *võ'dstõ* siiski siia rühma, sest eesti keeles on võimalik ka määruslik kasutus: *Tormiga on tuisanud lumehangi*.

4.3.2. Labiilsuse funktsioonide jaotus

Arvandmed labiilsuse jagunemisest funktsiooni järgi on tabelis 5, millest näeme, et prototüüpsest labiilsete verbide seas (I valim) on ülekaalukalt kõige suurem funktsioon

tuletusel (88,2%). Tuletuse funktsioon on suurim ka üldvalimis (55%), kuhu on kokku võetud mõlema valimi verbid. Prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valimis (II valim) on kõige rohkem muu funktsiooniga juhte, millele on omane selge põhifunktsiooni puudumine (24 verbi, mis moodustab II valimist 46,2%), pisut vähem on tähendusülekanne (polüseemia) põhifunktsiooniga juhte (22 verbi, vastavalt 42,3%). Nendest tulemustest võib teha mõned üldjäreldused. Prototüüpse labiilsuse funktsioon on enamasti tuletus, prototüüpsest labiilsusest kaugenedes aga suureneb polüseemia funktsioon (seda on mõlemas valimis) ning selgelt esilduva funktsiooni puudumine (muud funktsiooni on II valimis märgatavalt rohkem kui I valimis).

Tabel 5: Labiilsuse funktsioonid.

Funktsioon	Tüüp	I valim		II valim		Valimid koos	
Tuletus	1A	41	60 (88,2%)	3	6 (11,5 %)	44	66 (55%)
	1B	10		3		13	
	1C	4		0		4	
	1D	5		0		5	
Polüseemia	2A	6	6 (8,8 %)	22	22 (42,3%)	28	28 (23,3%)
Muu	3A	1	2 (3%)	4	24 (46,2%)	5	26 (21,7%)
	3B	0		8		8	
	3C	0		11		11	
	3D	1		1		2	
KOKKU		68 (100%)		52 (100%)		120 (100%)	

Funktsiooni tüübid: 1A – (anti)kausatiivsus, 1B – refleksiivsus, 1C – retsiiprookus, 1D – mediaalne konstruktsioon, 2A – tähendusülekanne, 3A – sisaldus- ja sekundaarobjekt, 3B – objekti väljajätt, 3C – reksiooni varieerumine, 3D – muu argument subjektiks. Valimid: I valim – prototüüpsest labiilsusega piirnevad verbid, II valim – prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid.

Analüüsidest valimeid täpsemalt, näeme labiilsuse funktsiooni tüüpe arvestades, et kõige sagedamini on prototüüpne labiilsus seotud (anti)kausatiivsusega (1A, 41 juhul 68-st, mis moodustab 60,3%), millele järgneb refleksiivsus (1B, 10 juhtu, vastavalt 14,7%) – need kaks põhifunktsiooni kokku moodustavad kolmveerandi prototüüpsest labiilsete verbide valimist.

Kui I valimis on esindatud kõik tuletuse tüübid, siis II valimis retsiprookse ja mediaalse konstruktsiooni tüüpi (vastavalt 1C ja 1D) ei esinenud. Samas on II valimis esindatud kõik muu kategooria tüübid, mida I valimis on väga vähe (kokku vaid 2 juhtu), ning kõige sagedamad on objekti väljajätu ja rektsiooni varieerumise tüübid (vastavalt 3B ja 3C), mida I valimis pole. Prototüüpse labiilsusega piirnevas valimis on kõige sagedasem funktsioon polüseemial (2A, 22 juhtu, 42,3%), millele järgneb rektsiooni varieerumisega seotud funktsioon (3C, 11 juhtu, 21,2%).

4.4. Tuletus ja labiilsuse suund

Kuigi labiilsuse üheks funktsiooniks võib pidada nullmorfeemiga verbituletust, ei tähenda see, et labiilsed verbid ei sisaldaks tuletusliiteid, olukord võib olla vastupidine: labiilsed verbid on sageli tuletatud. Kui eeldada, et tuletusliite lisamise teel tekkinud verbi valents on fikseeritud, siis on ka tuletusliidet sisaldav labiilne verb olnud algselt kindla valentsiga – üksnes transitiivne või intransitiivne – ning teine valentsimall on tulnud juurde hiljem. Kui see eeldus peab paika, siis lubab see teha järeldusi verbi algse argumentstruktuuri ning labiilsuse suuna kohta ehk anda vastuse küsimusele, kas labiilsus lisab verbile transitiivse või intransitiivse tähenduse. Näiteks on liivi keele verbisufiks *-g* refleksiivne: selle liitega verb on enesekohase tähendusega ja kui vastav verb on ka labiilne (nt *vēļagõ* 'kloppida, hõredaks muuta; hõredaks muutuda'), võib järeldada, et algne tähendus on olnud intransitiivne ning labiilsusel on olnud funktsioon tuletada transitiivne verb. Teisalt ei ole tuletussufiksid alati ühetähenduslikud ja seetõttu ei pruugi algne valentsimall olla kindlalt määratav, mis ilmneb näiteks eesti keele puhul, kus liitel *-ta* on mitu funktsiooni (Kasik 2009: 54–56, 63–68). Järgnevas uurime esmalt, kui palju on liivi keele labiilsete verbide valimites tuletatud ja tuletamata verbe ning milliseid tuletisi esineb. Labiilsuse tuletussuuna üle arutlen allaosas 4.4.2.

4.4.1. Tuletatud ja tuletamata verbid

Labiilsete verbide jaotus tuletatud ja tuletamata verbideks on esitatud tabelis 6. Mõlema valimi peale kokku on enam tuletamata verbe (66) ja vähem tuletatud verbe (54). Kui prototüüpselt labiilsete verbide valimis on tuletatud ja tuletamata verbe võrdselt – mõlemaid on 34 –, siis prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valimis on suurem tuletamata verbide arv: tuletamata verbe on 32, tuletatud verbe aga 20. Nende arvude põhjal võib teha erinevaid järeldusi. Esiteks, et tuletatud ja tuletamata verbe on prototüüpselt labiilsete verbide valimis

võrdselt, siis võib paista, et labiilsuse esinemine ei olegi nii suurel määral seotud sellega, kas verb on tuletatud või mitte, nagu oleks võinud eeldada. Sarnane tulemus on saadud eesti keele labiilsete verbide uurimisel: eesti keele labiilsete verbide valimis on vaid pisut üle poole (56%) verbidest tuletatud (Kehayov & Vihman 2014: 1075). See osakaal ei erine oluliselt tuletatud verbide osakaalust liivi keele prototüüpselt labiilsete verbide valimis (50%). Liivi keele tuletatud verbide suuremat kalduvust seostuda prototüüpse labiilsusega võib aga näidata see, et prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valimis on tuletatud verbide osakaal madalam – neid on natuke üle kolmandiku (38,5% ehk 20 verbi 52-st).

Tabel 6. Algtüvega ja tuletatud verbid.

	I valim	II valim	KOKKU
Algtüvega	34	32	66
Tuletatud	34	20	54
KOKKU	68	52	120

Valimid: I valim – prototüüpselt labiilsed verbid, II valim – prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid.

Kui võrrelda tuletatud ja tuletamata verbide jaotust labiilsuse tüüpide järgi, siis ilmneb, et üldvalimis on tuletamata verbide arv iga tüübi puhul suurem. Tuletatud verbide minimaalne ülekaal ilmneb vaid prototüüpselt labiilsete verbide valimis P-labiilsete ja refleksiivselt labiilsete verbide puhul. Prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valimis on olukord aga vastupidine ja seal on P-labiilsete ning refleksiivselt labiilsete verbide puhul suurem tuletamata verbide arv, samas on nende verbide koguarv on üsna väike. Tähele pandav on ka see, et prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valimis on 20-st tuletatud verbist 19 verbi A-labiilsed. See viitab tõigale, et kui valimite vaheline piir oleks tõmmatud labiilsuse tüübi järgi, siis jaotuksid tuletatud ja tuletamata verbid valimitesse ühtlasemalt. Täpsemalt öeldes tähendab see, et kui jaotada verbid valimitesse labiilsuse tüübi alusel nii, et prototüüpse labiilsusega piirnevas valimis oleksid üksnes A-labiilsed verbid, siis väheneks ka valimite vaheline erinevus tuletamata ja tuletamata verbide jaotuse suhtes: kui kõik P-labiilsed, refleksiivselt ja retsiprookselt labiilsed verbid grupeerida ühte valimisse, oleks selles

tuletamata verbe 43 ja tuletatud verbe 35 (suhtega 1,23), ülejäänud ja ainult A-labiilsetest verbidest koosnevas valimis oleks tuletamata verbe 23 ja tuletatud verbe 19 (suhtega 1,21).

Tabel 7. Algtüvega ja tuletatud verbide jaotus labiilsuse tüüpide järgi.

	P		Refl		Rets		A		KOKKU	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Algtüvega	31		9		3		23		66	
	26	5	5	4	3	0	0	23	34	32
Tuletatud	28		6		1		19		54	
	27	1	6	0	1	0	0	19	34	20

Valimid: I – prototüüpselt labiilsed verbid, II – prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid. Labiilsuse tüübid: P – P-labiilsus, Refl – refleksiivne labiilsus, Rets – retsiprookne labiilsus, A – A-labiilsus.

Kui Kehayov ja Vihman (2014: 1075–1078) jaotasid eesti keele labiilsust uurides tuletatud verbid kolme rühma – kausatiivid, faktitiivid ja muud – siis liivi keele tuletatud verbe analüüsid kasutasin pisut teistsugust lähenemist ning märgendasin tuletatud verbide korral kahte tunnust: tuletise lähtesõna ning seda, kas tuletis on modifitseeriv või muutev. Tuletise lähtesõna puhul eristasin kolme võimalust:

- 1) alussõna on verb,
- 2) alussõna on käandsõna (või omadus- ja mäarsõna piiril),
- 3) tuletusalus on mitte iseseisva sõnana esinev tüvi (näiteks deskriptiivtüvi või laen teisest keelest).

Teine märgendatav tunnus arvestab tuletuse funktsiooni: modifitseeriv tuletus ei teisenda tuletusaluse sõna süntaktilis-semantilist funktsiooni, aga muutev tuletus teeb seda (Kasik 2009: 14–15). Modifitseerivaks tuletuseks määrasin enamasti need juhud, kui tuletusalus on tüvi, ehkki lähtesõna võib olla ka verb – verbi puhul muutub tuletusel näiteks mõni aspektuaalne omadus (frekventatiivsus). Muutva tuletuse puhul muutub verbi argumentstruktuur (nt kausatiivne tuletus), kui lähtesõna pole verb, siis teiseneb sõnaliik. Üldiselt saab siinse jaotuse siduda Kehayovi ja Vihmani analüüsitud kategooriatega: kui lähtesõna on verb ja tuletus on muutev, on tegu kausatiivide rühmaga; kui tuletusalus on

käändsõna (ja tuletus on muutev), siis on enamasti tegu faktitiivide rühmaga; ülejäänud juhud sobituvad enamasti Kehayov ja Vihmani muude verbide rühmaga. Märgin, et sellisel seostamisel täpset kokkulangemist siiski ei ole, sest verbi *jalutada*, mida siinses käsitluses tõlgendaksin käändsõnast lähtuva muutva tuletisena (tuletusalus on nimisõna *jalg*), ei määranud Kehayov ja Vihman faktitiivide, vaid muude verbide rühma, sest tuletusel on instrumentaalne tähendus (2014: 1077).

Tabel 8. Tuletiste jaotus lähtesõna ja tuletustüübi järgi.

Lähtesõna	Modifitseeriv		Muutev		KOKKU	
	I	II	I	II	I	II
Verb	1	0	10	6	11	6
	1		16		17	
Käändsõna	0	0	14	10	14	10
	0		24		24	
Tüvi	9	4	0	0	9	4
	13		0		13	
KOKKU	10	4	24	16	34	20
	14		40		54	

Valimid: I – prototüüpset labiilsed verbid, II – prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid.

Tuletuse märgenduse tulemused on tabelis 8. Üldvalimis on kõige sagedasemad käändsõnast lähtuvad tuletised (24 verbi 54-st, mis on veidi alla poole üldvalimist, 44,4%), verbist lähtuvaid tuletisi on veidi enam (17 verbi, 31,5%) kui tüvest lähtuvaid (13 verbi, 24,1%). Kõik käändsõnast lähtuvad tuletised on muutvad, kõik tüvest lähtuvad tuletised on modifitseerivad ning peaaegu kõik verbist lähtuvad tuletised on muutvad (vaid üks on modifitseeriv). Kui võrdleme tulemusi eesti keele labiilsete verbide uurimusega (Kehayov & Vihman 2014: 1077), siis näeme, et liivi keele käändsõna tuletiste osakaal (44,4%) langeb täpselt kokku eesti keele faktitiivide osakaaluga (44,2%), sarnased on ka teiste tuletiste

järjetus ja osakaalud: eesti keele valimis järgneb faktitiividele kausatiivide rühm (34,6%) ning kõige väiksem on muude tuletiste osakaal (21,2%). Kui eesti keeles moodustavad kausatiivid ja faktitiivid koos üle kolmveerandi (78,8%) tuletatud labiilsetest verbidest, siis liivi keeles on muutva tuletuse osakaal samuti üle kolmveerandi (41 verbi 54-st, 75,9%). Niisiis ei ole erinevus eesti ja liivi keele vahel kuigivõrd suur, kuid prototüüpselt labiilsete verbide seas on muutva tuletuse osakaal väiksem, kuid siiski üle kahe kolmandiku (24 verbi 34-st, 70,6%). Tabelist 8 näeme ka, et prototüüpselt labiilsete verbide valimis on modifitseeriva tuletuse osakaal (10 verbi 34-st, 29,4%) suurem kui prototüüpse labiilsusega piirnevas valimis (4 verbi 20-st, 20%). Seda tulemust võib seletada asjaoluga, et prototüüpselt labiilsete verbide valimis on enam onomatopoeetilisi deskriptiivtüvega verbe, millel ei ole alusverbe.

4.4.2. Tuletuse suund labiilses paaris

Labiilsel verbil on kaks kasutust, mis tekitab paratamatult küsimuse, kumb neist on olnud esmane, transitiivne või intransitiivne. Teisalt võib sellist küsimuse püstitust kritiseerida, sest pole kindel, et kõigi labiilsete verbide puhul on üldse sobilik rääkida ühe valentsimalli esmasusest – mõnele verbile võib varieeruv argumentstruktuur olla omane loomupäraselt ning sellisel juhul pole alust kõnelda ühe valentsimalli esmasusest. Siiski on paljudel juhtudel labiilses verbipaaris täheldatavad teatavad jooned, mis viitavad ühe paarilise algupärasemale kasutusele (vt nt Letuchiy 2013: 284–301). Järgnevalt üritangi hinnata liivi keele prototüüpselt labiilsete verbide valimis seda, kumb kasutus on olnud algsem, transitiivne või intransitiivne. Seejuures ei saa välistada, et mõne verbi puhul tugineb minu antud hinnang valedetele eeldustele ning osutub vääraks, kuid selle analüüsi peaesmärk polegi jälgida iga verbi konkreetset arengut ja selle kõiki üksikasju, vaid tuvastada üldist kalduvust. Teisiti öeldes pakub huvi see, et kui eeldada, et labiilsus kompenseerib verbituletust, siis kas on täheldatav ka üks kindel tuletuse suund. Tutvustan kõigepealt eeldusi, millele tuginedes võib hinnata ühe labiilse verbi paarilise argumentstruktuuri teisest algupärasemaks, ning seejärel annan ülevaate tulemustest – milline on liivi keele prototüüpse labiilsuse tuletuse suund, kui tugineda nendele eeldustele.

Tuletuse suuna hindamisel saab kasutada juba siin töös eelnevalt analüüsitud tulemusi. Esiteks viitab tuletuse suunale labiilsuse tüüp, sest tavaliselt eeldatakse, et refleksiivse ja retsiprookse tüübi puhul on esmane olnud transitiivne kasutus (Letuchiy 2013: 287). Sellele eeldusele tuginedes märgendasin kõigi refleksiivselt või retsiprookselt labiilseks määratud prototüüpselt labiilsete verbide algupäraseks kasutusmalliks transitiivse, ehkki mõne verbiga

tekkis ka kahtlus: näiteks kui refleksiivset verbi *kīerõ* 'keerata' pidada algupäraselt liikumisverbiks, peaks algne kasutusmall olema intransitiivne; retsiprookse *bokšõ* 'puksida' puhul ajendab häälikuliselt motiveeritud tüvi aga küsima, kas algupärane tähendus võib olla seotud heli tekitamisega ja seega intransitiivne. Lisaks refleksiivse ja retsiprookse tüübi verbidele peetakse ka mediaalse konstruktsiooni verbide algupärasemaks kasutuseks transitiivset (Letuchiy 2013: 287), mistõttu märgendasin eespool labiilsuse funktsioone käsitlevas alapeatükis kirjeldatud rühma 1D verbidel algupärasemaks transitiivse kasutuse. Tuletatud labiilsete verbide puhul märgendasin algupäraselt transitiivseks ka kõik deverbaalsed muutumisverbid, sest need kõik osutusid kausatiivseteks tuletisteks, mille alusverb on intransitiivne.

Labiilsuse tuletussuunale võivad viidata ka verbide semantilised omadused. Kui verbipaari üks liige on teisest abstraktsema tähendusega, siis võib seda pidada uuemaks (Letuchiy 2013: 288–289). Uuemale tähendusele viitab ka spetsiifilisus (Letuchiy 2013: 287–288). Näiteks määrasin verbi *jatkõ* 'jätkata, pikendada; jätkuda' transitiivse kasutuse algsemaks, sest intransitiivne tähendus on abstraktsem. Verbil *klõkšõ* 'laksutada; luksuda' on sõnaraamatus (LELS 2012) mitu transitiivset tähendust, kuid vaid üks spetsiifiline intransitiivne tähendus. Seetõttu võib arvata, et transitiivne kasutus on algsem. Uuemaks saab pidada ka metafoorse ülekande teel sündinud tähendust ja seega on verbi *ra'dļõ* 'raiuda; kirvendada' algupärane kasutus olnud transitiivne.

Labiilsuse tuletussuuna hindamisel võib abi olla ka sellest, kui uurida, kas verbil on sünonüüme või samatüvelisi variante ning millised on nende valentsimallid (vt ka Letuchiy 2013: 289). Seejuures võib olla oluline ka see, kas verb on tuletusliitega või mitte. Näiteks labiilse verbi *maitõ* 'rikkuda; rikneda' eri tähendustel on sõnaraamatus (LELS 2012) nii transitiivseid kui ka intransitiivseid sünonüüme, kusjuures mõlemate seas on tuletatud ja algupäraseid verbe. Seetõttu pole kerge otsustada, kumb tähendus on *maitõ* puhul esmane, transitiivne või intransitiivne. Määrasin esmaseks siiski transitiivse tähenduse. Ühelt poolt paistab *maitõ* transitiivne tähendus algsem seetõttu, et verbi transitiivseid sünonüüme on sõnaraamatus enam kui intransitiivseid, mis viitab sellele, et transitiivne tähendus on laiema kasutuspiiriga ning esmasem. Lisaks on ühe sünonüümi puhul transitiivne verb tuletamata (*rikkõ* 'rikkuda'), kuid sama tüvega intransitiivne verb tuletatud (*rikābõ* 'rikneda'). Kui uuritav verb on laenatud, võib tuletussuuna hindamisel arvestada ka verbi valentsi lähtekeeles. Samuti võib uurida sama tüvega verbide tähendust ja argumentstruktuuri sugulaskeeltes. Nii määrasin verbi *nõtkõ* 'painutada; painduda' algseks kasutuseks intransitiivse, sest samatüveline verb *nõtkuda* on eesti keeles intransitiivne.

Kõigi verbide puhul ei osanud ma algupära kindlalt hinnata ning neil juhtudel lisasin verbi juurde märgendi „ebaselge“. Näiteks omadussõnast *ārga* 'arg' tuletatud verb *ārgastō* 'araks teha; karta' on liidet *-t* sisaldav denominaalne tuletis, kus liidet saab tõlgendada kausatiivselt ning seetõttu võiks algupärast tähendust pidada transitiivseks, kuid välistada ei saa ka võimalust, et algupärane on olnud hoopis olekuverb tähenduses 'arg olla' ning kausatiivne tõlgendus on lisandunud hiljem. Samuti on liide *-āt* mitmetähenduslik ja verb *globātō* 'klõbistada; klõbiseda' puhul ei saa välistada, et esmane on olnud momentaanne tähendus 'korraks klõbiseda, klõpsatada'.

Tabel 9. Prototüüpselt labiilsete verbide oletatav algne kasutusmall.

Algne kasutusmall	Prototüüpselt labiilsed verbid
Transitiivne	44
Intransitiivne	4
Ebaselge	20
KOKKU	68

Tuletussuuna hindamise tulemused on tabelis 9. Peaaegu kahel kolmandikul (44 verbi, 64,7%) prototüüpselt transitiivsetest verbidest on algupärane kasutusmall olnud transitiivne ning vaid seitsmeteistkümnendikul (4 verbi, 5,9%) intransitiivne. Ülejäänud verbidel (20 verbi, 29,4%) jäi algupärane kasutusmall määramata. Need tulemused näitavad selgesti, et labiilsuse tuletussuund on liivi keeles peamiselt transitiivselt intransitiivsele. Seega kompenseerib labiilsus liivi keeles intransitiivse suunaga verbituletust.

4.5. Labiilsete verbide semantika

Jagasin üldvalimi verbid tabelis 10 toodud semantilistesse rühmadesse. Need rühmad ei ole verbide semantika kirjeldamiseks ammendavad ega ainuvõimalikud – ei saa välistada, et teistsuguselt määratud kategooriad seletaksid tulemusi paremini. Kategooriate valik lähtub ühelt poolt materjalist, teiselt poolt ka varasematest labiilsete verbide semantika käsitlustest (Letuchiy 2010: 248–252; McMillion 2006: 61–68). Seetõttu olen lisanud näiteks ka liikumis-, purustamis- ning faasiverbide kategooriad.

Tabel 10. Semantilised rühmad.

Semantiline rühm	Selgitus
KEHA	Keha, aistingutega seotud; nt <i>knī'ebō</i> 'näpistada; närida'.
LIIKUMINE	Liikumise, liigutamise seotud; nt <i>jūokšō</i> 'joosta'.
HÄÄL	Heli tekitamisega seotud; nt <i>globātō</i> 'klõbistada; klõbiseda'.
LÖÖK, PURUSTAMINE	Löömise, purustamise, hävimise seotud; nt <i>maitō</i> 'rikkuda; rikneda'.
ILM	Ilmastikunähtustega seotud; nt <i>kīlmatō</i> 'külmetada; külmuda'.
ASETAMINE, ASEND	Asetamise, külge jäämisega seotud; nt <i>karīṅṭō</i> 'riputada; rippuda'.
EMOTSIION, MÖTLEMINE	Emotsioonide, psüühilise seisundi, mõtlemise seotud; nt <i>ārgastō</i> 'hirmutada; hirmu tunda'.
FAAS	Tegevuse või protsessi teatava järguga seotud; nt <i>katkāstō</i> 'katkestada; katkeda'.
SOTSIAALSUS	Sotsiaalse keskkonna, ühiskonnaga seotud; nt <i>lieppō</i> 'palgata; leppida'.
MUU	Otseselt ühegi eelmise kategooriaga mitte seotud; nt <i>nī'gōrtō</i> 'vastikuks teha; jälestust tekitada'.

Verbide jaotus sõltuvalt semantilisest rühmast on esitatud tabelis 11. Tabelis toodud semantiliste rühmade erinevad kategooriad (esimene veerg) on loodud materjali põhjal. See põhjendab, miks ühegi rühma puhul pole üldvalimit kirjeldavas tabeli neljandas veerus nulli. Siiski võiks prototüüpset labiilsete verbide (teine veerg) ja prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide (kolmas veerg) puhul eraldi mõne semantilise rühma esindatus ka puududa, kuid nii see ei ole: ka tabeli teises ja kolmandas veerus pole ühtegi nulli. See näitab, et üldjoontes valimid omavahel palju ei erine ja teades verbi semantilist rühma, ei saa kindlalt väita, kas verb on prototüüpset labiilne või mitte. Siiski saab tabeli põhjal teha mõned järeldused. Kui vaadata esmalt üldvalimit (neljas veerg), siis kõige sagedasemad kategooriad on LIIKUMINE, KEHA ja SOTSIAALSUS. Nende seas LIIKUMINE on esindatud mõlemas valimis üsna võrdselt, samas kui KEHA viitab, et tegu on tõenäoliselt prototüüpset labiilsete, SOTSIAALSUS aga, et laiemas mõttes labiilsete verbidega. Lisaks ennustab hästi prototüüpset

labiilsust kategooria HÄÄL – sellest rühmast vaid üks verb sattus teise valimisse. Kategooria ASETAMINE, ASEND puhul on erinevus küll väiksem, kuid siiski on prototüüpse labiilsusega piirnevas valimis nende verbide osakaal tunduvalt suurem – see tähendab, et ASETAMINE, ASEND prototüüpset labiilsust ei ennusta. Raskem on ennustada LÖÖK, PURUSTAMINE, samuti EMOTSIOON, MÕTLEMINE ning FAAS kategooriatesse kuuluvate verbide paigutust – neist kategooriatest on verbe mõlemas valimis. Emotsiooniverbide jaotuse puhul võib veel mainida, et kui eesti keeles on emotsiooniverbid üks kõige sagedasem labiilsete verbide semantiline rühm, siis liivi keeles on vastavaid verbe vähem, ning kuna nad on siinses jaotuses grupeeritud koos mõtlemisega seotud verbidega, siis nad ei eristu kergesti.

Tabel 11. Labiilsete verbide jagunemine semantilistesse rühmadesse.

Semantiline rühm	I valim	II valim	KOKKU
KEHA	16	3	19
LIIKUMINE	13	9	22
HÄÄL	8	1	9
LÖÖK, PURUSTAMINE	6	7	13
ILM	5	3	8
EMOTSIOON, MÕTLEMINE	4	3	7
ASETAMINE, ASEND	3	6	9
FAAS	3	3	6
SOTSIAALSUS	2	13	15
MUU	8	4	12
KOKKU	68	52	120

Valimid: I – prototüüpset labiilsed verbid, II – prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid.

Lisaks emotsiooniverbidele on eesti keeles sagedasti labiilsed onomatopoeetilised heli- või viisijäljendusverbid. Märkendasin liivi keele verbide valimis eraldi ka onomatopoeetilisi

verbe, mida on üldvalimis kokku 9 ja millest enamused (8) on ka prototüüpsetelt labiilsed. Need verbid kattuvad suures osas semantilise kategooria HÄÄL verbidega ja seetõttu võib väita, et liivi keele onomatopoeetilised verbid moodustavad nagu eesti keeleski sellise rühma, mille semantilised omadused on labiilsust soosivad.

Viimaks vaatame ühte semantilist tunnust, mis võib labiilsuse jaoks oluline olla – subjekti elusus (või animeeritus) intransitiivsel kasutusel. Selle omaduse hindamiseks märgendasin iga verbi puhul, kas intransitiivsel kasutusel võiks subjekti pidada elusaks. Täpsustan siin, et ma ei mõista elusust laiemas bioloogilises tähenduses, vaid kitsamalt: „elusad“ on tüüpiliselt inimesed ja teised üldkeele mõistes loomad, keda iseloomustab agenttiivsus ja liikumisvõime, aga mitte näiteks taimed või seemned. Kuigi suurem osa verbe lubavad nii elusast kui elutut subjekti, kasutasin nende puhul märgendust „elus“, sest peamine eesmärk on välja sõeluda verbid, millega ei ole võimalik elusat subjekti kasutada. Nii märgendasin elusaks näiteks verbi *jūokšō* 'joosta' subjekti, ehkki labiilsuse kontekstis on selle verbi patsiendi rollis sageli elutu aine (tüüpiliselt vedelik). Märgendit „elutu“ kasutasin näiteks verbi *katkāstō* 'katkeda' puhul. Ehkki üldiselt kasutasin verbide puhul, mis lubavad nii elusat kui ka elutut subjekti, märgendit „elus“, siis mõne verbi puhul, mille labiilne kasutus seostub intransitiivsel juhul eelkõige elutu subjektiga, märgendasin nad siiski sildiga „elutu“. Näiteks verbi *lū'otšō* 'painutada; painduda' intransitiivsel kasutusel võib lause subjekt olla põhimõtteliselt ka inimene, kuid näitelausestes ja labiilsuse seisukohalt on tüüpilisem subjekt, kes või mis on teadvuseta:

(87) *Tōvaz ka lū'otšōb pūđi.*
 torm ka painuta:3SG puu:PL.PRT

'Torm ka painutab puid.' (LELS 2012)

(88) *Piškizt pūd lū'otšōbōđ touvō kā'dsō ne'iku je'ldsō.*
 väike:PL puu:PL paindu:3PL torm.GEN käes nii_kui elus

'Väiksed puud painduvad tormi käes nagu elus.' (LELS 2012)

Selle näitega saab veelkord tähelepanu juhtida asjaolule, et elusust märgendades ei lähtu ma bioloogiast, ning seetõttu ei lähe puud elusana arvesse. Elususe märgenduse tulemused on tabelis 12.

Tabel 12. Subjekti elusus intransitiivsel kasutusel.

Subjekt (intransitiivne)	I valim	II valim	KOKKU
Elus	37	40	77
Elutu	31	12	43
KOKKU	68	52	120

Valimid: I – prototüüpselt labiilsed verbid, II – prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid.

On ootuspärane, et üldvalimis (tabeli neljas veerg) on elusa subjektiga verbe enam (77, mis on umbes kaks kolmandikku üldvalimist) kui elutu subjektiga, sest need juhud, kui verbiga saab kasutada mõlemat – nii elusat kui ka elutut – subjekti märgendasin „elusaks“. Tabelist näeme, et kõigist „elutu“ märgendiga verbidest umbes kolmveerand (31) kuulub prototüüpselt labiilsete verbide hulka, samuti on näha, et kui prototüüpselt labiilsete verbide valimis on „elus“ märgendiga verbe vaid veidi enam, siis teises valimis on neid selgelt rohkem kui „elutu“ märgendiga verbe. See näitab, et intransitiivse kasutuse subjekti elusus on prototüüpse labiilsusega seotud: kui verb lubab intransitiivsel kasutusel üksnes elutut subjekti, on ka suurem tõenäosus, et tegemist on prototüüpselt labiilse verbiga.

5. Arutelu

5.1. Alternatiivsed lähenemised labiilsusele

Selle töö keskne teema on prototüüpse labiilsuse määratlemine ja määramine liivi keeles. Labiilsuse prototüübiks valisin P-labiilsuse, mis seab verbile järgmise nõude: verb on (prototüüpselt) labiilne, kui verbiga on võimalik markeerimata transitiivsuse vaheldumine, millega kaasneb muutus subjekti semantilises rollis. Kui liivi keele verbide transitiivsuse hindamisel lähtusin eelkõige transitiivsuse struktuursest määratlusest (süntaktiline definitsioon) ning semantilisi kriteeriume vaatlesin vaid piirjuhtumite üle otsustamisel, siis oleks huvitav küsida, millisele tulemusele võiks jõuda siis, kui lähtekohaks võtta transitiivsuse semantiline (või pragmaatiline) määratlus. Näiteks kui transitiivsust tõlgendada Hopperi ja Thompsoni (1980) parameetritest sõltuva pideva suurusena, võiks transitiivsuse muutusena käsitleda ka muutust ühes parameetris ja küsimus on selles, kas ühte parameetrit (või parameetrite kombinatsiooni) muutes võib sellega kaasneda muutus subjekti semantilises rollis, mida saab tõlgendada labiilsusena. Teisisõnu seisneb küsimus selles, kas teistsugune transitiivsuse määratlus, mis arvestab erinevaid semantilisi tegureid, võiks avada ja avardada uuest küljest ka labiilsuse mõistet ning aidata labiilsuse nähtust paremini mõista.

Kui üks võimalus prototüüpsele labiilsusele teistmoodi lähenemiseks on muuta transitiivsuse määratlust, siis teine võimalus on muuta tingimust, mis nõuab transitiivsuse vaheldumisel subjekti semantilise rolli muutust. Pööramata esialgu tähelepanu sellele, kuidas seda tingimuse muutust konkreetselt teostada, võib esmalt arutleda selle üle, mida selle tingimuse muutus endaga üldse kaasa võiks tuua. Üldjoontes on kaks võimalust: subjekti semantilise rolli muutuse tingimuse teisenemine kas kitsendab või avardab senist labiilsuse määratlust. Kui tingimust muuta kitsendavamaks, võiks see tähendada näiteks refleksiivse ja retsiiprookse labiilsuse kõrvalejätmist, kui tingimust aga avardada, võiks see tähendada A-labiilsuse juurdevõtmist. Näiteks kui kitsendada subjekti semantilise rolli muutust nõudvat tingimust nii, et intransitiivsel kasutusel nõuda subjekti semantilise rolli üheselt fikseeritust, siis jääksid refleksiivne ja retsiiprookne labiilsus prototüüpselt labiilsusest kõrvale. Samuti jääksid kõrvale sellised põhjustatud tegevuse konstruktsioonid, nagu esineb eesti keele verbiga *jalutada*, mida võib tõlgendada nii A- kui ka P-labiilsena.

Võib küll tekkida küsimus, miks peaks olema vaja prototüüpse labiilsuse mõistet kitsendada? Üks põhjus võib olla see, et mida laiem on prototüüpse labiilsuse mõiste, seda

raskem on määrata labiilsete verbide ühiseid omadusi. Seetõttu on ka loomulik, et rikkaliku labiilsusega keeltes nagu inglise keel käsitletakse labiilsuse mõistet mõnikord vaid kausatiivse ja inhoatiivse tähendusega verbide puhul. Kuid ka liivi keele labiilsuse analüüsil võib tekkida soov jätta midagi kõrvale, näiteks refleksiivne labiilsus. Refleksiivne labiilsus sarnaneb väliselt A-labiilsusega, mis on seotud objekti ellipsiga, ja seetõttu pole refleksiivse labiilsuse tuvastamine nii ühemõtteline kui näiteks P-labiilsuse kindlakstegemine. Nii on refleksiivse labiilsuse määramiseks üldjuhul vaja suuremat tekstikorpust ja rohkem näitematerjali. Seega on liivi keeles harvaesinevatel verbidel refleksiivset labiilsust ilmselt raske määrata.

Kui tahta P- ja A-labiilsust ühendada, siis tundub selleks kõige lihtsam, kui loobuda subjekti semantilise rolli muutust nõudvast tingimusest. See avardaks P-labiilsusele tugineva prototüüpse labiilsuse määratlust aga võib-olla soovimatult palju, selle asemel võiks P- ja A-labiilsuse ühendus hõlmata neid juhte, mil A-labiilsus on teataval moel P-labiilsusega sarnane. Kuraliivi labiilsete verbide funktsioone uurides (alapeatükk 4.3) selgus, et prototüüpselt labiilsusest eemaldudes suureneb tuletuse funktsiooni kõrval polüseemia funktsioon, teisalt aga tähendab P-labiilsusest eemaldumine lähenemist A-labiilsusele – seega võiks P- ja A-labiilsuse ühendamine tähendada ka seda, et labiilsuse definitsiooni lisanduvad polüseemiat loovad tähendusülekanded. Praktikas saab sellist labiilsuse mõiste avardamist esile kutsuda, kui muuta kanoonilise labiilsuse tingimuste nõudeid: prototüüpselt labiilne verb ei pea transitiivsuse muutusel rahuldama kanoonilise labiilsuse teist ja neljandat tingimust mõlemat, vaid vähemalt ühte neist. Kui teise tingimuse täitmine (subjekti semantilise rolli muutus) valib välja P-labiilsuse, siis neljas tingimus (labiilse verbi transitiivne kasutus ei erine intransitiivsest kasutusest üksnes referendi ärajätmise poolest) sõelub välja selle osa A-labiilsusest, mida on võimalik saavutada tähendusülekande teel.

5.2. Labiilsus ja keelekontaktid

Selles töös kogusin liivi keele labiilseid verbe ning hindasin nende vastavust P-labiilsuse prototüübile, kuid ei uurinud lähemalt seda, milline on olnud keelekontaktide mõju labiilsusele. Samas on eesti keele labiilsuse uurimine näidanud, et kolmandik eesti keele labiilsetest verbidest on labiilsed ka saksa keeles (Kehayov & Vihman 2014: 1084), mistõttu võib oletada, et keelekontaktid on olulised ka liivi keele labiilsuse puhul. Keelekontaktide mõju võib esmalt otsida näiteks laensõnadest, kuid seejuures peab arvestama, et sõna argumentstruktuur ei pruugi laenamisel säilida. Näiteks *šmūorõ* 'moorida' on laen alamsaksa

verbist *smoren* ja see sõna on labiilne nii eesti kui ka saksa keeles, kuid selle põhjal ei saa veel kindlalt väita, et ka liivi keeles peaks *šmūorõ* olema labiilne. Läti keeles on verb *šmorēt* transitiivne ja selle enesekohane tuletis on *šmorēties*. Kui oletada, et *šmūorõ* on liivi keelde laenatud läti keelest, siis tekib küsimus, milline on laenatud verbi argumentstruktuur. Liivi-eesti-läti sõnaraamatus (LELS 2012) on verb *šmūorõ* transitiivse märkega, mis võib viidata sellele, et laenatud on just transitiivne verb. Selle lühikese arutluse tulemusel võib tekkida oletus, läti keele vahendajarolli tõttu võib olla liivi keelde jõudnud saksa keelest vähem labiilseid verbe kui eesti keelde.

5.3. Labiilsus ja referentide semantilised omadused

Üks küsimus, millele labiilsuse puhul veel tähelepanu võib pöörata, on võimalikud piirangud osaliste valikul. Sellega seoses võib muidugi tekkida veel eraldi küsimus, kas neid piiranguid peaks ka labiilsuse määratluse juures arvestama. Liivi keele prototüüpselt labiilseid verbe määraotes olid täheldatavad olukorrad, kus verbi semantika piirab võimalikke osalisi: on verbe, mida saab laiendada üksnes sisaldussihitise või sekundaarobjektiga. Üks võimalik tõdemus oli järgmine: sisaldussihitis või sekundaarobjekt ei välista tingimata prototüüpset labiilsust, kui verb on algselt olnud intransitiivne (vt osa 4.1.1). Siinkohal aga võib küsida natuke teistmoodi: milline on (prototüüpse) labiilsuse puhul transitiivse kasutuse objekti ja intransitiivse kasutuse subjekti rollis olevate referentide omavaheline suhe? Kas labiilse verbi transitiivse kasutuse objektiks olevat referenti on võimalik kasutada ka intransitiivsel juhul subjektina? Ilmselt on vastus sellele küsimusele ei, sest üldiselt see nii ei ole, kuid ikkagi on huvipakkuv küsimus, kas mõne verbi puhul võib vastavate referentide ühisosa üldse puududa – see tähendab, et transitiivse kasutuse objekti referent ei saa kunagi olla intransitiivse kasutuse subjekt. Selliseid verbe tõepoolest on, näiteks verb *maksõ* 'maksta', mis on ka eesti keeles labiilne.

(89) *Tä'mmõn u'm lūoṅ maksāmõst.*
 3SG:DAT ole.3SG rahapalk maks:SUP.DEB

'Talle peab rahapalka maksuma.' (LELS 2012)

(90) *Se aṣā maksāb pāgiṅ rṗ'dõ.*
 see asi maks:3SG palju raha:PRT

'See asi maksab palju raha.' (LELS 2012)

Transitiivse lause (89) objektiks olevat *rahapalka* ei saa paigutada intransitiivse lause (90) subjektiks – **lūoņ maksāb* 'rahapalk maksab' – ja ilmselt ei saa seda teha ka teiste selle verbiga võimalike objekti-referentidega.

Liivi keele labiilsete verbide semantikat uurides oli üks tulemus see, et vaid elutut subjekti võimaldavatel verbidel on suurem kalduvus prototüüpsele labiilsusele, mis viitab asjaolule, et ka referendi semantilised omadused võivad mõjutada labiilsuse avaldumist. Seda illustreerib eesti keele verb *pidurdada*:

(91) *Juht pidurdab autot.*

(92) *Auto pidurdab.*

See näitepaar illustreerib, et verb *pidurdada* on eesti keeles P-labiilne. Kuid mõne teise referendiga labiilsus ei avaldu:

(93) *Vastuseisja pidurdab protsessi.*

(94) **Protsess pidurdab.*

(95) *Protsess pidurdub.*

Lause (94) näitab, et referendiga *protsess* ei ole võimalik labiilse verbi intransitiivne kasutus. Küll aga on võimalik vastavat tähendust edasi anda tuletatud verbiga *pidurduda* (95).

5.4. Labiilsus ja leksikaalsed suhted

Liivi keele prototüüpsele labiilsete verbide valimis on võrdselt tuletatud ja tuletamata verbe, kuid labiilsusega piirnevas valimis on tuletatud verbide osakaal pisut väiksem (vt alaosa 4.1.1). Tuletusliidete algse tähenduse tuhmumine võib luua tee labiilsuse tekkeks. Kuid samavõrra olulised võivad olla leksikaalsed suhted – analüüsitud materjalis hakkavad silma mitmed sünonüümid (nt *kl̥rõ* ja *sel̥tõ* 'klaarida, selgida', *eitõ* ja *viskõ* 'heita, visata', *maitsõ* ja *smekkõ* 'maitsta' jne), mida ma siin töös küll täpsemalt ei analüüsinud. Ühelt poolt võib sünonüümiast näha labiilsuse tekitajat: kui kahest sarnase tähendusega verbist muutub üks labiilseks, siis võib arvata, et analoogia teel saab labiilsus kanduda üle ka lähedase tähendusega sõnale. Teiselt poolt aga võib labiilsuses endas näha sünonüümia allikat – seda illustreerib eesti keeles avalduv kuhjunud labiilsus (ingl *clustered lability*) (Kehayov & Vihman 2014: 1096), mis tähendab, et labiilsed on nii tuletatud kui ka tuletamata verb: et nii *lirtsata* kui ka *lirtsatada* on mõlemad labiilsed, ei saa nende tähendusi valentsi järgi eristada ja tähendused on omavahel lähenenud. On tähelepanv, et liivi keele prototüüpsele labiilsete

verbide valimis kuhjunud labiilsust ei esine (prototüüpset labiilsete verbide seas on küll *oudõ* 'haududa', kuid temast tuletatud *outõ* 'hautada; lämmatavalt soe olema' on prototüüpse labiilsusega piirnevate verbide valimis).

5.5. Labiilsus ja morfoloogia

Liivi keele labiilsust võib olla mõjutanud ka morfoloogia, täpsemalt mõnede erineva funktsiooniga vormide kokkulangemine. Üheks labiilsust mõjutanud nähtuseks võib olla osutunud näiteks see, et umbisikulisust väljendatakse liivi keeles kolmanda isiku vormis verbiga (Viitso 208: 321). See aga tähendab, et umbisikuliselt väljendatud lause võib olla vormiliselt eristamatu P-labiilse või refleksiivselt labiilse verbi intransitiivsest kasutusest. Seda illustreerib järgmine näide:

(96) *Ma tī'eb jālgad vāldiņ.*
 1SG tege:3SG jalg:PL lahti

'Ma võtan jalad lahti.' (LELS 2012)

(97) *Būođ tīeb vāldiņ ūd nādīļ*
 pood tege:3SG lahti uus.GEN nädal.GEN

'Pood tehakse lahti järgmisel nädalal' (Norvik & Tuisk 2023: 102)

Näite (96) tõlgendamine on selge: see on transitiivne lause verbiga *tī'edõ* 'teha' (või ühendverbiga *vāldiņ tī'edõ* 'lahti teha'). Näitele (97) aga võib põhimõtteliselt anda kaks tõlgendust. Teades, et impersonaali väljendatakse liivi keeles kolmandas isikus verbivormiga, saab näide (97) järgmise tõlgenduse: see on transitiivne lause, milles pole väljendatud subjekti (umbisikulisus) ning *būođ* on objekt. Teiselt poolt, kui jätta impersonaalne tõlgendus andmata ja lauset lugeda nii-öelda otse, siis jõuaksime teistsuguse tõlgenduseni: lause (97) oleks intransitiivne ning *būođ* oleks subjekt. Selliselt tõlgendades demonstreeriks näidetega (96) ja (97) moodustatud lausepaar verbi *tī'edõ* (või *vāldiņ tī'edõ*) labiilsust. On huvitav küsimus, kas selline vormilise kokkulangemise tõttu avalduv kahetine tõlgendusvõimalus on kuidagi mõjutanud liivi keele labiilsust või mitte.

Kokkuvõte

Magistritöö keskmes oli labiilsus liivi keeles, täpsemalt kuraliivi keeles, ning töö eesmärk oli määrata, millised verbid on liivi keeles prototüüpselt labiilsed, ning uurida nende verbide omadusi. Keelematerjal pärines suuremalt jaolt liivi-eesti-läti sõnaraamatust (LELS 2012), teised peamised allikad olid Lauri Kettuneni sõnaraamat (1938) ja Eduard Väari kandidaaditöö (1974). Verbide kogumise ja analüüsi metoodikale andis eeskuju eesti keele labiilsete verbide uurimus (Kehayov & Vihman 2014). Kui eesti keele labiilsuse uurimuses oli varasemalt kokku pandud 93-st labiilsest verbist koosnev valim, siis täpselt sama arv verbe tuleb kokku, kui liita 68-le selles töös prototüüpselt labiilseks määratud liivi keele verbile need 25 verbi, mis erinevate kriteeriumite alusel (semantika, võimalik labiilsuse laenamine) oleksid sobinud prototüüpselt labiilsete verbide hulka, kuid mis jäid näidete puudumise tõttu analüüsitud valimist välja. Et paremini esile tuua prototüüpselt labiilsete verbide omadusi, vaatasin neid teiste markeerimata transitiivsuse vaheldumiste taustal – üldvalim koosnes 120-st verbist, millest üle poole (68) on prototüüpselt labiilsed (ülejäanud 52 on prototüüpse labiilsusega piirnevad).

Labiilsuse prototüübiks valisin P-labiilsuse ning prototüüpse labiilsuse määramisel tuginesin kahe peamise tingimuse täidetusele: verbi on samal kujul võimalik kasutada transitiivses ja intransitiivses konstruktsioonis ning intransitiivsel kasutusel muutub subjekti semantiline roll. Need on Letuchiy kanoonilise labiilsuse põhitingimused (2013: 28) ning üldjoontes samadel tingimustel põhines ka eesti keele labiilsuse uurimus. Prototüüpse labiilsuse määramisel arvestasin veel lisatingimustega, mis on seotud objekti omaduste, verbi mitmetähenduslikkuse ning aspektimarkerite mõjuga. Nii eeldasin, et prototüüpsel juhul laiendab transitiivsel kasutusel verbi objektikäandes nimisõnafras, ning jätsin kõrvale juhud, kus verbi laiendav argument on daativis või kui komplement on infiniitne verbifraas või kõrvallause. Ehkki sisaldus- ja sekundaarsihitis on perifeersed sihitiseliigid, ei välistanud ma nende puhul prototüüpset labiilsust, sest näiteks eesti keeles on onomatopoeetilisi verbe (*lirtsata*), mida tüüpiliselt laiendab vaid sisaldus- või sekundaarsihitis, aga mis muidu labiilsuse tingimusi rahuldavad. Sekundaarobjekt on küll tihti seotud resultatiivsusega, millele viitab täiendav aspektimarker (adverb, partikkel, verbiprefiks), ja kui transitiivsuse muutus paistis näitematerjalis olevat seotud vastava markeri lisandumisega, jätsin verbi prototüüpselt labiilsete verbide seast välja. Nimelt tekib partikli või prefiksiga koos esinevate verbide puhul küsimus, kas need on algse verbi kõrval uued leksikaalsed üksused, mille puhul juba vormilise erinevuse tõttu ei saa rääkida labiilsusest. Küsimusi tekitab ka

mitmetähenduslike sõnade analüüs: kui samal kujul sõnal on erineva valentsimalliga kasutused, mille tähendused on kaugenenud või seotud metafoorselt, siis kas seda võib pidada prototüüpse labiilsuse ilminguks? Analüüsi lihtsustamiseks jätsin prototüüpset labiilsete verbide seast välja paljude eri tähendustega verbid juhul, kui üks kasutus paistis palju piiratam või kui verbi võis pidada tuum- või abiverbiks. Siiski ei välistanud ma prototüüpse labiilsuse puhul täielikult metafoorse ülekande kasutamist.

Kõigil kogutud verbidel määrasin labiilsuse tüübi. Prototüüpset labiilsete verbide valimis oli kõige suurema osakaaluga P-labiilsus (üle kolmveerandi valimist), millele järgnesid refleksiivne ja retsiprookne labiilsus. Prototüüpse labiilsusega piirnevas valimis oli kõige enam A-labiilsust (üle nelja viiendiku valimist), millele järgnesid P-labiilsus ning refleksiivne labiilsus. Need tulemused on kooskõlas sellega, et valisin labiilsuse prototüübiks P-labiilsuse. Samuti näitavad need tulemused, et liivi keeles on verbe, mis on refleksiivselt või retsiprookselt labiilsed.

Labiilsuse funktsiooni uurimiseks jaotasin verbid kolme peamisse rühma vastavalt sellele, mida võib pidada labiilsuse peamiseks rolliks: 1) tuletus, 2) polüseemia, 3) muu. Tuletuse funktsioonile ei viita labiilse verbi puhul nähtav tuletusmarker, vaid verbi tähendus ja erinevad kasutusmallid. Tuletuse funktsioonis vaatlesin juhte, mis on tõlgendatavad (anti)kausatiivse, refleksiivse, retsiprookse tuletuse või mediaalse konstruktsioonina (sarnaselt inglise keele *middle voice construction*'iga). Polüseemia oli labiilsuse peamine funktsioon juhul, kui tuletuse tõlgendust ei saanud anda, sest labiilse verbipaari tähendused on liiga erinevad. Polüseemia alla kuuluvad näiteks verbid, mille argumentstruktuur on muutunud metafoorse ülekande teel, aga ka juhud, kus tähendusülekanne võib olla juba hägustunud ning meenutada homonüümiat. Kolmandaks labiilsuse funktsiooniks määrasin selge funktsiooni puudumise – see hõlmab juhte, kus labiilsusel ei ole ühte kesket rolli ning transitiivsuse muutus ei ole nii selgelt motiveeritud. Kindla funktsiooni puudumisega seonduvad transitiivsuse muutused, mis kaasnevad sisaldus- ja sekundaarsihitise, objekti ärajätu, rektsiooni varieerumise ning mõne muu argumendi teisendamisega objektiks. Labiilsuse peamine funktsioon üldvalimis oli tuletus (üle poole valimist), millele järgnes polüseemia (üle veerandi valimist), kolmas oli muu funktsioon. Sama järjestus oli ka prototüüpset labiilsete verbide valimis, kuid seal oli tuletuse funktsioon ülekaalukalt esmane (napilt alla üheksa kümnendiku prototüüpset labiilsete verbide valimist). Prototüüpse labiilsusega piirnevas valimis oli funktsioonide järjestus vastupidine: kõige sagedasem oli muu funktsioon, millele järgnes polüseemia, ning kolmas oli tuletus. Neid tulemusi võib tõlgendada järgmiselt: prototüüpse labiilsuse peamine funktsioon on tuletus, prototüüpsest

labiilsusest eemaldudes suureneb esmalt polüseemia funktsioon, seejärel selge funktsiooni puudumine.

Üle poole üldvalimi verbidest olid tuletamata, kuid prototüüpselt labiilsete verbide valimis oli tuletatud ja tuletamata verbe võrdselt, mis võib viidata sellele, et tuletatud verbidel on markeerimata transitiivsuse muutuse korral suurem kalduvus olla prototüüpselt labiilne kui prototüüpse labiilsusega piirnev. Seda nähtust võib omakorda seletada asjaolu, et mõni prototüüpse labiilsusega seotud verbide rühm sisaldab enam tuletatud verbe. Kui võrrelda neid tulemusi eesti keelega, siis on täheldatav väike erinevus, ehkki üldpilt on sama: eesti keele labiilsete verbide valimis oli veidi üle poole verbidest tuletatud. Ühine joon eesti keelega on ka see, et kui eesti keele tuletatud labiilsetest verbidest olid veidi alla poole faktitiivid, siis osakaalu järgi oli sama palju liivi keele üldvalimis denominaalseid tuletisi (käändsõnast lähtuvad muutvad tuletised). Erinevus võrreldes eesti keelega oli aga laiemas mõttes kausatiivsete (kausatiivid ja faktitiivid koos) tuletiste osakaalus: eesti keele valimis oli laiemas mõttes kausatiive üle kolmveerandi, liivi keele prototüüpselt labiilsete verbide seas oli aga deverbaalseid või denominaalseid muutvaid tuletisi vähem. Viimane tõik oli seotud tüvest lähtuvate modifitseerivate tuletiste suurema osakaaluga prototüüpselt labiilsete verbide valimis (võrreldes prototüüpse labiilsusega piirneva valimiga). Seda nähtust võib seletada asjaolu, et tüvest lähtuvatel tuletistel on sageli labiilsuseks semantiliselt sobivad omadused (näiteks kuuluvad nad onomatopoeetiliste verbide hulka).

Prototüüpselt labiilsete verbide puhul hindasin ka seda, kas algsem on olnud transitiivne või intransitiivne kasutus. Arvestasin, et ühe valentsimalli algupärasemale kasutusele võivad viidata tuletuse üldine suund kindla labiilsuse tüübi puhul (nt refleksiivne labiilsus seondub transitiivsest verbist intransitiivse verbi tuletamisega), verbide semantilised omadused (spetsiifilisus, abstraktsus) ja muud tegurid (tuletusliited, teiste keelte analoogia). Määrasin kahel kolmandikul prototüüpselt labiilsetel verbidel algsemaks transitiivse kasutuse. Intransitiivne kasutus oli algne vaid 6%-l prototüüpselt labiilsetest verbidest ning umbes 29%-l prototüüpselt labiilsetest verbidest jätsin algupära määramata. Need tulemused viitavad selgelt, et prototüüpne labiilsus on liivi keeles seotud suuremal määral transitiivsetest verbidest intransitiivsete verbide tuletamisega, ja on kooskõlas tõlgendusega, et labiilsus kompenseerib liivi keeles verbituletuse suunda, mis on vähem produktiivsem.

Labiilsete verbide semantilistesse rühmadesse jaotamine näitas, et liivi keele prototüüpselt labiilseid verbe oli ka kõigis neis semantilistes rühmades, milles oli prototüüpse labiilsusega piirnevaid verbe. Paaris semantilises rühmas oli siiski prototüüpselt labiilsete verbide osakaal märgatavalt suurem – need on keha ja aistingutega seotud verbid (nt *knī'ebō* 'näpistada;

närída’) ning heli tekitamisega seotud verbid (nt *globātō* ’klõbistada; klõbiseda’). Kui eesti keeles on emotsiooniverbid sageli labiilsed, siis liivi keeles ei olnud nende verbide osakaal prototüüpselt labiilsete verbide seas oluliselt suurem kui prototüüpse labiilsusega piirnevas valimis. Prototüüpselt labiilsete verbide seas oli aga suurem osakaal sellistel verbidel, millega on intransitiivsel kasutusel võimalik vaid elutu subjekt.

Keelematerjali allikad

- EKSS 2009 = Langemets, Margit , Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks & Piret Voll (toim). 2009. *Eesti keele seletav sõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Katkismus 1936 = Luther, Martin. 1936. *Piški katkismus*. Edgar Vaalgamaa (tlk). Helsinki.
- Kettunen, Lauri. 1925. *Untersuchung über die livische sprache I. Phonetische einföhrung. Sprachproben*. (Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B VIII₃). Tartu.
- Kettunen, Lauri. 1938. *Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Kujavez <http://kujavez.blogspot.com/> (Vaadatud 25.05.2025)
- LELS 2012 = Viitso, Tiit-Rein & Valts Ernštreits. 2012. *Līvõkīel-ēstikīel-leļķīel sõnārõntõz. Liivi-eesti-lāti sõnaraamat. Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca*. Riga: Latviešu valodas aģentūra; Tartu: Tartu Ülikool.
- Loorits, Oskar. 1936. *Volkslieder der Liven*. Tartu: Õpetatud Eesti Selts.
- LT 1991 = *Līvõd tekstõd*. 1991. Valda Marija Šuvcāne (toim). Rīga.
- Norvik, Miina & Tuuli Tuisk. 2023. *Līvõ kīel optõbrõntõz. Liivi keele õpik*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Norvik, Miina & Tuuli Tuisk. 2024. *Tartu Ülikooli liivi keele korpus*. DataDOI. DOI: 10.23673/re-473
- Rünkla, Mihkel. Ilmumas 2025. *Labiilus liivi keeles*. DataDOI.
- Setälä, Eemil Nestor. 1953. *Näytteitä liivin kielestä*. Väinö Kyrölä (tlk, toim), (Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 106), Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- UT 1942 = Stalte, Kõrli (tlk). 1942. *Ūž Testament*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon Oy.
- Vääri, Eduard. 1974. *Algupärased tuletussufiksiv liivi keeles*. Tartu Riiklik Ülikool. Väitekiri.

Kirjandus

- Aikhenvald, Alexandra Y. 2000. Transitivity in Tariana. R. M. W. Dixon & Alexandra Y. Aikhenvald (toim), *Changing Valency: Case studies in transitivity*, 145–172. Cambridge University Press.
- Dixon, R. M. W. & Alexandra Y. Aikhenvald. 2000. Introduction. R. M. W. Dixon & Alexandra Y. Aikhenvald (toim), *Changing Valency: Case studies in transitivity*, 1–29. Cambridge University Press.
- Erelt, Mati 2017. Öeldistäitemäärus. Mati Erelt & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 289–299. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Ernštreits, Valts. 2002. *Liivi keele sõnavara kogude analüüs ning liivi-läti ja läti-liivi sõnaraamat*. Tartu Ülikool, läänemeresoome keelte õppetool. Magistritöö.
- Ernštreits, Valts. 2016. Methods for expanding the Livonian lexicon. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 7 (1). 203–222.
- Grünthal, Riho. 2015. Livonian at the crossroads of language contacts. Santeri Junntila (toim), *Contacts between the Baltic and Finnic languages* (Uralica Helsingiensia 7), 12–67. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Haspelmath, Martin. 1993. More on the typology of inchoative / causative alternations. Bernard Comrie & Maria Polinsky (toim), *Causatives and transitivity*, 87–120. Amsterdam: Benjamins.
- Hopper, Paul J. & Sandra A. Thompson. 1980. Transitivity in grammar and discourse. *Language* 56. 251–299.
- Jantunen, Santra. 2014. The Border Between Productivity And Non-Productivity – Are Livonian Frequentative Verbs Derivatives Or Lexicalised? *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 5(1). 91–116.
- Kasik, Reet. 2009. *Eesti keele sõnatuletus*. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kasik, Reet. 2015. *Sõnamoodustus* (Eesti keele varamu III). Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kehayov, Petar & Virve Vihman. 2014. The lure of lability: A synchronic and diachronic investigation of the labile pattern in Estonian. *Linguistics* 52(4). 1061–1105.
- Kittilä, Seppo. 2002. *Transitivity: Towards a comprehensive typology*. University of Turku. Väitekirj.
- Kont, Karl. 1963. *Käändsõnaline objekt läänemeresoome keeltes*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia.

- Lees, Aet. 2015. *Case Alternations in Five Finnic Languages: Estonian, Finnish, Karelian, Livonian and Veps* (Brill's Studies in Language, Cognition and Culture, 13). Leiden, Boston: Brill.
- Letuchiy, Alexander. 2009a. Towards a typology of labile verbs: Lability vs. Derivation. Alexandre Arkhipov & Patience Epps (toim), *New challenges in typology. Transcending the borders and refining the distinctions*, 247–268. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Letuchiy, Alexander. 2009b. *Типология лабильных глаголов*. (Вопросы языкознания 4). 41–71.
- Letuchiy, Alexander. 2010. Lability and spontaneity. Patrick Brandt & Marco García García (toim), *Transitivity: Form, Meaning, Acquisition, and Processing*, 237–256. John Benjamins Publishing Company.
- Letuchiy, Alexander. 2013. *Типология лабильных глаголов*. Москва: Языки славянской культуры.
- Levin, Beth. 1993. *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago–London: University of Chicago Press.
- McMillion, Alan 2006. *Labile Verbs in English: Their Meaning, Behavior and Structure*. Stockholm: Stockholm University. Väitekiri.
- Metslang, Helle. 2017. Sihitis. Mati Ereht & Helle Metslang (toim), *Eesti keele süntaks* (Eesti keele varamu III), 258–277. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Nau, Nicole & Axel Holvoet. 2015. Voice in Baltic: overview. Axel Holvoet & Nicole Nau (toim), *Voice and Argument Structure in Baltic*, 1–38. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Nau, Nicole & Jurgis Pakerys. 2016. Transitivity pairs in Baltic: between Finnic and Slavic. *Lingua Posnaniensis*, 58(2). 83–126.
- Norvik, Miina. 2016. Research into Livonian syntax: the results of previous studies and the tasks ahead. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 7(1). 177–201.
- Næss, Åshild. 2007. *Prototypical Transitivity*. (Typological Studies in Language 72) Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Pajusalu, Renate. 2006. Mis sa tast kiusad: elatiivne komponent mis-konstruktioonides. Pille Penjam (toim), *Lause argumentstruktuur* (Tartu Ülikooli eesti keele õppetool. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprintid 2), 62–70.
- Penttilä, Aarni. 1963. *Suomen kielioppi*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

- Perek, Florent. 2015. *Argument Structure in Usage-Based Construction Grammar* (Constructional Approaches to Language 17). Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Sjögren, Andreas Johann & Ferdinand Johann Wiedemann. 1861a. Joh. Andreas Sjögren's Livische Grammatik nebst Sprachproben. Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften. Band II. Theil I. St. Petersburg.
- Sjögren, Andreas Johann & Ferdinand Johann Wiedemann. 1861b. Joh. Andreas Sjögren's livisch-deutsches und deutsch-livisches Wörterbuch. Joh. Andreas Sjögren's Gesammelte Schriften. Band II. Theil II. St. Petersburg.
- Tragel, Ilona & Piia Taremaa. 2019. Eesti keele verbide semantilisest liigitamisest. *Keel ja Kirjandus* 3. 207–222.
- Tveite, Tor. 2004. *The case of object in Livonian: a corpus based study* (Castrenianumin toimitteita). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura. Magistritöö.
- Vaiss, Natalia. 2021. Verbide transitiivsuse kontinumist eesti keeles. *Emakeele Seltsi aastaraamat* 66. 344–386.
- Viitso, Tiit-Rein. 2008. Liivi keele erijooned läänemeresoome keeleruumis. Karl Pajusalu, Urmas Sutrop & Pire Teras (toim.) *Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud*, 309–356. Tartu, Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Vääri, Eduard. 1974. *Algupärased tuletussufiksiv liivi keeles*. Tartu Riiklik Ülikool. Väitekirj.
- Winkler, Eberhard. 2014. Loanword strata in Livonian. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 5(1). 215–227.

Lability in Livonian. Summary

The master thesis studied lability in Courland Livonian (Livonian). Lability is usually understood as an unmarked change of valency. There were two main research questions: 1) what is the domain of lability in Livonian and which verbs can be considered to be prototypically labile in Livonian? 2) what are the main properties of labile verbs in Livonian? Firstly, one has to formulate the notion of prototypical lability, and this study builds on the formulation of Letuchiy's (2013) canonical lability, which postulates two main conditions: 1) labile verb has a transitive and an intransitive use without any formal change, 2) in transitive and intransitive uses the semantic role of the subject is different. This formulation picks the patient preserving lability (P-lability) as the prototype and sets aside the agent-preserving lability (A-lability).

The study material was Livonian and the main source was the Livonian-Estonian-Latvian dictionary (LELS 2012), however few additional verbs were taken from the Livonian-German dictionary (Kettunen 1938) and from the dissertation studying the derivation in Livonian (Vääri 1974). Labile verbs were systematically searched from LELS, which contained transitivity labels for each verbal entry. Suitable verb pairs (verbs that had both a transitive and an intransitive label and were not interpreted as homonymous pairs) were collected to form the sample. Additionally, some verbs that participated in transitivity alternations without any formal change, but did not satisfy the conditions of canonical lability, were added to the sample. Then the main sample contained 120 verbs (120 pairs of verbs) and was split into two subsamples, the first one containing prototypically labile verbs (68 verbs), and the second one containing verbs that were not prototypically labile (52 verbs). The main criteria for prototypical lability were the aforementioned Letuchiy's (2013) conditions of canonical lability. The criterion for transitivity was syntactic (Viitso 2008). I argued that in order to decide whether a verb could be considered as prototypically labile or not, one has to formulate several additional criteria involving topics such as 1) syntactic and semantic properties of the object, 2) polysemy and metaphorical transformations, 3) aspectual markers.

As expected, all the main types of lability were detected in the main sample: P-lability, A-lability, reflexive lability and reciprocal lability. In the sample of prototypically labile verbs P-lability dominated (78%), whereas in the second sample containing verbs not prototypically labile A-lability was the most common (81%). The main function of lability was characterized as 1) (zero) derivation, 2) polysemy (and metaphorical transformations), 3)

other (without distinctive function). It was found that derivation was clearly the main function for the prototypically labile verbs. By moving away from prototypical lability the function of polysemy increased. Moving further away the number of cases without clear function started to dominate.

The main sample contained derived and underived verbs. In the sample of prototypically labile verbs there were equal number of derived and underived verbs (34). However, in the sample of verbs not prototypically labile there were more underived verbs (32) and less (20) derived verbs. Most of the derived verbs in the main sample were denominal (44%). There were less deverbal causatives (32%), and still fewer derivatives that originated from a stem (24%). The proportion of derivatives from a stem was slightly higher (29%) for the prototypically labile verbs compared to the verbs not prototypically labile (20%).

Based on different assumptions about the direction of derivation (reflexives derive transitive verbs from intransitive verbs etc.) and semantic criteria (verbs with more specific meanings are newer) the presumable direction of derivation was evaluated for the prototypically labile verbs. The assumed original valency pattern was transitive for about two-thirds of the verbs (65%), and intransitive for less than 6% of the verbs. For 29% of the verbs the original pattern was undecided. These results show that in Livonian lability compensates for the derivation of intransitive verbs.

The verbs were divided into semantic groups. Belonging to a specific semantic group was not a sufficient condition for a verb to be prototypically labile, however the number of verbs related to BODY or SOUND were clearly higher for prototypically labile verbs. Thus these categories could predict prototypical lability. An additional semantic feature that correlates with prototypical lability is the unanimacy of the subject of the intransitive clause.

Lisa 1. Kasutatud lühendid morfeemtõlkel

1	1. isik
2	2. isik
3	3. isik
APP	aktiivi minevikupartitsiip
CVB	konverb
CMP	komparatiiv
DAT	daativ
DEB	debitiiv
ELA	elatiiv
GEN	genitiiv
ILL	illatiiv
INF	infinitiiv (<i>ma</i> -tegevusnimi)
INS	instrumentaal
PL	mitmus
PRT	partitiiv
PST	minevik
PX	prefiks
QUOT	kvotatiiv
SG	ainsus
SUP	supiin (<i>da</i> -tegevusnimi)

Lisa 2. Liivi keele labiilsete verbide valimid

L2.1. Prototüüpselt labiilsed verbid

Tabel 13. Prototüüpselt labiilsed verbid.

Liivikeelne sõna	Transitiivne vaste	Intransitiivne vaste
<i>alāntō</i>	alandada	alanduda
<i>alīztō</i>	alistada	alistuda
<i>ārgastō</i>	hirmutada, araks teha	karta, hirmu tunda
<i>bokšō</i>	puksida	puksida
<i>eitō</i>	heita, visata	heita
<i>globātō</i>	klõbistada, kopsida	klõbiseda
<i>glōibō</i>	päästa	päästetud saada, pääseda
<i>ja'ggō</i>	jagada	jaguda
<i>jatkō</i>	jätkata, pikendada	jätkuda
<i>jōigō</i>	karata	innelda
<i>karīņtō</i>	riputada	rippuda
<i>katkāstō</i>	katkestada	katkeda
<i>kīerō</i>	keerata, pöörata	keerata, pöörata
<i>kīlmatō</i>	külmetada	külmuda
<i>kla'nnō</i>	kummardada	kummarduda
<i>klābīkšō</i>	lõgistada	lõgiseda
<i>klōrō</i>	klaarida, selgitada	selgida
<i>klōkšō</i>	laksutada, plõksutada	luksuda
<i>knī'ebō</i>	näpistada	valutada
<i>kolāstō</i>	kangastada, peegeldada	kangastuda, peegelduda
<i>kuostāntō</i>	ravida, parandada	paraneda
<i>kōzātō</i>	pahandada	pahandada
<i>lajāstō</i>	lahjendada, kõhnutada	lahjeneda, kõhnuda

<i>lāmatō</i>	lāmmatada	lämbuda
<i>letsīņtō</i>	paaritada	paarituda
<i>liktō</i>	liigutada, liputada	liigutada
<i>lū'otšō</i>	painutada	painduda
<i>magātō</i>	magama panna	uinuda, magada
<i>maitso</i>	maitsta	maitsta
<i>maitō</i>	rikkuda	rikkeda
<i>maksō</i>	maksta, tasuda	väärt olla, kehtida
<i>mustāntō</i>	määrida	mustendada
<i>nā'gļō</i>	nāidata, ilmutada	nāida, ilmuda
<i>nī'gōrtō</i>	vastikuks teha	jālestust tekitada
<i>nikārtō</i>	nikastada	nikastada
<i>nōtkō</i>	painutada	painduda
<i>oudō</i>	haududa	haududa
<i>ōriksō</i>	hōōruda	hōōrduda
<i>pie'zzō</i>	pesta	pesta
<i>pīņō</i>	piinata	piinelda
<i>plattōrtō</i>	platerdada, peksta	platerdada, laperdada
<i>pū'gō</i>	puhuda	puhuda
<i>purīksō</i>	raputada	rappuda
<i>puskāntō</i>	kaunistada, ehtida	kaunistada, ehtida
<i>pu'rrō</i>	pureda, purustada	puruneda
<i>ra'dļō</i>	raiuda, purustada	kirvendada, lõhkuda
<i>repīksō</i>	raputada	sipelda
<i>rudīņtō</i>	karastada	kōvaks minna, karastuda
<i>selļō</i>	selgeks teha, selgitada	selgida
<i>smekkō</i>	maitsta	maitsta
<i>sūdlō</i>	suudelda	suudelda

<i>surdõ</i>	kannustada, tallata	kannustada, tallata
<i>ti'ggõ</i>	toetada	toetuda
<i>tšärkstõ</i>	raksutada	raksuda
<i>tšuzĩṅṅõ</i>	susisema panna	sosistada, susiseda
<i>ulātõ</i>	ulatada, küünitada	ulatuda, küündida
<i>u'nnõ</i>	unustada	ununeda
<i>upātõ</i>	uputada	uputada, uppuda
<i>urgtõ</i>	urisema panna	uriseda
<i>va'idõ</i>	vahetada	vahetuda
<i>va'llõ</i>	valada	valada, voolata
<i>vaļmõstõ</i>	valmistada, ette valmistada	valmida, valmistuda
<i>vēļagõ</i>	kloppida, hõredaks muuta	hõredaks muutuda
<i>viskõ</i>	visata	viskuda
<i>vitsĩṅṅõ</i>	lehvitada	lehvida
<i>vq'dstõ</i>	tuisata	tuisata
<i>vq'tõ</i>	vahustada, vahule lüüa	vahutada, kobrutada
<i>zva'ṅṅõ</i>	kõlistada	heliseda

L2.2. Prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid

Tabel 14. Prototüüpse labiilsusega piirnevad verbid.

Liivikeelne sõna	Transitiivne vaste	Intransitiivne vaste
<i>a'jjõ</i>	ajada	püüelda
<i>akkõ</i>	püüda, kinni püüda	hakata, näkata
<i>ārmikšõ</i>	hellitada	mehkeldada
<i>blo'ukšõ</i>	kolkida	kolksuda
<i>bo'rgõ</i>	sogada, mütata	sumada
<i>bre'dḍõ</i>	tallata, sugutada	kahlata, sumada

<i>irgõ</i>	alustada	alata
<i>je'llõ 1</i>	teha	tegeleda
<i>je'llõ 2</i>	asustada	elada
<i>jēngatõ</i>	kunstlikku hingamist teha	ohata
<i>jūokšõ</i>	joosta	joosta
<i>ka'idlõ</i>	kahetseda	kaevelda
<i>kāndatõ</i>	kannatada	vastu pidada
<i>kīeldõ</i>	keelata	keelduda
<i>kittõ</i>	kütta, põletada	kõrvetada
<i>kloppõ</i>	kloppida, plaksutada	kloppida
<i>krämpõ</i>	krampi panna	krampi jääda
<i>kūorbastõ</i>	kõrvetada, röstida	kõrvetada
<i>kuostõ</i>	kosta	vastutada
<i>lieppõ</i>	palgata	leppida
<i>lonkõ</i>	longata	taaruda
<i>mõ'jjõ</i>	tunda, tajuda	mõjuda
<i>mõllõ</i>	sonkida	mõllata
<i>mu'džõ</i>	sassi ajada	kubiseda
<i>nõļatõ</i>	lõbustada	naljatada
<i>nõ'vtõ</i>	arutada, kavatseda	nõu pidada
<i>outõ</i>	hautada, moorida	lämmatavalt soe olema
<i>palkõ</i>	teenida, pälvida	teenida, ümmardada
<i>pānda</i>	panna	heita
<i>pi'ddõ</i>	pidada, hoida	hoida, toetuda
<i>pieksõ</i>	peksta	pekselda
<i>pīkstõ</i>	pigistada	pigistada
<i>pīlpaztõ</i>	pilbastada	lõhkuda (hobuse kohta)
<i>põtkāstõ</i>	jalaga lüüa, lüüa	lüüa, põtkata, sibada
<i>ra'bbõ</i>	lüüa	lüüa, muutuda

<i>ratstõ</i>	ratsutada	ratsutada
<i>rīdļõ</i>	noomida, sõidelda	riielda, tülitseda
<i>rištõ</i>	ristida	risti ette lüüa
<i>rīštõ</i>	koristada, rookida	kurku puhastada, kõhatada
<i>sāddõ</i>	seada, tellida, palgata	tingida, sobida
<i>slo'bbõrtõ</i>	lobistada, lürpida	soperdada
<i>sõ'ņšlõ</i>	taga rääkida	vaielda, tülitseda, sõneleda
<i>sprõukšlõ</i>	rõgistada	puristada
<i>strepõ</i>	trampida, tampida	tallata
<i>strq̄ipõ</i>	tabada	kohtuda
<i>tā'ntõ</i>	tähendada, märgistada	viidata, vihjata
<i>tāutõ</i>	täita	täide minna
<i>tempõ</i>	tallata, tampida	tammuda
<i>vībtõ</i>	viibimist põhjustada	viivitada
<i>vie'ddõ</i>	vedada, tõmmata, venitada	tõmmata, kaaluda
<i>vie'ntõ</i>	venitada, sirutada	vedeleda, venitada (aega)
<i>võidõ</i>	hoida, säästa	hoiduda

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Mihkel Rünkla,

1) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Labiilsus liivi keeles“, mille juhendajad on Miina Norvik ja Petar Kehayov, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

2) annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;

3) olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

4) kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Mihkel Rünkla

25.05.2025